

Alternativni CEDAW izvještaj

Izvještaj organizacija
civilnog društva o provedbi
Konvencije o eliminaciji
svih oblika diskriminacije
žena u Bosni i Hercegovini
(2019–2023)

Naslov

Alternativni CEDAW izvještaj: Izvještaj organizacija civilnog društva o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u Bosni i Hercegovini 2019–2023

Pripremu i izradu izvještaja koordinirale su organizacije:
Helsinški parlament građana Banjaluka i Prava za sve, Sarajevo

U izradi izvještaja učestvovale su:

Adrijana Hanušić Bećirović, Aida Ćosić, Aleksandra Petrić, Amina Dizdar, prof. dr Amila Ždralović, Amra Kadrić, Biljana Savičić, Dženana Alađuz, Gordana Vidović, Larisa Kovačević, Maida Omerćehajić, Medina Mujić, Meliha Sendić, Mirsada Bajramović, Tanja Mandić Đokić i Željka Umićević.

 KVINNA
KVINNA

 Sweden
Sverige

“This material is completely or partly financed by the Swedish International Development Cooperation Agency (Sida) and Kvinna till Kvinna. Sida and Kvinna till Kvinna does not necessarily agree with the opinions expressed. The author alone is responsible for the content.”

“Ovaj materijal potpuno ili djelimično finansira švedska međunarodna Agencija za razvoj i saradnju (Sida) i Kvinna till Kvinna. Sida i Kvinna till Kvinna ne moraju se neminovno slagati sa mišljenjima iznesenim u publikaciji. Za sadržaj je odgovoran sam autor/ica.

S A D R Ž A J :

Sažetak	9
Uvod: kontekst, metodologija izrade i pregled sadržaja	11
1. Rodna ravnopravnost i zabrana diskriminacije	19
PREPORUKE	21
2. Trgovina ljudima	23
2.1. Strateški i zakonodavni okvir za suzbijanje trgovine ljudima u BiH	23
2.2. Referalni mehanizam za žrtve trgovine ljudima	24
2.3. Statistički sistem za prikupljanje podataka	24
2.4. Sudska praksa u slučajevima eksploatacije žena i djece	25
2.5. Efektivne i proporcionalne kazne	25
2.6. Krivični zakoni BiH i trgovina ljudima	27
2.7. Zbrinjavanje, pomoć i podrška žrtvama trgovine ljudima	29
PREPORUKE	31
3. Politički i javni život (član 7) i učestvovanje na međunarodnoj razini (član 8)	33
3.1. Retrospektiva postupanja države po preporukama Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW) na prethodne izvještaje BiH	34
3.2. Institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost	38
3.3. Žene u izvršnoj vlasti	40

3.4. Žene u zakonodavnoj vlasti BiH	41
3.5. Žene u lokalnoj vlasti	42
3.6. Žene u političkim strankama	44
3.7. Organizacije civilnog društva i braniteljke ljudskih prava	47
3.8. Statistika	49
3.9. Diplomatska služba	50
PREPORUKE	51
4. Jednakost u obrazovanju	53
4.1. Pristup obrazovanju	53
4.2. Rodne predrasude i stereotipi	56
4.3. Horizontalna i vertikalna segregacija u oblasti obrazovanja	59
4.4. Seksualno i rodno zasnovano nasilje u obrazovnim institucijama	60
PREPORUKE	61
5. Zapošljavanje, ekonomske i socijalne beneficije	65
5.1. Nejednakost i diskriminacija u zapošljavanju	65
5.2. Rodno zasnovano nasilje i uznemiravanje na radnom mjestu	67
5.3. Strategije zapošljavanja	68
5.4. Porodiljske naknade	69
5.5. Briga o djeci	70
5.6. Vlasništvo i nasljeđivanje	71

5.7. Neplaćeni rad i rad u domaćinstvu	73
5.8. Prikupljanje i analiza statističkih podataka	74
PREPORUKE	75
6. Zdravstvena zaštita i planiranje	77
6.1. Razlike u zakonskim odredbama o zdravlju	77
6.2. Dostupnost zdravstvenih radnika/ca u ruralnim centrima zdravstvene zaštite	79
6.3. Pristup visokokvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti	80
6.4. Nasilje u ustanovama zdravstvene zaštite	83
6.5. Edukacija zdravstvenih radnika	84
PREPORUKE	85
7. Brak i porodični odnosi	87
7.1. Jednako uživanje prava na brak i porodični život	87
7.2. Pravo na slobodan izbor bračnog/e partnera/ice	89
7.3. Jednaka prava i odgovornosti roditelja u brizi o djetetu	90
PREPORUKE	91
8. Rodno zasnovano nasilje prema ženama	93
8.1. Neusklađenost zakona i javnih politika	93
8.2. Zvanične statistike o rodno zasnovanom nasilju	94
8.3. Obuke profesionalaca/ki	97
8.4. Pristup opštim i specijalizovanim servisima podrške	98

<u>8.5. Procesuiranje rodno zasnovanog nasilja i pristup pravdi za preživjele</u>	<u>101</u>
<u>PREPORUKE</u>	<u>102</u>
<u>9. Žene, mir i sigurnost</u>	<u>105</u>
<u>9.1. Procesuiranje ratnih zločina</u>	<u>105</u>
<u>9.2. Reparacije za žene žrtve ratnih zločina</u>	<u>107</u>
<u>PREPORUKE</u>	<u>111</u>

Sažetak

Alternativni CEDAW izvještaj organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini za period od 2019. do 2023. godine daje pregled nacionalnog zakonodavstva, administrativnih pravila i procedura i praksi, ali takođe identifikuje prepreke u ostvarivanju ženskih ljudskih prava i nudi uvid u stvarno stanje rodne ravnopravnosti u Bosni i Hercegovini. U izradi izvještaja učestvovala su aktivistkinje iz različitih organizacija civilnog društva, a pripremu i izradu izvještaja koordinisale su organizacije Prava za sve i Helsinški parlament građana Banja Luka.

Alternativni izvještaj načelno prati opštu strukturu Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. Svako poglavlje završava se konkretnim preporukama, koje su definisane na temelju analize stanja u odabranim oblastima.

Izveštavanje o pojedinačnim oblastima zasnovano je na desk analizama zakona i drugih relevantnih dokumenata, ali i na sistematičnom pregledu dostupnih relevantnih podataka. Ovakav pristup je olakšao identifikaciju problema i formulisanje utemeljenih i konkretnih preporuka. Analiza je, naravno, uključila i ukazivanje na potrebu za adekvatnom rodno odgovornom statistikom. Takođe, autorke su, tamo gdje je bilo potrebno, još jednom skrenule pažnju na prethodne preporuke CEDAW odbora na koje država još uvijek nije u potpunosti odgovorila na adekvatan način.

Pri izradi Izvještaja posebno se vodilo računa o tome da se osigura intersekcionalni pristup, te je u svakoj od tematizovanih oblasti skrenuta pažnja na specifične položaje višestruko marginalizovanih skupina žena. Pored toga, u svim fazama izrade Izvještaja imala se u vidu transparentnost samog procesa, a poseban akcenat je stavljen na uključivanje aktivistkinja iz organizacija koje se bave pitanjima višestruko marginalizovanih skupina žena.

U izradi izvještaja učestvovala su aktivistkinje iz cijele Bosne i Hercegovine: Adrijana Hanušić Bećirović, Aida Ćosić, Aleksandra Petrić, Amina Dizdar, prof. dr Amila Ždralović, Amra Kadrić, Biljana Savičić, Dženana Alađuz, Gordana Vidović, Larisa Kovačević, Maida Omerćehajić, Medina Mujić, Meliha Sendić, Mirsada Bajramović, Tanja Mandić Đokić i Željka Umićević.

Uvod: kontekst, metodologija izrade i pregled sadržaja

Pripremila:
prof. dr Amila Ždralović

Godine 2019, razmatrajući šesti periodični izvještaj Bosne i Hercegovine (CEDAW/C/BIH/6), CEDAW odbor je pozdravio napredak koji je Bosna i Hercegovina (BiH) ostvarila u preduzimanju zakonodavnih reformi. Međutim, ovaj odbor je izrazio i zabrinutost zbog „općeg nepoznavanja Konvencije, Fakultativnog protokola i općih preporuka Odbora“ u BiH, te je preporučeno državi članici da „podigne svijest šire javnosti, uključujući muškarce i žene, o ženskim pravima prema Konvenciji, Fakultativnom protokolu i zakonodavstvu kojim se zabranjuje diskriminacija žena“.¹

Sve slabosti društvenih okolnosti – koje odlikuju opšte nepoznavanje međunarodnog i nacionalnog pravnog okvira te patrijarhalni i heteronormativni sociokulturni kontekst – posebno su postale vidljive, kako pokazuju istraživanja i izvještaji², sa izbijanjem pandemije

- 1 CEDAW/C/BIH/CO/6 (novembar, 2019) Zaključne napomene o šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine, str. 1–2. (dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/06/BOS_CEDAW-C-BIH-Concluding-Observations-6_AsAdopted.pdf).
- 2 Na primjer: Hasanbegović, Delila i Dizdar, Amina, (2021). Orange report 6: Report on the State of Human Rights of Women in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: SOC. (dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2021/07/Narandzasti_EN_FINAL-za-web.pdf); Haar, Robin, Miftari, Edita i Negruta, Ala (2021) Rapid gender assessment of COVID-19 in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: UN Women. (dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/7/rapid-gender-assessment-of-covid-19-in-bosnia-and-herzegovina>); UN Women (2021).

COVID-19, koja je pogodila sve pojedince/ke, a dodatno, i na specifične načine, žene, posebno višestruko marginalizovane skupine žena. U ovom periodu rodna ravnopravnost je bila suspendovana³, a uspostavljeni institucionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost neefikasni⁴. Tačnije, slabosti sistema kad je riječ o uspostavljanju i promociji rodne ravnopravnosti posebno su došle do izražaja u periodu krize i potvrdile generalno odsustvo urođenih strategija i intersekcionalnih pristupa.

S obzirom na zakonske regulative, strateške dokumente i gender akcione planove, može se reći da je BiH ostvarila izvjestan napredak kada je riječ o institucionalizaciji rodne ravnopravnosti. Međutim, različite analize su pokazale da postoji raskorak između pravnih propisa i realnog stanja na terenu⁵, da su uspostavljeni mehanizmi za rodnu ravnopravnost u BiH sve više zapostavljeni kako se spuštamo na tzv. niže nivoe vlasti⁶, te da se izrazito loš položaj marginalizovanih skupina žena ne uzima u obzir⁷. Iako je BiH u proteklih 20 godina intenziv-

Country Gender Equality Profile of Bosnia and Herzegovina. Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. (dostupno na: <https://eca.unwomen.org/en/digital-library/publications/2021/7/country-gender-equality-profile-bih>).

- 3 Ždralović, Amila i Popov Momčinović, Zlatiborka, (2020). Gender Equality Situation – Effects of the Implementation of Gender AP on Local Level in Six Selected Local Communities (Tuzla, Srebrenik, Gračanica, Milići, and Srebrenica). Tuzla: Udruženje „HO HORIZONTI“ Tuzla i Udruženje „Forum žena“ Bratunac, str. 7. (dostupno na: http://horizonti.ba/wp-content/uploads/stanje_ravnopravnosti_spolova.pdf).
- 4 Analize pokazuju da su preporuke institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost i podsjećanje na već preuzete obaveze u pravilu bile ignorisane od strane drugih institucija vlasti (Ždralović, Amila /2021/ *Ethic of Care and Its Reflections on the Feminist Theories of Law and Justice, Sociological discourse. Year X, No. 20, str. 59*; Ždralović, Amila, (2020). O pandemiji iz rodne perspektive, Serija „Pandemija i pravo“. br. 7, Univerzitet u Sarajevu – Pravni fakultet, str. 2. (dostupno na: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2020/05/Doc.-dr.-Amila-%C5%BD-dralovi%C4%87.pdf>).
- 5 Na primjer: Ždralović, Amila i Popov Momčinović, Zlatiborka, (2020). Gender Equality Situation – Effects of the Implementation of Gender AP on Local Level in Six Selected Local Communities (Tuzla, Srebrenik, Gračanica, Milići, and Srebrenica), Tuzla: Udruženje „HO HORIZONTI“ Tuzla i Udruženje „Forum žena“ Bratunac, str. 7. (dostupno na: http://horizonti.ba/wp-content/uploads/stanje_ravnopravnosti_spolova.pdf).
- 6 Na primjer: Kadribašić, Adnan, Chiarenza, Barbara i Čehajić-Čampara, Maida, (2020). Polazna studija o barijerama političkom učešću žena u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: UNDP, str. 41.
- 7 Na primjer: Malkić, Aida i Bošnjak, Emina, (2019). Pozicija, uključenost i prava žena koje pripadaju manjinskim i marginaliziranim grupama u BiH. Sarajevo: Fondacija CURE i Fondacija za osnaživanje žena, str. 57; Šadić, Sanela, Ždralović, Amila i Emirhafizović, Mirza, (2020). Jednoroditeljske porodice – Mapiranje prava i potreba samostalnih roditelja/ki na području općine Centar Sarajevo. Sarajevo: Fondacija CURE.

no radila na razvijanju pravnog, političkog i institucionalnog okvira za postizanje rodne ravnopravnosti, potrebno je dodatno unaprijediti legislativne i druge mjere za realizaciju rodne ravnopravnosti u praksi. Ovo podrazumijeva reformske procese i politike u svim oblastima i na svim nivoima, uz korištenje posebno razvijenih alata za integrisanje rodne perspektive.

Alternativni izvještaj organizacija civilnog društva o provedbi Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena u BiH za period od 2019. do 2023. godine ima za cilj ne samo da ponudi pregled nacionalnog zakonodavstva, administrativnih pravila i procedura i praksi – već i da identifikuje prepreke u ostvarivanju ženskih ljudskih prava te da ponudi uvid u stvarno stanje rodne ravnopravnosti u BiH. U izradi Izvještaja učestvovala su aktivistkinje iz različitih nevladinih organizacija, a pripremu i izradu Izvještaja koordinisale su organizacije Prava za sve i Helsinški parlament građana Banja Luka. Proces uključivanja i učestvovanja aktivistkinja i organizacija bio je otvoren i transparentan. Ovo je osobito bilo važno radi realizacije intersekcionalnog pristupa, te je u svakoj tematizovanoj oblasti skrenuta pažnja na specifičan položaj višestruko marginalizovanih skupina žena.

Proces prikupljanja i analize podataka te formulisanja preporuka odvijao se u periodu od maja 2022. godine do juna 2023. godine. U tom periodu kontinuirano su se održavali i sastanci, na kojima su dogovoreni metodologija izrade izvještaja, njegova struktura, pristupi izradi izvještaja kao i sadržaj pojedinačnih dijelova. U konačnici, izvještaj velikim dijelom prati opštu strukturu Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena. Svako poglavlje završava se konkretnim preporukama, koje su jasno definisane na temelju analize stanja u analiziranoj oblasti.

Prvim dijelom obuhvaćene su opšte obaveze države da osigura pravni i politički okvir za provedbu Konvencije, kao i širi društveni kontekst, koji može ometati postizanje ravnopravnosti žena. Zapažanja u pojedinačnim oblastima tematizuju se u poglavljima koja slijede.

Drugi dio bavi se temom trgovine ljudima. Na temelju predstavljene statistike, žene i djeca su prepoznati kao dominantne kategorije u strukturi identifikovanih žrtava trgovine ljudima. Ovaj dio Izvještaja uključuje, između ostalog, i analizu krivičnog zakonodavstva BiH, sudske prakse u slučajevima eksploatacije žena i djece te sistema podrške žrtvama trgovine ljudima. Kao i druga poglavlja, i ovo na kraju daje praktične preporuke, koje se odnose na harmoniza-

ciju i unapređenje krivičnog zakonodavstva BiH, eksplicitno prepoznavanje prinudnog braka i prisilnog prosjačenja kao krivičnog djela trgovine ljudima, bolji pristup pravdi i djelotvorne pravne lijekove, kontinuiranu senzibilizaciju i edukaciju eksperata/kinja koje/i su na bilo koji način uključeni/e u sistem podrške žrtvama trgovine ljudima, adekvatno procesuiranje krivičnih djela, unapređenje sistema pomoći identifikovanim i potencijalnim žrtvama, i drugo.

Treći dio se bavi rodnom ravnopravnošću u javnom i političkom životu. U ovom dijelu Izvještaja autorke, između ostalog, prepoznaju da je rodna kvota imala pozitivan inicijalni uticaj na učešće žena u parlamentima u BiH, te da je preduzetim pravnim i institucionalnim mjerama država pokazala, ali ne i u praksi potvrdila, formalnopravnu zainteresovanost za promovisanje ravnopravnosti polova. Ovaj dio uključuje pregled dostupnih statističkih podataka i institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost u BiH, osvrt na (ne)usklađivanje relevantnog zakonodavstva sa Zakonom o ravnopravnosti polova BiH te posebno prepoznaje problem nevidljivosti marginalizovanih skupina žena u političkom životu. Na kraju su date preporuke koje se, između ostalog, odnose na usklađivanje Zakona o Vijeću ministara sa Zakonom o ravnopravnosti polova BiH, izmjene Izbornog zakona BiH, uklanjanje prepreka za učešće žena u BiH putem stalne promocije antidiskriminacijske kulture, i drugo.

Četvrti dio Izvještaja bavi se obrazovanjem i uključuje analizu zakona koji uređuju ovu oblast, pregled dostupnih podataka koji potvrđuju otežan pristup osnovnom i srednjoškolskom obrazovanju za marginalizovane skupine, osvrt na istraživanja koja ukazuju na problem predrasuda i stereotipa u obrazovnom procesu, pregled podataka koji ukazuju na horizontalnu i vertikalnu segregaciju u obrazovanju, te osvrt na mjere koje se odnose na prevenciju seksualnog i rodno zasnovanog nasilja u obrazovnim institucijama. Praktične preporuke koje su date na kraju poglavlja odnose se na stvarnu (a ne samo egalitarnu) dostupnost obrazovanja, upotrebu rodno osjetljivog jezika u obrazovnim institucijama, osavremenjavanje nastavnih sadržaja, uklanjanje svih vrsta nasilja u obrazovnim institucijama, uklanjanje horizontalne i vertikalne segregacije u obrazovanju, edukaciju i senzibilizaciju nastavnog i drugog osoblja, izradu smjernica za nastavno osoblje za sprečavanje homofobije/transfobije te obezbjeđivanje adekvatne podrške za LGBTI učenike i učenice, kao i izmjenu usko pretpostavljene patrijarhalne polne/rodne oznake u prijavnim dokumentima i drugim formularima.

Peti dio se bavi zapošljavanjem te ekonomskim i socijalnim beneficijama. Ovo poglavlje uključuje, između ostalog, pregled zvaničnih podataka i istraživanja koji potvrđuju izrazite nejednakosti između muškaraca i žena na tržištu rada, podzastupljenost žena na pozicijama ekonomske moći i odlučivanja kao i pregled zakonodavstva koje uređuje oblast rada i zapošljavanja. Na temelju prethodnih istraživanja, identifikuju se stereotipi i diskriminacija koji definišu položaj žena, posebno marginalizovanih skupina žena (npr. LBT žene) u procesima zapošljavanja i na radnim mjestima. Između ostalog, posebno su obrađeni problemi rodno zasnovanog nasilja i uznemiravanja na radnom mjestu, strategija zapošljavanja koje ne adresiraju specifične grupe žena (kao što su Romkinje i druge grupe), neplaćenog ženskog rada, isplate porodijskih naknada, pristupa uslugama čuvanja djece, rodnog jaza i (su)vlasništva nad nekretninama, i drugo. Na temelju identifikovanih problema, formulisane su i konkretne preporuke koje bi generalno poboljšale ekonomski položaj žena u Bosni i Hercegovini.

Šesti dio identifikuje probleme diskriminacije žena u području zdravstvene zaštite te nedostupnost zdravstvenih usluga u vezi s trudnoćom, porođajem i razdobljem nakon porođaja. Ovaj segment Izvještaja uključuje analizu propisa u oblasti zdravstva, socijalne zaštite, porodičnog prava te krivičnog i prekršajnog zakonodavstva, dok se na temelju objavljenih istraživanja i izvještaja identifikuju specifični problemi. Potom su date preporuke u pravcu usklađivanja sistema zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja, kontinuirane procjene implementacije i efekata strategija i politika u oblasti zdravlja uz osiguranje njihovog redovnog usvajanja, unapređenja dostupnosti informacija i usluga u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, edukacije o seksualnosti tokom formalnog obrazovanja, provođenja adekvatne istrage o nasilju počinjenom nad porođajama u bolnicama uz uspostavu mjera sistematske zaštite i prevencije, kao i transparentnog sistema kontinuiranih obuka zdravstvenih radnika/ca o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.

Sedmi dio se bavi pitanjem braka i porodičnih odnosa. U zakonodavstvu koje reguliše ovu oblast prepoznata je diskriminacija osoba drugačije seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta. U odnosu na preporuke CEDAW odbora, uočeno je da su neke od njih ignorisane (na primjer, preporuke o ukidanju obaveznog posredovanja). Ovaj dio Izvještaja adresira i pitanja dječjih brakova, uspostavljanja Alimentacionog fonda i druga. Shodno predstavljenim problemima, date su odgovarajuće preporuke u pogledu usvajanja zakona o istopolnim par-

tnerstvima, ukidanja obaveznog posredovanja u postupku razvoda, definisanja pojma samostalnog/e roditelja/ke, uspostavljanja alimentacionog fonda i adekvatnog sankcionisanja nepoštovanja alimentacijskih obaveza, ukidanja odredbe kojom se omogućava sklapanje braka osobama koje nemaju navršenih 18 godina i kriminalizacije prinudnog zaključenja braka u skladu sa Istanbulsom konvencijom, ukidanja odredbe kojom se omogućava legalizacija vanbračne zajednice sa osobom koja nema navršenih 16 godina života, provođenja aktivnosti kojima se podiže svijest o štetnosti maloljetničkih brakova, izmjene zakona o radu na način da se uvedu pojmovi očinskog, roditeljskog i majčinskog odsustva, kao i aktivnosti u cilju podizanja svijesti o važnosti korištenja roditeljskog odsustva od strane očeva.

Osmi i deveti dio tretiraju posebno izdvojene i specifične teme. Konkretnije, u osmom dijelu autorke se bave temom nasilja nad ženama, identifikuju nedostatke legislative, predstavljaju zvaničnu statistiku ukazujući na njene nedostatke, prezentuju podatke koje su prikupile organizacije civilnog društva, te ukazuju na prethodne preporuke CEDAW odbora na koje država još uvijek nije adekvatno odgovorila. Na temelju predstavljenog stanja, daju se preporuke, koje se, između ostalog, odnose na potrebu adekvatnog prepoznavanja rodno zasnovanog nasilja u Zakonu o ravnopravnosti polova BiH, definisanja žrtve krivičnog djela u krivičnim zakonima, prepoznavanja prava žrtve na podršku i zaštitu u krivičnom postupku te uvođenja odredbe koja prepoznaje kažnjivost poticanja na nasilje i mržnju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u krivične zakone Federacije BiH i Brčko distrikta. Takođe se preporučuje proširenje definicije porodice u zakonima o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH i Brčko distrikta, a daju se i konceptualne smjernice za usvajanje državnih i javnih politika koje bi obuhvatile sve oblike rodno zasnovanog nasilja. Preporukama su, između ostalog, date i okvirne smjernice za rodno odgovornu metodologiju prikupljanja podataka o rodno zasnovanom nasilju. Pored toga, date su preporuke za unapređenje rada profesionalaca/ki i unapređenje mjera podrške i pomoći za žene koje su preživjele nasilje.

I na koncu, deveti dio se bavi temom žene, mira i sigurnosti, koja je u bh. kontekstu posebno specifična. Autorka u ovom poglavlju obrađuje, između ostalog, i pitanje procesuiranja zločina seksualnog nasilja tokom sukoba i reparacije za žene žrtve ratnih zločina. Na temelju identifikacije i predstavljanja ključnih problema date su konkretne sugestije za ažuriranje revidirane strategije za rad na predmetima ratnih zločina, unapređenje regionalne saradnje u

krivičnom gonjenju ratnih zločina, a zatim i uspostavljanje efikasnog i sveobuhvatnog okvira reparacija. Konkretni prijedlozi su iznijeti i povodom drugih identifikovanih pitanja – npr. usvajanja Strategije tranzicijske pravde i Programa za zaštitu žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu, te zakonskog priznavanja djece koja su rođena kao posljedica ratnog silovanja kao civilnih žrtava rata koje ostvaruju određena neophodna prava i beneficije.

U ovom sumarnom i generalnom pregledu sadržaja nije cilj obuhvatiti sve aspekte Alternativnog izvještaja, već dati generalni pregled tema kojima su se autorke bavile i opisati način na koji su se tim temama bavile. Jasno se vidi da je težište u Alternativnom izvještaju bilo na desk analizi zakona i drugih relevantnih dokumenata, ali i na metaanalizi i sistematičnom predstavljanju relevantnih, prvenstveno kvantitativnih podataka, uz oslanjanje na zvaničnu statistiku i istraživanja. S obzirom na to da su autorke aktivistkinje sa bogatim iskustvom aktivističkog rada na terenu, preporuke date na kraju svakog poglavlja imaju poseban praktički značaj i značajno mogu unaprijediti stanje ženskih ljudskih prava u BiH. Ovakav pristup je olakšao identifikaciju problema i formulisanje utemeljenih i konkretnih preporuka. Analiza je, naravno, uključila i ukazivanje na potrebu za adekvatnom rodno odgovornom statistikom. Osim toga, gdje god je bilo potrebno, još jednom je skrenuta pažnja na prethodne preporuke CEDAW odbora na koje država nije odgovorila na adekvatan način.

1. Rodna ravnopravnost i zabrana diskriminacije

Pripremila:
prof. dr Amila Ždralović

Doprinos:
Željka Umičević (Helsinški parlament građana Banja Luka)

Bosna i Hercegovina je u proteklih 20 godina intenzivno radila na razvijanju pravnog okvira za rodnu ravnopravnost. Međutim, ovaj napredak treba posmatrati u odnosu na moguće pravce unapređenja pravnog okvira, diskrepanciju između formalnog pravnog okvira i stvarnih društvenih praksi, ali na koncu i u odnosu na odsustvo kako rodno osjetljivih pristupa tako i alatki urođnjavanja.

Načelno već Ustav BiH uključuje principe jednakopravnosti i zabrane diskriminacije, a izričito je navedena zabrana diskriminacije po osnovu pola (član II/4 Ustava BiH). U Zaključnim napomenama o Šestom periodičnom izvještaju BiH CEDAW odbor je ukazao na ograničenja ustavne definicije diskriminacije. Takođe, u okviru Inicijative „Građanke za ustavne promjene“⁸ predloženo je proširenje zabranjenih osnova diskriminacije. S druge strane, sve formalne rasprave u vezi sa ustavnim reformama isključuju feminističke perspektive i gene-

8 „Građanke za ustavne promjene” je inicijativa osnovana 2014. godine. Inicijativa okuplja organizacije i aktivistkinje iz BiH i zalaže se za Ustav Bosne i Hercegovine koji će osigurati veću zaštitu ljudskih prava i sloboda, s posebnim fokusom na integraciju rodne perspektive. Inicijativa je kreirala dokument pod nazivom Platforma ženskih prioriteta za ustavne promjene sa amandmanima na Ustav BiH iz rodne perspektive (Više na: Inicijativa „Građanke za ustavne promjene“, 2013, Platforma ženskih prioriteta za ustavne promjene sa amandmanima na Ustav Bosne i Hercegovine iz rodne perspektive, dostupno na: <https://gradjankezaustavnepromjene.wordpress.com/platformu-zenskih-prioriteta>; <https://womencitizensforconstitutionalreform.wordpress.com>).

ralno ne otvaraju prostor za uključivanje glasova aktivistkinja.⁹

Jedinu priliku da ukažu na važnost inkorporiranja rodne komponente u Ustav BiH aktivistkinje Inicijative „Građanke za ustavne promjene“ imale su na tematskoj sjednici četiri parlamentarne komisije BiH, održanoj u decembru 2021. godine u organizaciji Ministarstva za ljudska prava, tačnije Agencije za ravnopravnost polova BiH. Tema sjednice bila je realizacija preporuka CEDAW komiteta povodom Šestog periodičnog izvještaja o provedbi CEDAW konvencije. Ovo je ujedno bio i prvi put u historiji BiH da su se, između ostalog, predstavila rješenja za Ustav BiH koja dolaze od strane grupe organizacija civilnog društva, a čijim usvajanjem bi se jasnije definisala zabrana diskriminacije u Ustavu i unaprijedila ženska prava.

Zakon o ravnopravnosti polova BiH, koji je usvojen 2003. godine, a izmijenjen i dopunjen 2009. godine, strukturom prati odredbe Konvencije o ukidanju svih oblika diskriminacije žena.¹⁰ Ipak, i njega je moguće dalje unaprijediti, te se u 8. poglavlju ovog izvještaja ukazuje na potrebu da se rodno zasnovano nasilje prepozna kao oblik diskriminacije žena. Ovaj zakon predstavljao je i osnovu za uspostavljanje institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost, opisanih u poglavlju o političkom i javnom životu.

Zakonodavni okvir za zaštitu od diskriminacije značajno je unaprijeđen usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije BiH 2009. godine te njegovim izmjenama i dopunama iz 2016. godine. Uz to, egalitarna jednakopravnost i principi zabrane diskriminacije ugrađeni su i u druge zakonske propise. Ipak, određene oblasti se redovno posmatraju kao rodno neutralne, te zakoni, politike i strategije često ne uzimaju u obzir specifične potrebe žena.

9 Ždralović, Amila, (2021). Izborni zakonodavstvo Bosne i Hercegovine – rodna analiza. U: I. Citiković, Reforma izbornog zakonodavstva, Posebna izdanja Knjiga CXCVIII, Odjeljenje društvenih nauka – Knjiga 17, Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, str. 315–329, DOI: 10.5644/PI2021.198.18; Balić, Lejla i Ždralović, Amila, (2019). Učešće žena u zakonodavnoj izvršnoj i sudskoj vlasti. U: Ždralović, A., Gavrić, S. i Rožajac Zulčić, M. (ur.), Koje je roda sigurnost: 20 godina Rezolucije Vijeća sigurnosti 1325 „Žene, mir i sigurnost“ i njezina provedba u BiH. Sarajevo: SOC, str.81–104; Izmirlija, Midhat i Ždralović, Amila, (2019). Feministička teorija, nauka i istraživanje u BiH. U: Gavrić, S. i Ždralović, A. (ur.). Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka. Sarajevo: SOC i Pravni fakultet, str. 63.

10 Vidi više na: <https://arsbih.gov.ba/project/zakon-o-ravnopravnosti-spolova-u-bih>.

U različitim poglavljima ovog izvještaja ukazuje se na različite oblike diskriminacije, posebno diskriminacije višestruko marginalizovanih žena. Ovo potvrđuje diskrepancije između normiranog i primijenjenog, a ovaj jaz moguće je prevazići tek stvarnim integrisanjem rodne perspektive u definisanje i osmišljavanje javnih politika na svim nivoima vlasti. Kako pokazuju različite analize¹¹, ovo podrazumijeva sistematično i plansko korištenje različitih instrumenata i alata za postizanje rodne ravnopravnosti. Ipak, u obzir treba uzeti i to da, osim o znanjima i vještinama, ovi koraci često ovise i o rodno osjetljivoj statistici, o čemu će još biti riječi u nastavku Izvještaja.

PREPORUKE

1. Primjena *gender mainstreaming* strategije prilikom izrade zakona i javnih politika te definisanja budžeta, kao i razvijanje metodologije za praćenje primjene strategije urođnjavanja (*gender mainstreaming*) od strane nadležnih institucija.
2. Zakoni i politike treba da adresiraju pitanja položaja žena, a posebno pitanja interseksionalne diskriminacije. Ovo podrazumijeva kontinuirane i adekvatne procjene stanja, koje će se temeljiti na rodno osjetljivoj statistici – podacima razvrstanim prema polu, ali i drugim osnovama razlikovanja u kontekstu interseksionalnosti. Radi potpunog uvida u stanje, potrebno je razmotriti i mogućnost razvijanja kvalitativne metodologije i instrumenata kako bi se uzeo u obzir specifičan položaj posebno osjetljivih grupa žena, kao što su LBT žene, samostalne roditeljke, Romkinje i druge.
3. Država treba da provodi efikasnije programe i politike mjera za uklanjanje stereotipa o ženama i muškarcima i ulogama koje oni imaju u društvu.
4. Ustav Bosne i Hercegovine treba da osigura veću zaštitu ljudskih prava i sloboda, s posebnim fokusom na rodnu perspektivu, i uzimajući u obzir pet prioriteta definisanih u dokumentu *Platforma ženskih prioriteta za ustavne promjene sa amandmanima na Ustav BiH iz rodne perspektive*, a to su: a) upotreba rodno osjetljivog jezika u

11 Na primjer: Milinović, Jelena, (2019). Rodna analiza. U: Gavrić, S. i Ždralović, A. (ur.). Teorija, pravo, politike. Uvod u rodne studije za studentice i studente društvenih nauka. Sarajevo: SOC i Pravni fakultet.

Ustavu BiH; b) uvođenje afirmativnih mjera u Ustav BiH radi postizanja pune rodne i polne ravnopravnosti; c) proširenje postojećeg Kataloga prava odredbama u vezi sa jedinstvenom zdravstvenom, socijalnom i porodičnom zaštitom; d) veća sudska i pravna zaštita ljudskih prava i sloboda i d) princip direktne demokratije primijenjen na proces ustavne reforme.

2. Trgovina ljudima

Pripremile:

Meliha Sendić i Aida Ćosić (Nevladina organizacija „Centar ženskih prava“)

Doprinos:

Mirsada Bajramović (Udruženje „Zemlja djece“) i

Tanja Mandić Đokić (aktivistkinja za prava osoba sa invaliditetom)

2.1. STRATEŠKI I ZAKONODAVNI OKVIR ZA SUZBIJANJE TRGOVINE LJUDIMA U BIH

Vlasti su u januaru 2020. godine usvojile novu Strategiju suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini 2020–2023. godine, u koju su inkorporirane brojne preporuke GRETA komiteta. Strategiju prate Akcioni plan institucija BiH i akcioni planovi vlada entiteta, kantona i Brčko distrikta BiH za institucije iz njihove nadležnosti.

Međutim, vlasti nisu osigurale budžetska sredstva za njihovu implementaciju i aktivnosti se provode isključivo uz podršku donatorskih sredstava.

Od 94 planirane aktivnosti u 2020. godini, 61 aktivnost je realizovana u potpunosti, 2 aktivnosti su realizovane djelimično i 31 aktivnost nije realizovana u izvještajnom periodu.¹²

12 Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, (2021). Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima i o implementaciji Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu, str. 37. (dostupno na: http://msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/Archive.aspx?langTag=bs-BA&template_id=104&pageIndex=1).

2.2. REFERALNI MEHANIZAM ZA ŽRTVE TRGOVINE LJUDIMA

Usvajanjem nove strategije reformisan je nacionalni referalni mehanizam za borbu protiv trgovine ljudima. Uspostavljeno je 18 koordinacionih tijela, jedan tim na nivou Federacije BiH, po jedan tim u svakom od 10 kantona u Federaciji BiH, šest timova u Republici Srpskoj i jedan u Brčko distriktu. Njihova je zadaća koordinisati reakciju nadležnih institucija u vezi sa prevencijom, istragom i procesuiranjem slučajeva trgovine ljudima, kao i pomoći žrtvama. Timovi uključuju predstavnike/ce policije, tužilaštva, centara za socijalni rad i inspektorata rada, kao i drugih institucija kao što su domovi zdravlja, ministarstva pravde, finansija i obrazovanja, ovisno o odluci entiteta, Brčko distrikta ili kantonalne vlade koja osniva tim.

Samo u tri kantona žene su imenovane za koordinatorke ovih tijela, dok su predstavnice/i referentnih NVO uključeni u samo pet timova na federalnom nivou, u Brčko distriktu i u tri kantonalna tima. Za članove/ice koordinacijskih timova lokalne vlasti su nerijetko imenovale osobe bez prethodnog iskustva iz oblasti trgovine ljudima.

2.3. STATISTIČKI SISTEM ZA PRIKUPLJANJE PODATAKA

Žene i djeca su i dalje najdominantniji u strukturi identifikovanih žrtava trgovine ljudima. Na nacionalnom nivou uspostavljen je sveobuhvatan i koherentan statistički sistem za prikupljanje podataka o identifikovanim potencijalnim žrtvama trgovine ljudima, gdje su podaci razvrstani prema polu, dobi i oblicima eksploatacije. Prema zvaničnim podacima, u periodu od 2019. do 2021. godine identifikovano je ukupno 188 žrtava, a među njima je 80% žena. U Bosni i Hercegovini djeca čine većinu identifikovanih žrtava (59% u 2019.¹³ i 50% u 2020¹⁴).

13 Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2019. godinu, Sarajevo, mart 2020. (dostupno na: http://www.msb.gov.ba/anti_trafficking/dokumenti/godisnji_izvjestaj/default.aspx?id=19181&langTag=en-US).

14 Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima, Izvještaj o stanju u oblasti trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini za 2020. godinu, Sarajevo, mart 2021. (dostupno na: <http://msb.gov.ba/PDF/12082021.pdf>).

S obzirom na hronično siromaštvo, marginalizaciju i socijalnu diskriminaciju, romska djeca su i dalje posebno ranjiva.¹⁵ Većina žrtava eksploatisana je u svrhu prisilnog prosjačenja i seksualne eksploatacije.

2.4. SUDSKA PRAKSA U SLUČAJEVIMA EKSPLOATACIJE ŽENA I DJECE

Okružni sud u Banjaluci je 2020. godine donio presudu kojom su krivice za trgovinu djetetom oslobođeni otac trinaestogodišnje romske djevojčice i članovi porodice „mladoženje“, koji su dogovorili prodaju djevojčice za 1000 KM kako bi zasnovala prinudni brak. U obrazloženju presude je navedeno da se radilo „o neotklonljivoj pravnoj zabludi, koja optuženom nije mogla biti poznata, jer kod Roma vrijede drugačija pravila“.¹⁶

Prvostepeni sud u Brčko distriktu je jedan predmet eksploatacije djece okvalifikovao kao iznudu, ali je žalbom tužilaštva predmet vraćen na ponovno suđenje pred žalbenim sudom.

Na ponovljenom suđenju prvostepeni je sud donio presudu kojom je optuženika proglasio krivim za trgovinu ljudima i osudio na jednogodišnju kaznu zatvora, što je znatno ispod propisanog zakonskog minimuma od pet godina. Sud je utvrdio da postoje i olakšavajuće okolnosti, tačnije da je optuženi bio oženjen i otac troje djece.¹⁷

2.5. EFEKTIVNE I PROPORCIONALNE KAZNE

Sudovi u Bosni i Hercegovini izriču blage kazne, koje nisu efektivne i proporcionalne kazne koje odvraćaju od činjenja ovog djela.

15 Vijeće Evrope, Akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu za period 2022–2025. (dostupno na: <https://rm.coe.int/action-plan-bh-hrv-2758-4686-7462-1/1680a61b53>).

16 Odbrana optuženih navodila je i da se radi o romskoj tradiciji (dostupno na: <https://www.newipe.net/2022/04/26/ugovoreni-i-prisilni-brakovi-od-krivicne-odgovornosti-krsenja-prava-djece-do-ekonomske-nejednakosti/>).

17 GRETA. Ekspertna grupa za suzbijanje trgovine ljudima, Pristup pravdi i efektivnim pravnim lijekovima za žrtve trgovine ljudima, Treći krug ocjenjivanja, Strasbourg, objavljeno 28. juna 2022. godine.

U predmetima trgovine ljudima u kojima se postupak vodio pred Sudom BiH, u periodu između 1. januara 2009. i 31. decembra 2020. godine izrečeno je 35 zatvorskih i tri uslovne kazne. Najduža izrečena kazna zatvora bila je 12 godina, dok je sedam lica osuđeno na zatvorske kazne u trajanju od preko pet godina. Četrnaest lica osuđeno je na kaznu zatvora od jedne do pet godina i isto toliko lica je osuđeno na zatvorske kazne u trajanju kraćem od jedne godine.

U entitetima i Brčko distriktu većina izrečenih zatvorskih kazni je u trajanju od jedne godine ili su izrečene uslovne osude.¹⁸

Institut sporazuma o priznanju krivice primjenjuje se i u predmetima trgovine ljudima. U predmetima u kojima se zaključuju sporazumi o priznanju krivice počiniocima/teljicama krivičnog djela trgovine ljudima izriču se krivično pravne sankcije blizu ili čak ispod propisanog zakonskog minimuma, čime se ne postiže svrha kažnjavanja. Evropska konvencija o borbi protiv trgovine ljudima, ali i važeće domaće zakonodavstvo, predviđaju odredbe o oduzimanju imovinske koristi stečene izvršenjem krivičnog djela. Međutim, ova odredba se rijetko koristi, najviše iz razloga što trgovci ljudima obično ne vode evidenciju o svojoj nezakonitoj zaradi, ali i zato što se tokom istrage ne provode radnje radi utvrđivanja potencijalnog iznosa imovinske koristi koja je stečena izvršenjem krivičnog djela, odnosno zato što tužilaštvo ne dostavlja dokaze o takvoj dobiti.

Pravosudni organi su prilikom provođenja istrage u predmetima trgovine ljudima dužni na efikasan način istražiti sve relevantne okolnosti predmeta. To uključuje provođenje istrage s ciljem utvrđivanja „stvarne prirode odnosa“ između optužene osobe i žrtve, praćenje očitih pravaca istrage kako bi se prikupili dostupni dokazi i izbjegavanje prekomjernog oslanjanja na iskaz žrtve.

Međutim, dešava se da se relevantne okolnosti predmeta ne istraže dovoljno efikasno i ažurno, što dovodi i do situacije da se optužene osobe oslobode od optužbe za činjenje krivičnog djela trgovine ljudima. Na primjer, u predmetima prosjačenja djece propusti se odnose na

18 Postizanje pravde za žrtve trgovine ljudima: Odgovor krivičnog pravnog sistema Bosne i Hercegovine, sa preporukama, decembar 2021.

nedovoljno temeljno ispitivanje prave prirode okolnosti koje su prisilile djecu na prosjačenje. Ponekad je jednostavno u pitanju nepostojanje roditeljske brige, ili se radi o tome da roditelji ili staratelji vrše ekonomsku eksploataciju djece.

Posljedica takvog postupanja u predmetima prisilnog prosjačenja djece jeste to što se oni procesuiraju kao krivično djelo zapuštanja ili zlostavljanja djeteta ili maloljetne osobe, usprkos očiglednom postojanju obilježja krivičnog djela trgovine ljudima.

2.6. KRIVIČNI ZAKONI BIH I TRGOVINA LJUDIMA

Krivičnim zakonima u BiH definisano je krivično djelo trgovine ljudima, ali postoje razlike u pogledu kaznene politike, kao i prepoznatim oblicima eksploatacije. Minimalna kazna za krivično djelo trgovine djecom u Republici Srpskoj je dvostruko manja u odnosu na druge krivične zakone u BiH. Prinudni brak i prisilno prosjačenje nisu eksplicitno prepoznati u krivičnim zakonima Federacije BiH i Brčko distrikta, zbog čega u praksi pojedini slučajevi nerijetko budu kvalifikovani kao zanemarivanje ili zlostavljanje djeteta, posebno kada potencijalne žrtve dolaze iz romske populacije.

Krivično zakonodavstvo u BiH ne sadrži definiciju „žrtve krivičnog djela“, ne definiše prava žrtava i ne propisuje pružanje besplatne pravne pomoći žrtvama u toku krivičnog postupka. U suštini, važeće odredbe zakonâ o krivičnom postupku u BiH jedino predviđaju mogućnost oštećenih da traže obeštećenje, to jest naknadu štete od počinitelja/ke krivičnog djela.

Međutim, u cilju implementacije Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH (2020–2023), u kojoj je zaštita žrtava definisana kao strateški cilj, usvojen je Akcioni plan za provedbu strategije te su doneseni odnosno definisani „minimalni standardi za podršku žrtvama trgovine ljudima, posebno djeci u Bosni i Hercegovini“. Tu se, između ostalog, navodi da žrtve trgovine ljudima imaju pravo i mogućnost korištenja besplatne pravne pomoći i savjetovanja tokom razgovora s predstavnicima nadležnih institucija, kao i tokom postupka ukazivanja pomoći, zbrinjavanja i reintegracije za vrijeme odvijanja građanskog, upravnog ili krivičnog postupka.

Besplatna pravna pomoć je obezbijedena posredstvom Ministarstva pravde BiH, pravne službe organa starateljstva, centara za pružanje besplatne pravne pomoći, ovlaštenih nevladinih organizacija za pružanje besplatne pravne pomoći ili ostalih dostupnih vidova besplatne pravne pomoći u Bosni i Hercegovini.

U BiH nema posebne dežurne linije za žrtve i svjedoke trgovine ljudima. Krivično djelo trgovine ljudima se može prijaviti na dežurni broj policije, u koju predstavnici marginalizovanih grupa nemaju dovoljno povjerenja. Prilikom zaprimanja prijave o ugovorenom braku i prisilnom prosjačenju djece, policijski službenici nerijetko postavljaju pitanje o pripadnosti žrtve romskoj populaciji.¹⁹ Proces pružanja pravne pomoći i bilo koje druge podrške ženama žrtvama trgovine ljudima ne podrazumijeva dostupnost informacija u različitim formatima (u audio, pisanom ili znakovnom obliku i sl.) kao ni druge prednosti karakteristične za usluge koje mogu koristiti žene sa invaliditetom.

Shodno zakonskim odredbama, žrtva trgovine ljudima ima pravo da se na njoj razumljiv način upozna s pravima koje ima u tekućem sudskom postupku i procedurama koje se prijavljuju.

Nažalost, iskustva iz prakse ukazuju na to da žrtve u većini situacija nisu upoznate s pravima koja imaju tokom postupka. Razlog za to jeste što im se, na primjer, pravo na isticanje imovinskopravnog zahtjeva često prezentuje na način i jezikom koji im nisu razumljivi.

Žrtve trgovine ljudima, budući da su oštećene u postupku, imaju pravo da im se po okončanju postupka dostavi presuda, s obzirom na činjenicu da imaju pravo izjavljivanja žalbe na presudu u dijelu odluke o imovinskopravnom zahtjevu. Sud poštuje ovu zakonsku odredbu.

Ne postoje zvanična istraživanja i analize koje govore o slučajevima identifikovanih odnosno potencijalnih žrtava trgovine ljudima koje su usljed nedovoljne informisanosti o pravu na besplatnu pravnu pomoć i podršku odustale od daljih postupaka.

„Saradnja“ identifikovanih/potencijalnih žrtava zavisi od pružene podrške, informisanja o

19 Izvor: NVO Zemlja djece u BiH.

postupcima i radnjama koje ih očekuju pri procesuiranju razumljivim i prilagođenim jezikom, i pristupa orijentisanog prema njihovim potrebama.

2.7. ZBRINJAVANJE, POMOĆ I PODRŠKA ŽRTVAMA TRGOVINE LJUDIMA

Ministarstvo sigurnosti BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH imaju obavezu da osiguraju određena sredstva za organizacije civilnog društva koje zbrinjavaju žrtve trgovine ljudima. Ugovor o smještaju i pomoći žrtvama je 2020. godine zaključen sa pet sigurnih kuća.²⁰ Budući da državni budžet u 2019. i 2021. godini nije bio usvojen, izostala je finansijska podrška sigurnim kućama za žrtve trgovine ljudima.

Zabilježeni su slučajevi u kojima pojedine žrtve trgovine ljudima nisu mogle biti zbrinute u sigurne kuće zbog nedovoljno raspoloživih smještajnih kapaciteta. Vlasti su započele proces standardizacije sigurnih kuća izradom Minimalnih standarda i kriterija za odabir nevladinih organizacija koje pružaju smještaj i pomoć žrtvama trgovine ljudima u BiH. I dalje je prisutan hroničan nedostatak stručnog kadra u lokalnim centrima za socijalni rad, dok u pojedinim službama socijalne zaštite nema uposlenog nijednog/e socijalnog/e radnika/ce.

Još nema sistemskog razvoja programa rehabilitacije i (re)integracije. Većina žrtava biva izložena istim faktorima koji su i prvi put doprinijeli tome da se nađu u lancu trgovine ljudima, s rizikom da se to iskustvo ponovi.

U BiH nisu osigurane standardizovane usluge pomoći žrtvama trgovine ljudima i identifikovanim/potencijalnim žrtvama.

Načelno postoji obaveza da se žrtve i identifikovane/potencijalne žrtve pri kontaktu sa službenim i drugim licima informišu o pravima, institucijama i organizacijama, bez obzira na to da li su smještene u sklonište, sigurnu kuću ili neki drugi oblik smještaja, što im može

20 MFS „Emmaus“ Doboj Istok, Fondacija „Lara“ iz Bijeljine, „Medica“ iz Zenice, Udruženje građana „Budućnost“ iz Modriče te „Žena BiH“ iz Mostara.

pomoći da prime pomoć u skladu sa individualnim potrebama. Međutim, informisanje nije osigurano niti se postupa sveobuhvatno, ujednačeno i dosljedno.

Ministarstvo sigurnosti BiH i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH osigurali su određena sredstva za organizacije civilnog društva koje zbrinjavaju žrtve trgovine ljudima.

Za organizacije civilnog društva koje pružaju besplatnu pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, naročito prilikom pripreme i iniciranja imovinskopravnog zahtjeva, sredstva nisu osigurana.

Vladini centri za pružanje besplatne pravne pomoći, tamo gdje postoje, nemaju poseban budžet namijenjen za rad sa žrtvama i identifikovanim žrtvama trgovine ljudima.

Najveći dio sredstava za rad nevladinih organizacija sa servisima besplatne pravne pomoći i sigurnim kućama i skloništima osiguravaju se iz međunarodnih izvora.

U skladu s međunarodnim standardima, žrtve trgovine ljudima i njihove porodice imaju pravo na odštetu u krivičnom i građanskom postupku. Svi zakoni o krivičnom postupku u BiH propisuju da su i tužilac/teljka i sud dužni oštećene poučiti o pravu na podnošenje imovinskopravnog zahtjeva u sklopu krivičnog postupka.

Međutim, žrtve se o pravu da traže odštetu u krivičnom i građanskom postupku informišu na način koji njima nije razumljiv. S druge strane, kada tužioci/teljke oštećene u krivičnom postupku i obavijeste o pravu na traženje odštete, često ne ispoštuju svoju obavezu da prikupe dokaze potrebne za dosuđivanje imovinskopravnog zahtjeva. Slijedom navedenog, zaključuje se kako je informisanje žrtava o pravu da traže odštetu u postupcima često samo formalno izvršeno.

Dosadašnja praksa ukazuje na to da žrtve, osim formalnog upoznavanja s pravima koje imaju tokom postupka u pogledu prava na potraživanje naknade štete, nemaju uvid u pravo na efikasnu pravnu pomoć od rane faze postupka, koja bi im pomogla da zaista dobiju naknadu štete.

Pred Okružnim sudom u Banjaluci vođen je postupak protiv optuženog za činjenje krivičnog djela trgovine ljudima, koje je uključivalo trgovinu maloljetnom djevojkom u svrhu seksu-

alnog iskorištavanja. Centar ženskih prava je zastupao oštećenu u tom sudskom postupku, te je za istu podnio prijedlog za ostvarivanje imovinskopravnog zahtjeva na ime naknade nematerijalne štete.

Sud je 19. februara 2019. godine optuženog proglasio krivim, osudio ga na pet godina zatvora i dosudio žrtvi imovinskopravni zahtjev u cijelosti, u iznosu od 7500 KM za nematerijalnu štetu. Vrhovni sud RS je potvrdio prvostepenu presudu 10. septembra 2020. godine.²¹

U predmetu *Janjić*, koji se vodio pred Sudom BiH protiv nastavnika koji je seksualno eksploatisao maloljetnu žrtvu, Sud je djelimično dosudio imovinskopravni zahtjev i naložio da joj se isplati paušalni iznos od 5000 KM.²²

PREPORUKE

1. Harmonizovati krivično zakonodavstvo u BiH u vezi s krivičnim djelom trgovine ljudima u pravcu ujednačavanja prepoznatih oblika eksploatacije i kaznene politike.
2. Obezbijediti budžetska sredstva na svim nivoima vlasti za implementaciju akcionih planova za provođenje Strategije suprotstavljanja trgovini ljudima u BiH (2020–2023).
3. Unaprijediti pristup zasnovan na ljudskim pravima, s fokusom na bolju identifikaciju žrtava i procedure upućivanja, naročito kad su žrtve djeca, te pristup pravdi i djelotvorne pravne lijekove.
4. Osigurati da centri za socijalni rad i skloništa za žrtve trgovine ljudima budu adekvatno finansirani, te da se socijalni/e radnici/e adekvatno opreme resursima potrebnim za efikasan rad u ulozi privremenih zakonskih staratelja/ki.
5. Provoditi obavezujuće informativno-edukativne seminare za sve stručne osobe koje su na bilo koji način uključene u sistem podrške žrtvama trgovine ljudima.
6. Uspostaviti kontinuiran program senzibilizacije svih u lancu zaštite.

21 Mehmed Odošić, Vrhovni sud RS, drugostepena presuda od 10. septembra 2020.

22 Jelenko Janjić, Sud BiH, prvostepena presuda od 11. septembra 2009.

7. Dosljednije primjenjivati Zakon o krivičnom postupku kada je riječ o postavljanju imovinskopravnog zahtjeva.
8. Potaknuti sudove da odlučuju o imovinskopravnom zahtjevu u okviru krivičnog postupka.
9. Uvesti obaveznu praksu da se uz poziv za saslušanje svjedoka/inje šalje i obrazac s jasnom poukom o pravu na podnošenje imovinskopravnog zahtjeva.
10. Informisati oštećene u toku krivičnog postupka za krivična djela iz oblasti trgovine ljudima o pravu na usluge pružalaca/teljki besplatne pravne pomoći.
11. U referalne mehanizme za žrtve trgovine ljudima uključiti žene i organizacije civilnog društva koje se bave pitanjima rodne ravnopravnosti.
12. Obezbijediti adekvatno procesuiranje, posebno u predmetima prisilnog prosjačenja djece.
13. Prinudni brak i prisilno prosjačenje eksplicitno prepoznati u krivičnom zakonu Federacije BiH i Brčko distrikta kao krivična djela trgovine ljudima.
14. U krivičnim zakonima u BiH definisati „žrtve krivičnog djela“ i njihova prava te propisati pružanje besplatne pravne pomoći žrtvama u toku krivičnog postupka.
15. Osigurati finansijska sredstva za sigurne kuće koje pružaju usluge smještaja žrtvama trgovine ljudima.
16. Razvijati programe osnaživanja žrtava za dostojanstven povratak u društvenu sredinu nakon viktimizacije i njihovo osposobljavanje za dalji život i rad.
17. Osigurati standardizovane usluge pomoći žrtvama trgovine i identifikovanim odnosno potencijalnim žrtvama.
18. Osigurati sredstva za organizacije civilnog društva koje pružaju besplatnu pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima, naročito tokom pripreme i iniciranja imovinskopravnog zahtjeva.
19. Vladini centri za pružanje besplatne pravne pomoći treba da uspostave poseban budžet namijenjen za rad sa žrtvama trgovine ljudima.

3. Politički i javni život (član 7) i učestvovanje na međunarodnoj razini (član 8)

Pripremile:

Gordana Vidović (Udruženje građana „Budućnost“) i
Dženana Alađuz (Infohouse)

Doprinos:

Biljana Savičić (Udruženje građana „Budućnost“) i
Tanja Mandić Đokić (aktivistkinja za prava osoba sa invaliditetom)

Javni i politički život jedna je od najvažnijih oblasti društvenog života sa aspekta ravnopravnosti polova. Kao takva je prepoznata i uređena domaćim²³ i međunarodnim aktima²⁴, kojim je formalnopravno osigurana ravnopravnost svih građana/ki, bez diskriminacije po osnovu pola. Žene ravnopravno s muškarcima mogu da učestvuju u javnom i političkom životu: da

23 Ustav Bosne i Hercegovine u članu 2 Ljudska prava i osnovne slobode muškarcima i ženama eksplicitno priznaje prava na jednak način i pod jednakim uslovima na slobodu misli, savjesti i vjere, slobodu izražavanja i slobodu okupljanja i udruživanja. Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini u članu 20 propisuje da će državna tijela na svim nivoima organizacije vlasti i tijela lokalne samouprave, uključujući zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast, političke partije, pravna lica s javnim ovlaštenjima, pravna lica koja su u vlasništvu ili pod kontrolom države, entiteta, kantona, grada ili opštine ili nad čijim radom javni organ vrši kontrolu, obezbijediti i promovisati ravnopravnu zastupljenost polova u upravljanju, procesu odlučivanja i predstavljanju. Zakon o zabrani diskriminacije eksplicitno zabranjuje i diskriminaciju po osnovu invaliditeta (član 2). Međutim, veoma mali broj žena sa invaliditetom obavlja javne funkcije ili čak učestvuje u radu državnih/entitetskih institucija.

24 Bosna i Hercegovina je potpisnica niza važnih i obavezujućih međunarodnih dokumenata koji garantuju ravnopravnost muškaraca i žena i zabranjuju diskriminaciju na osnovu pola. Među njima su UN Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (1979), Opšta preporuka CEDAW komiteta br. 23 „Žene u političkom i javnom životu“ (1997), Pekinška deklaracija i platforma za djelovanje (1995).

biraju i budu birane bez diskriminacije putem javnih izbora, da ravnopravno učestvuju u raspodjeli funkcija vlasti i na mjestima odlučivanja, u svim javnim tijelima i odborima putem imenovanja, postavljanja, delegiranja i slično, da predstavljaju svoje vlade na međunarodnom nivou i da se smatraju ravnopravnim akterkama na političkoj sceni.

Bosna i Hercegovina je *de iure* učinila značajne napore na uređenju ove oblasti. Međutim, *de facto* je stanje daleko od pozitivnog, na šta ukazuju izvještaji o podzastupljenosti žena u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti na svim nivoima, različitim oblicima diskriminacije kojim su izložene i nepostojanju efikasnih mehanizama za uvođenje održivih principa ravnopravnosti polova. Međunarodna ugovorna tijela²⁵ koja nadziru primjenu pojedinih ugovora prate stanje ljudskih prava u Bosni i Hercegovini, ukazuju na poteškoće i daju preporuke za otklanjanje prepreka koje onemogućavaju ravnomjerno konzumiranje ljudskih prava ženama i muškarcima. Blagovremeno izvještavanje prema ovim mehanizmima i djelotvorno praćenje poštovanja preporuka korisni su za državu BiH. To joj je jedinstvena prilika da sama procijeni situaciju na terenu, između ostalog, prikupljanjem i analizom podataka, te da izvrši pregled svojih zakonskih propisa i politika.

Glavni izazov je „natjerati“ vlasti u BiH da unaprijede politike kojim će se obezbijediti ravnomjerno učešće žena i muškaraca u javnom i političkom životu u svim sferama društva, što generalno utiče na efikasnije razvojne procese.

3.1. RETROSPEKTIVA POSTUPANJA DRŽAVE PO PREPORUKAMA KOMITETA ZA ELIMINACIJU DISKRIMINACIJE ŽENA (CEDAW) NA PRETHODNE IZVJEŠTAJE BIH

Oblast vladavine prava se obično ispituje iz perspektive specifičnih procedura i grupa koje su izložene velikom riziku kršenja ljudskih prava. Kad je riječ o provjeri poštovanja osnovnih sloboda u BiH, preporuke koje daju UN mehanizmi za zaštitu ljudskih prava

25 Postoji deset ugovornih tijela koja nadziru primjenu pojedinih ugovora, koja se sastoje od nezavisnih eksperata/kinja s prepoznatom stručnosti u oblasti zaštite ljudskih prava.

fokusiraju se na dvije specifične teme: (1) brigu za slobodu mišljenja i izražavanja, te (2) učešće žena u političkom životu. Komitet za eliminaciju diskriminacije žena od 2006. godine kontinuirano dobija izvještaje od država potpisnica, kao i organizacija civilnog društva (tzv. izvještaje u sjeni), na osnovu kojih formuliše preporuke državi u svrhu eliminisanja diskriminacije i osiguranja većeg učešća žena u političkom životu. Od bh. institucija se očekuje da usvoje godišnje operativne planove koji bi omogućili sistematsko i koordinisano djelovanje u procesu uključivanja rodno osviještenih principa u rad institucija na osnovu Gender akcionog plana.

Zahvaljujući međunarodnom nadzoru i preporukama, BiH je usvojila važne pravne standarde za jednako učešće žena i muškaraca u donošenju odluka i vođstvu, koji su u skladu s međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima. Zakon o ravnopravnosti polova BiH²⁶ garantuje ravnopravno učešće polova u podjeli funkcija izvršne vlasti, u javnim tijelima i odborima, u predstavljanju vlada na međunarodnom nivou i na političkoj sceni. Po svojoj strukturi, ovaj Zakon se uglavnom temelji na CEDAW dokumentu. Zakon ima dvojnu funkciju – zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola i uspostavlja zakonske standarde u domenu rodne ravnopravnosti. Izbornim zakonom BiH, koji je zahvaljujući preporukama Odbora²⁷ usklađen sa Zakonom o ravnopravnosti polova, propisano je da se jednaka zastupljenost polova osigurava s najmanje 40% zastupljenosti žena na izbornim listama. Rodna kvota je imala pozitivan inicijalni uticaj na učešće žena u parlamentima u BiH, ali nije jedina determinanta političkog učešća žena.²⁸ Pojedinačne posebne mjere koje predviđa Izborni zakon takođe su imale uticaj na broj žena u zakonodavstvu. Ipak, iako žene čine više od 40% političkih kandidata/kinja na izborima, broj izabranih žena generalno je daleko niži u različitim dijelovima zemlje, uz tek mali broj izuzetaka. Poslovnici kojima se zahtijeva rodna ravnopravnost uglavnom se za-

26 Zakon o ravnopravnosti polova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH”, br. 32/10). (dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/?project=zakon-o-ravno-pravnosti-spolova-u-bih>).

27 Odbor je 2013. godine u ključnim zaključcima sa zadovoljstvom konstatovao da je u Bosni i Hercegovini došlo do izmjene člana 20 Zakona o ravnopravnosti polova, kojim se osigurava 40% učešća žena u političkom životu, te da Izborni zakon osigurava obaveznih 40% kandidatkinja na listama političkih stranaka. Isto tako, Odbor je izrazio zabrinutost zbog male i stagnirajuće zastupljenosti žena u parlamentima i vlastima, kao i nedovoljne vidljivosti koju mediji i političke stranke daju kandidatkinjama u predizbornim kampanjama.

28 UN Women, (2021). Rodni profil zemlje – Bosna i Hercegovina. Sarajevo: UN Women.

nemaruju. U izvršnoj vlasti generalno dominiraju muškarci. Isto tako, žene čine jednu četvrtinu među bh. ambasadorima/kama i generalnim konzulima/kama.²⁹ Istraživanja pokazuju da postoji i značajna diskriminacija žena sa invaliditetom u vezi sa ostvarivanjem prava na glasanje.³⁰

CEDAW odbor je zabrinut zbog toga što „država potpisnica nije uspostavila mehanizme praćenja i procjene uticaja Akcionog plana i što predstavnici organizacija civilnog društva nisu značajno učestvovali u izradi plana“. Ovaj stav je potvrđen u Izvještaju Evropske komisije za Bosnu i Hercegovinu za 2020. godinu, kao i za 2021. godinu, gdje se navodi sljedeće: „Propisi o rodnoj ravnopravnosti tek treba da se usklade u cijeloj zemlji i efikasno provode. BiH ima Gender akcioni plan 2018–2022, kao i Akcioni plan za provođenje Rezolucije UN o ženama, miru i sigurnosti.³¹ Republika Srpska je usvojila Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici 2020–2024. Žene su nedovoljno zastupljene u politici i javnom životu. Procjene uticaja na ravnopravnost polova se ne provode u skladu sa zakonom.“³²

29 UN Women, (2021). Rodni profil zemlje Bosna i Hercegovina. Sarajevo: Bosna i Hercegovina.

30 Analiza pod nazivom „Pristupačnost ostvarivanja biračkog prava za osobe sa različitim vrstama invaliditeta u BiH“ iz 2020. navodi da se problemi ogledaju u nemogućnosti pristupa glasačkom mjestu i obezbjeđivanja tajnosti glasanja. Takođe, žene sa intelektualnim ili psihičkim oštećenjima najčešće ne ostvaruju pravo na glasanje zbog toga što su još uvijek omogućene sudske odluke o ukidanju poslovne sposobnosti licima sa umanjenim intelektualnim sposobnostima ili duševnim oboljenjima.

31 Gender akcioni plan za BiH (GAP) ključni je dokument srednjoročne javne politike koji je usvojilo Vijeće ministara BiH u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova. Kako je sažela organizacija UN Women, „cilj Gender akcionog plana je da pruži smjernice ministarstvima i drugim institucijama za uključivanje rodno osviještenih principa u njihov rad u skladu sa Zakonom o jednakosti spolova“. Agencija za ravnopravnost polova BiH nadležna je za iniciranje i koordinaciju izrade Gender akcionog plana u saradnji sa entitetskim gender centrima i za praćenje njegovog provođenja i koordinaciju aktivnosti sa svim relevantnim tijelima u tom procesu. Vijeće ministara BiH imenovalo je Upravni odbor za koordinaciju i praćenje provođenja Gender akcionog plana, koji je nadležan za donošenje smjernica za izradu godišnjih operativnih planova i njihovo usvajanje, kao i izvještavanje Vijeća ministara i Parlamentarne skupštine BiH o napretku.

32 Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2021. godinu uz dokument „Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija“, Strasbourg, 19. 10. 2021. godine, SWD (2021) 291. (dostupno na: https://europa.ba/wp-content/uploads/2021/10/izvjestaj-o-bosni-i-hercegovini-za-2021-godinu_1636467943.pdf).

Preduzimanjem niza pravnih i institucionalnih mjera, država je pokazala formalnu zainteresovanost za promovisanje ravnopravnosti polova, ali istu još uvijek nije potvrdila i u praksi. Formalnopravna ne znači suštinsku, a još manje stvarnu ravnopravnost. Suštinska ravnopravnost predstavlja odnose zasnovane na paritetu, dok je formalnopravna normirana na najmanje 40% manje zastupljenog pola (tradicionalno žena), a stvarna rijetko premaši 20%.

Sasvim je jasno da bh. vlasti još uvijek nisu u potpunosti spremne da uspostave humanije odnose među polovima u društvu, koje je još uvijek uveliko tradicionalno i patrijarhalno.

Žene nemaju ista prava i mogućnosti kao muškarci, naročito u političkom životu, gdje je njihova marginalizacija vidljiva i golim okom. Stoga su OCD zahvalne CEDAW komitetu, koji u Šestom periodičnom izvještaju BiH (2019) u tački 30. skreće pažnju državi članici na svoju opštu preporuku br. 23 (1997) o ženama u političkom i javnom životu i cilj 5.5. Ciljeva održivog razvoja.

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 30 (a):

Komitet poziva državu članicu da „usvoji izmjene i dopune Izbornog zakona Bosne i Hercegovine za povećanje kvote za žene kandidatkinje na izbornim listama političkih stranaka na 50 posto i Zakona o Vijeću ministara Bosne i Hercegovine za uvođenje minimalne kvote od 40 posto za zastupanje bilo kojeg spola u Vijeću ministara.“

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 30 (b):

Komitet poziva državu članicu da „razmotri zamjenu sistema otvorene liste sistemom ‘zatvarača’ za imenovanje kandidata oba spola na izbornim listama političkih stranaka, osiguravanjem da se prvi od svakog para naknadnih rang-lista na izbornim listama dodijeli ženi kandidatkinji i da se uvedu rezervirana mjesta za žene u parlamentima svih entiteta. S tim u vezi, Odbor preporučuje da država članica zatraži tehničku pomoć od međunarodnih partnera, prema potrebi.“

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 30 (c):

Komitet poziva državu članicu da „obezbjedi programe jačanja kapaciteta za kandidatkinje o vještinama provođenja kampanja i političkog liderstva, posebno za žene koje se suočavaju s višedimenzionalnom diskriminacijom kao što su Romkinje, te političkim liderima i široj javnosti staviti do znanja da je potpuno, jednako, slobodno i demokratsko učešće žena na ravnopravnoj osnovi s muškarcima u političkom i javnom životu uslov za potpunu primjenu ljudskih prava žena.“

3.2. INSTITUCIONALNI MEHANIZMI ZA RODNU RAVNOPRAVNOST

Preuzeto sa web stranice Agencije za ravnopravnost polova BiH³³

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost polova predstavljaju tijela i lica koja uspostavljaju nadležni zakonodavni i izvršni organi te organi uprave svih nivoa vlasti u Bosni i Hercegovini radi provođenja Zakona o ravnopravnosti polova u BiH, koordinisanja i realizacije

33 Dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/oblasti/institucionalni-mehanizmi-za-ravnopravnost-spolova/>.

programskih ciljeva iz Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine i osiguranja provođenja međunarodnih standarda u oblasti ravnopravnosti polova.³⁴

Ključni subjekti u realizaciji i monitoringu *gender mainstreaming* procesa u BiH jesu Agencija i entitetski *gender* centri. Ova tri institucionalna mehanizma za ravnopravnost polova su odlučujuća poluga u pokretanju i provođenju aktivnosti iz oblasti ravnopravnosti polova. Oni bi trebalo da budu produžena ruka organizacija civilnog društva i organa vlasti. Međutim, zbog specifične uloge koju obavljaju i nastojanja da se ne zamjeraju organima vlasti, često izostaju njihove blagovremene reakcije i postupanja. U tom smislu bi im trebalo obezbijediti što veću autonomiju i nezavisnost od organa vlasti, što bi doprinijelo snažnijem i transparentnijem radu.

Mehanizmi za rodnu ravnopravnost nisu osnovani u svim opštinama, niti su dovoljno definisane njihove nadležnosti, a samim tim nije obezbijeđen nikakav uticaj na lokalnu politiku i odluke. Istraživanjem provedenim u 15 opština dobojske regije i posavskog kantona³⁵ utvrđeno je da komisije održavaju sjednice u prosjeku jednom do dva puta godišnje, dok članovi/ce nisu upoznat/e sa svojim nadležnostima i ne poznaju odredbe Zakona o ravnopravnosti polova i GAP-a.

Opštinskim statutima propisano je da pored odbornika/ca u komisije za ravnopravnost polova mogu biti imenovani/e i spoljni/e članovi/ice iz reda stručne javnosti. Praksa je da političke stranke imenuju spoljne članove/ice iz svog članstva, a ne iz reda stručne javnosti, što za posljedicu ima nekompetentne i nezainteresovane osobe na tim pozicijama.

34 Na državnom nivou djeluje Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti polova Parlamentarne skupštine BiH, a na entitetskom nivou Komisija za jednakopravnost polova Doma naroda i Komisija za ravnopravnost polova Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH, te Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske. Osnovane su i komisije za ravnopravnost polova kantonalnih skupština u Federaciji BiH. Na lokalnom nivou djeluju komisije u okviru opštinskih vijeća odnosno skupština opština u skoro svim opštinama u BiH.

U izvršnoj vlasti, u okviru u Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, djeluje Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine, a na entitetskom nivou ranije uspostavljeni Gender centar Federacije BiH i Gender centar – Centar za jednakost i ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske. Na kantonalnom nivou u Federaciji BiH uspostavljeni su kantonalni odbori za ravnopravnost polova. Pri kabinetima načelnika opština osnovane su komisije za ravnopravnost polova.

35 Procjena rada lokalnih komisija za ravnopravnost polova, UG „Budućnost“ Modriča, 2021.

3.3. ŽENE U IZVRŠNOJ VLASTI

Žene su još uvijek podzastupljene ili uopšte nisu zastupljene u izvršnoj vlasti u BiH. Nedostatak političke volje i otpor političkih stranaka prema ravnopravnosti žena jednako su jasno izraženi na primjeru zastupljenosti žena u izvršnoj vlasti, gdje je „imenovanje žena, nažalost, prije incident nego pravilo“³⁶, i u spoljnoj strukturi stranačkih tijela odlučivanja, gdje su upadljiva manjina. Zastupljenost žena od najmanje 40% u ovim tijelima nije diskreciono pravo vladajuće političke stranke ili koalicije u izvršnoj vlasti niti interno pitanje političke stranke, već zakonski regulisana odredba. Kao takva, morala je biti ugrađena u relevantna zakonodavstva na svim nivoima u BiH i primijenjena u praksi počevši od 2009. godine.

U Predsjedništvo BiH 2022. godine je prvi put izabrana žena. Najviši izvršni organ vlasti u BiH, koji obavlja dužnost vlade – Vijeće ministara BiH, u novom sazivu (2022–2026) takođe ima ženu za predsjednicu prvi put otkako ovaj organ vlasti postoji. Imenovanje prve predsjednice daje nadu da se polako otvara prostor za žene, ali i ukazuje na potrebu da se pitanja participacije žena regulišu posebnim propisima, kako u zakonodavnoj tako i u izvršnoj vlasti, u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine. U devet ministarstava Vijeća ministara izabrana je samo jedna ministrica, dok su u prethodnom sazivu bile dvije žene.

Vlada Republike Srpske je u prošlom sazivu imala šest ministrica (38%), a u novom mandatnom periodu (2022–2026) ima njih četiri (25%). Predsjednik Vlade je muškarac, kao i u prošlom sazivu, s tim što su prethodno na potpredsjedničkoj funkciji bili jedna žena i jedan muškarac, a u novom sazivu su oba potpredsjednika muškarci.

Vlada Federacije BiH je u prethodnom sazivu imala tri ministrice, a u novom sazivu sa 16 ministarstava ima četiri ministrice.

Prema informacijama prikupljenim u toku novembra i decembra 2022. godine³⁷, jedna žena sa invaliditetom je narodna poslanica u novom sastavu Narodne skupštine RS, dok je 12 žena

36 Pod lupom: Da li su žene u politici samo radi broja. (dostupno na: <https://bit.ly/3xCpsPZ>).

37 Informacije prikupljene slanjem upita parlamentima na svim nivoima (Narodnoj skupštini Republike Srpske, Parlamentu Federacije BiH, Parlamentarnoj skupštini i Domu naroda) te entitetskim vladama i Vijeću ministara.

sa invaliditetom zaposleno u ministarstvima Vlade Federacije (od čega šest u Federalnom MUP-u) na različitim referatima, ali nijedna nije na rukovodećoj poziciji.

Degradirajuća je činjenica da provedba Zakona o ravnopravnosti polova godinama tapka u mjestu, a time i adekvatna zastupljenost interesa građanki, koje takođe pune javne budžete, a iz njih se, najvećim dijelom, finansira postojanje političkih stranaka i u cijelosti plaća rad tijela vlasti. Odugovlačenjem primjene ovog zakona, političke stranke u svojoj dvostrukoj ulozi – kao interesne političke organizacije i kao dio vlasti – generišu neravnopravnost žena i podržavaju diskriminaciju po osnovi pola u političkoj sferi. Zabrinjavajuće je što se ovim pitanjem u pravilu više bavi nevladin sektor, koji finansiraju međunarodne organizacije, nego vladin, koji finansiraju građani/ke BiH.

Unutar Zakona o ravnopravnosti polova u BiH, u stavu 4 člana 20, utvrđena je obaveza donošenja posebnih mjera u slučaju da jedan od polova nije dovoljno zastupljen. U ovom trenutku, nijedna vlada nije formirana uz imenovanje najmanje 40 posto ministara/ica oba pola. Žene su i dalje manje zastupljen pol u svim vladama u BiH. U periodu od devet godina zabilježen je samo jedan pokušaj usklađivanja relevantnog zakonodavstva sa Zakonom o ravnopravnosti polova. Riječ je o inicijativi koja je trebalo da rezultuje pravno utemeljenom ravnopravnošću žena u Vijeću ministara BiH, ali je bila bezuspješna. Bezuspješan je bio i pokušaj u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH 2012. godine da se ne odobri sastav Vijeća ministara BiH dostavljen na potvrđivanje budući da nije odražavao zakonski propisanu zastupljenost žena.

3.4. ŽENE U ZAKONODAVNOJ VLASTI BIH

Rodna kvota u Izbornom zakonu BiH postoji tokom gotovo cijele bh. političke istorije, ali se odnosi isključivo na pozicioniranje i udio žena na kandidatskim listama. Time se sudbina žena u politici, kao i ženske politike, stavljaju u ruke tradicionalno i patrijarhalno orijentisanog biračkog tijela u BiH, što se pokazalo nakon uvođenja otvorenih lista 2000. godine.³⁸

38 Zastupljenost žena u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH naglo je pala, i to sa 26% na 4,76%, dok se na nivou entiteta uspjela održati na približno istom nivou. U Predstavničkom domu Parlamenta FBiH udio izabranih žena porastao sa 15% na 17,4%, a u Narodnoj Skupštini RS pao je sa 18,46% na 14,86%.

Na Opštim izborima 2022. godine BiH bilježi pad u procentu izabranih žena u Zastupnički dom Parlamenta BiH – 2018. ih je bilo 21,4%, a 2022. svega 16,66%! Na entitetskom nivou je primjetno veoma skromno povećanje zastupljenosti žena, tako da u Zastupničkom domu Parlamenta FBiH imamo 26,53%, a u NSRS 18% izabranih žena.

Potencijal žena je ogroman, ali su nedovoljno zastupljene, ne samo u odnosu na činjenicu da čine više od 50% stanovništva nego i zbog mnogih drugih faktora.³⁹

Rezultati opštih izbora 2022. godine, koje je objavila Centralna izborna komisija BiH (CIK BiH), svjedoče da se trend smanjivanja broja žena u najvećim zakonodavnim tijelima u Bosni i Hercegovini nastavlja. Među 42 zastupnika/ce u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine BiH ovaj put je samo sedam žena. Poređenja radi, u sazivu ovog zakonodavnog tijela u mandatu 2018–2022. godine bilo ih je 11.

Ograničavajući faktor za veće učešće žena u vlasti je i uticaj rodni predrasuda i stereotipa prisutan kod biračkog tijela, ali i kod političkih partija, koje daju manje prilika članicama na mjestima odlučivanja u strankama, zakonodavnim tijelima i izvršnoj vlasti. Budući da su žene zastupljene sa tek oko 20% u tijelima zakonodavne vlasti, a u izvršnoj vlasti i drugim izabranim tijelima i u daleko manjem procentu, jasno je da je situacija daleko ispod zakonskog minimuma.

3.5. ŽENE U LOKALNOJ VLASTI

Na lokalnim izborima održanim u novembru 2020. godine samo 29 žena u odnosu na 396 muškaraca kandidovalo se za poziciju načelnika/ce odnosno gradonačelnika/ce, a samo pet žena je izabrano.⁴⁰

39 Na osnovu objavljenih podataka Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine kandidatkinje za Lokalne izbore održane 2020. godine su mlađe (prosječna dob 39) u odnosu na kandidate (prosječna dob 43); kandidatkinje su obrazovanije (75% s visokim obrazovanjem) od svojih muških kolega (67% s visokim obrazovanjem). https://www.izbori.ba/Documents/2020/Zbirna_Statistika_2020.pdf

40 Centralna izborna komisija BiH. (dostupno na: https://www.izbori.ba/Documents/2020/Zbirna_Statistika_2020.pdf).

Od 2417 opštinskih lista, žene su bile nositeljke na njih 450 (19%). Uobičajeno je da političke stranke gotovo po pravilu kandiduju žene na drugo, peto ili osmo mjesto na kandidatskoj listi.⁴¹ Ukupno se kandidovalo 42,27% žena na svim nivoima lokalne vlasti u BiH, a za lokalna vijeća/skupštine izabrano je njih manje od 20% (21,8% u FBiH i 17% u RS). Žene iz manjinskih grupa jedva da su zastupljene u procesima donošenja odluka i ne postoje mjere za promociju političke zastupljenosti žena iz grupa u nepovoljnom položaju. Odgovornost za to nose nadležni organi, i to predstavlja obavezu, a ne opciju. Učešće žena u javnom i političkom životu je obavezan standard ostvarivanja ljudskih prava.

Gender centar Vlade RS⁴² je proveo analizu učešća žena u izbornom procesu za lokalne izbore održane 2020. godine iz perspektive rodne ravnopravnosti. Dobijeni nalazi jasno pokazuju da su žene i u toku ovog izbornog procesa ostale podzastupljene, posebno na mjestima najvišeg odlučivanja na svim nivoima lokalne vlasti. Kampanja se odvijala pod posebno teškim okolnostima, izazvanim pandemijom virusa COVID-19, i to uglavnom na internet platformama, medijima i društvenim mrežama. Bila je ovo prilika da se kandidatkinje lakše predstavite biračkom tijelu. Analize su potvrdile da su žene bile vidljive i u ovim uslovima onoliko koliko su izborni štabovi unutar političkih stranaka imali prostora za njih.

Istraživanjem „Pejzaž rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou“⁴³ obuhvaćena je 41 opština u BiH, a analizirana je spremnost lokalnih zajednica za primjenu rodne ravnopravnosti⁴⁴. Ključ-

41 Izbornim zakonom u članu 4.19 propisano je da se kandidovane osobe pola koji je manje zastupljen raspoređuju na liste na sljedeći način: najmanje jedna (1) kandidovana osoba manje zastupljenog pola među prva dva (2) mjesta na listi, dvije (2) kandidovane osobe manje zastupljenog pola među prvih pet (5) na listi i tri (3) kandidata/kinje manje zastupljenog pola među prvih osam (8), itd.

42 Dostupno na: https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/centri/gendercentarrs/Documents/%D0%9B%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%9B%D0%9D%D0%98%20%D0%98%D0%97%D0%91%D0%9E%D0%A0%D0%98%202020%20analiza.docx_518096195.pdf.

43 Istraživanje provedeno krajem 2022. godine u okviru projekta „Jačanje uloge mjesnih zajednica u Bosni i Hercegovini“ (dostupno na: <https://www.undp.org/bs/bosnia-herzegovina/publications/pejzaz-rodne-ravnopravnosti-na-lokalnom-nivou>).

44 Na mjestu načelnika ili gradonačelnika u ciljanim opštinama/gradovima nema nijedne žene, a od 1995. godine do danas u 30 opština nijedna žena nije bila na toj poziciji, što je 78,9% od ukupnog broja opština. Većina opština ima komisiju za ravnopravnost polova u kojima su 56,5% žene. Zastupljenost žena na rukovodećoj poziciji klubova odbornika/vijećnika takođe je znatno manja u odnosu na muškarce. Čak je 26 od ukupno 38 opština, ili

ni nalazi dobijeni istraživanjem jesu da opštinske strukture vlasti pružaju snažan otpor pitanjima rodne ravnopravnosti jer se ona ne uklapaju u opšteprisutni tradicionalni kontekst.

3.6. ŽENE U POLITIČKIM STRANKAMA

Iako su u Bosni i Hercegovini za to preduzete određene zakonske mjere, posebno uvođenjem kvota u Izbornom zakonu BiH i Zakonu o finansiranju političkih partija – još uvijek nije došlo do suštinske promjene statusa i uticaja žena u političkom životu. One su i dalje na marginama političke moći, bez uticaja na formulisanje i provođenje politika.⁴⁵

Veliku prepreku ravnopravnoj zastupljenosti žena u političkom životu predstavlja i nedovoljna podrška političkih partija svojim članicama u kreiranju političkih programa i političkoj afirmaciji, iako u statutima političkih partija nema izričitih prepreka za žene da učestvuju u radu organa stranke.

Političke stranke često ne dozvoljavaju značajno i smisljeno učešće žena u izbornim i postizbornim procesima. Postoji i percepcija da žene ne posjeduju dovoljno političkih vještina, kao i problem opšte nevidljivosti žena u izbornim kampanjama, posebno na lokalnom nivou. Žene iz marginalizovanih grupa jedva da su zastupljene u političkom životu. Mediji u ovome imaju ključnu ulogu s obzirom na to da rodne predrasude prilikom izvještavanja potvrđuju dominantne ideologije i stavove o pitanju žena u politici, zasnovane na rodnim stereotipima.

Živimo u patrijarhatu. Kako bi se uspješno bavile politikom, ženama u BiH je potrebno mnogo više sposobnosti nego muškarcima, jer su istovremeno posvećene i drugim životnim ulogama. Budući da se žena percipira kao stub porodice, bavljenje politikom često se ne uklapa u takvu viziju stvarnosti. Smatra se da je njen prioritet da se bavi porodicom, djecom, roditeljima.

68,4%, navelo da žene nisu na ovoj poziciji. Što se tiče broja žena na funkciji predsjedavajuće skupštine/vijeća, i tu su žene znatno manje zastupljene. Od ukupno 38 opština, u samo šest vijećem/skupštinom predsjedava žena (15,8%). U poređenju sa prethodnim sazivom, evidentno je smanjenje broja žena na poziciji predsjedavajuće vijeća/skupštine opštine. Na ukupnom uzorku od 38 opština, na ovoj funkciji je pet žena manje u odnosu na prethodni saziv.

45 Dostupno na: <https://bhnovinari.ba/bs/2021/12/14/zene-u-politickom-zivotu-bih-kvota-se-postuju-samo-na-papiru/>.

Istraživanjem provedenim u 15 opština BiH utvrđeno je da žene u političkim partijama djeluju u okviru ženskih foruma ili aktiva i bave se tzv. „ženskim pitanjima“. Ovi forumi nemaju nikakav stvarni uticaj unutar političkih partija, niti učestvuju u donošenju bilo kakvih važnih odluka, i uglavnom služe za stvaranje privida ravnopravnog učešća žena u radu političkih stranaka.⁴⁶ Nasilje nad ženama u javnom životu je ozbiljan problem, koji prijeti da ima ozbiljne posljedice. Žene se isključuju iz političkih stranka, ne žele da se kandiduju, brišu profile na društvenim mrežama i imaju ozbiljne zdravstvene probleme. Trideset dvije od ukupno 84 anketiranih političarki iskusilo je neki oblik nasilja (na internetu, većinom u vidu psihičkog nasilja te mizoginih i seksualizovanih prijetnji), a skoro pola njih upravo zbog toga što su žene.

Vidljivost i prisustvo političarki u javnosti posebno su slabi u predizbornim mjesecima. Uspjeh kandidatkinja na izborima zavisi od njihovog položaja unutar stranaka, njihovih pozicija na listama, kvaliteta promocije tokom predizborne kampanje, naklonosti glasača/ica i drugih faktora. Nizak procenat izabranih žena na novembarskim izborima svakako ukazuje na potrebu da se, pored minimalnog prisustva žena od 40% na izbornim listama, zakonom obezbijedi i minimalan procenat učešća u izabranoj vlasti.

Ono što je jedinstveno za većinu političkih stranaka jesu interne stranačke strukture za žene, za koje se čini da postoje više u svrhu mobilizacije glasačica nego u svrhu rodne ravnopravnosti ili osnaživanja žena. Žene su u svim stranačkim strukturama nedovoljno zastupljene i u prosjeku čine 17% članstva, iako se čini da je broj žena i muškaraca podjednak.

Žene se u najvećoj mjeri ostavljaju po strani time što se ignorišu rodna pitanja, zbog dominacije muškaraca i niskog nivoa demokratizacije u stranačkim strukturama. U nekim strankama je prisutna dominacija predsjednika stranke u izboru stranačkih zvaničnika/ca i kandidata/kinja.

Član 20 Zakona o ravnopravnosti polova BiH propisuje obavezu političkih stranaka da poštuju odredbe rodne ravnopravnosti, tačnije da osiguraju i promovišu ravnopravnu za-

stupljenost polova u upravljanju, procesu odlučivanja i predstavljanju, u procentu od barem 40% manje zastupljenog pola. Međutim, mehanizmi za nadzor provođenja ovog Zakona kao i preporuka na nivou države nisu dovoljno izgrađeni, a pravna regulativa koja se odnosi na funkcionisanje stranaka pruža dosta prostora za netransparentan i nedemokratski rad.

Naime, Bosna i Hercegovina je jedna od rijetkih država koja nema zakon o političkim strankama, a sve inicijative da se donese ovakav zakon na državnoj razini propale su iz političkih razloga. Stoga se stranke u BiH registruju na osnovu tri zakona o političkim organizacijama na entitetskoj odnosno lokalnoj razini. Registracija političkih stranaka vrši se u 16 sudova u BiH.

Osim gorenavedenih primjera, činjenica da ne postoji centralni registar ili registri na razini entiteta, kao ni jedinstveno tijelo ili tijela koja prate njihov rad, jasno pokazuje da je sistem nadzora nad djelovanjem političkih stranaka izuzetno otežan. Ovakav pravno-normativni okvir u stvari dozvoljava institucionalizovanu neravnopravnost žena i muškaraca u strankama, što je dokazala i studija organizacije UN WOMEN, koja je na osnovu istraživanja utvrdila da većina političkih stranaka ima stranačke strukture za žene, ali te strukture nemaju mandat da unaprijede rad stranke u smislu rodne ravnopravnosti i osnaživanja žena.⁴⁷

Rodna analiza statuta⁴⁸ i praksi najjačih bh. stranaka pokazuje da su najčešći oblici marginalizovanja unutar stranaka:

- getoizacija rodni pitanja u stranačkim strukturama (aktivni, forumi zajednice žena),
- dominacija muškaraca u stranačkim strukturama i
- nizak nivo demokratizacije, za koji je jedan od glavnih krivaca potpuna dominacija muških lidera u svim aspektima stranačkog života.

47 Kadribašić, Adnan, (2020). Baseline Study on Barriers to Political Participation of Women in Bosnia and Herzegovina. Sarajevo: UN Women i UNDP, str. 37.

48 Kuratko Pani, A., (2015). 50. nijansi bh. politike. Analiza rodne ravnopravnosti u političkim strankama u Bosni i Hercegovini. Sarajevo, Udruženje INFOHOUSE, str. 11; Petrić, N., (2021). Prezentacija rezultata pregleda statuta parlamentarnih političkih partija u BiH iz perspektive ravnopravnosti polova. Udružene žene Banjaluka. (dostupno na: <https://unitedwomenbl.org/wp-content/uploads/2021/04/Analiza-Statuta-parlamentarnih-politi%C4%8Dkih-partija-u-BiH-pdf>).

3.7. ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA I BRANITELJKE LJUDSKIH PRAVA

Značajan doprinos unapređenju položaja žena u svim sferama, uključujući i učešće u javnom i političkom životu, dale su organizacije civilnog društva koje su samostalno ili zajednički provodile brojne zagovaračke kampanje prema institucijama vlasti. U Bosni i Hercegovini ne postoji centralni registar NVO, budući da se registracija vrši na različitim nivoima⁴⁹, niti se mogu pronaći podaci o profilu ovih organizacija⁵⁰. Ne postoje mehanizmi koji promovišu učešće žena braniteljki ljudskih prava u civilnom sektoru, a samim tim nema ni sankcija.⁵¹

Organizacije civilnog društva kontinuirano su ukazivale na kršenje odredaba Zakona o ravnopravnosti polova BiH i međunarodne obaveze BiH. Osim brojnih apela relevantnim domaćim i međunarodnim institucijama, upućivana su i otvorena pisma te su organizovane konferencije za štampu i okrugli stolovi zbog kontinuiranog kršenja Zakona o ravnopravnosti polova BiH i međunarodnih obaveza BiH u procesu izmjena Izbornog zakona BiH. Glavni zahtjevi su bili da taj proces bude transparentniji, da sve kandidatske liste uključuju jednak broj kandidata i kandidatkinja naizmjenično raspoređenih na listi, te da se kompenzacioni mandati daju osobama manje zastupljenog pola u instituciji za koju su organizovani izbori. Takođe se tražila jednaka zastupljenost oba pola u svim tijelima zaduženim za provođenje izbora na svim nivoima.

Prijetnju daljem funkcionisanju i opstanku nevladinih organizacija predstavlja najava izmjene zakonskih propisa. Vlasti u Republici Srpskoj su izradile i u skupštinsku proceduru uputile Nacrt zakona o posebnom registru i javnosti rada neprofitnih organizacija. Ovim na-

49 Registracija se vrši na državnom nivou, u Federaciji BiH na kantonalnim nivoima, dok su u Republici Srpskoj nadležni okružni sudovi.

50 Udruženja posvećena prevenciji i posljedicama rodno zasnovanog nasilja, romska udruženja, udruženja oboljelih od rijetkih bolesti, udruženja koja okupljaju djecu s poteškoćama i njihove roditelje, organizacije posvećene promociji i zaštiti ljudskih prava, udruženja humanitarnog karaktera organizacije su civilnog društva bez čijeg djelovanja bi ranjive kategorije društva u Bosni i Hercegovini još teže funkcionisale.

51 Dostupno na: <https://diskriminacija.ba teme/organizacije-civilnog-dru%C5%A1tva-djeluju-tamo-gdje-dr%C5%BEava-%C4%8Desto-zaka%C5%BEe>.

crtom se zabranjuje obavljanje političkih aktivnosti, koje su toliko široko definisane da mogu onemogućiti svako djelovanje udruženja građana u pravcu poboljšanja zakonske regulative i ostvarivanja bolje zaštite građana/ki, zbog čega se udruženja i formiraju. Ograničavanjem „političkog djelovanja” i „političke aktivnosti” (npr. podnošenja inicijative za predlaganje zakona), uvođenjem nadzora nad vrstom aktivnosti koju udruženja mogu provoditi te uvođenjem direktne kontrole putem inspekcijaskog nadzora, ovaj nacrt opasno zadire u Ustavom zagarantovana prava i slobode i ostavlja veliku mogućnost nadležnim institucijama da u potpunosti ograniče rad organizacijama koje kritikuju njihov rad.

Vlast javnosti pokušava predstaviti kako ne postoji regulativa u oblasti rada udruženja građana, kako udruženja ne rade transparentno i nikome ne polažu račune.⁵² Osim nametanja dvostrukih obaveza sačinjavanja izvještaja, predloženi nacrt etiketira i diskriminiše udruženja i fondacije iz Republike Srpske čije aktivnosti i projekte finansiraju strane vlade i organizacije. Istovremeno su iz Nacrta zakona izuzeta udruženja i fondacije koje se finansiraju iz javnih budžeta⁵³, a upravo su ti mehanizmi dodjele finansijskih sredstava nedovoljno transparentni i izvor su različitih političkih zloupotreba, posebno u predizbornom periodu.

Primjetan je i trend osnivanja tzv. vladinih nevladinih organizacija – koje kritikuju rad drugih organizacija civilnog društva, ali ne i rad aktuelnih vlasti, a njihova je funkcija da se simulira pluralizam mišljenja o aktuelnim temama. Ovakva udruženja se oglašavaju jedino kada saopštenjima daju podršku vlastima ili osuđuju kritičare/ke vlasti.⁵⁴ Istraživanjem je potvrđeno kako postoje osnovane sumnje da su brojne organizacije civilnog društva u Bosni

52 Ovo je apsolutna neistina. Pravna regulativa postoji i udruženja su dužna da podnose različite izvještaje institucijama Republike Srpske. Svako udruženje, kao pravno lice, ima obavezu da preda završni finansijski izvještaj Agenciji za posredničke, informatičke i finansijske usluge (APIF), da prilikom priliva finansijskih sredstava banci preda osnovu za priliv sredstava kako bi ih mogli koristiti, te podliježe kontrolama Poreske uprave u Republici Srpskoj.

53 Takve organizacije, na prvi pogled, djeluju kao i sve druge organizacije civilnog društva usmjerene na poboljšanje stanja u određenim oblastima, poput nezavisnosti pravosuđa, ljudskih prava ili zaštite životne sredine. Međutim, ukoliko se dublje sagleda njihov rad i djelovanje, evidentno je da javnog interesa na agendi takvih organizacija uopšte nema.

54 Analiza stanja nevladinih organizacija i korištenja postojećih mehanizama saradnje s institucijama BiH i međunarodnim organizacijama, Institut za razvoj mladih KULT, 2021. (dostupno na: http://www.mpr.gov.ba/web_dokumenti/default.aspx?id=11377&langTag=bs-BA).

i Hercegovini samo „sredstvo nekih osoba, bliskih politici za iskorištavanje javnog novca. Vlade na svim nivoima za uzvrat dobivaju političku podršku“.⁵⁵

Evropska komisija u izvještaju za 2021. godinu navodi da su organizacije civilnog društva te borci/kinje za ljudska prava nastavili podizati svijest o građanskim i političkim pravima. Ovo se dešava u okruženju koje nije otvoreno za kritiku, a jeste za negativne izjave vladinih zvaničnika/ca, koje odjekuju medijima, a tiču se civilnog društva uopšte, naročito finansiranja određenih udruženja.

3.8. STATISTIKA

Od ukupnog broja zaposlenih u BiH oko 45% čine žene, podaci su Zavoda za statistiku. Zabrinjavajuće je to što je među nezaposlenima s visokom stručnom spremom daleko veći broj žena nego muškaraca – čak 64%.⁵⁶

Analiza zastupljenosti žena u agencijama za provođenje zakona na državnom i entitetskom nivou pokazuje da su žene u ovim strukturama podzastupljene, kao i na nižim nivoima policijskog sistema u BiH, posebno na mjestima odlučivanja i onima s višim činovima. U državnoj službi zastupljenost žena je nešto bolja, oko 40%, ali je postotak rukovodećih službenica znatno niži od toga. U policijskoj službi ima oko 14% žena, dok žena sa visokim činovima u svim agencijama za provođenje zakona u BiH ima tek oko 0,5%. SIPA je vodeća policijska agencija u BiH po broju policijskih službenica u svom sastavu, a u svojoj strukturi ima 75 policijskih službenica, što čini 15,12% zaposlenih. U drugim policijskim organima taj procenat se kreće od 5,25% do 10,13%, prema posljednjem izvještaju Ministarstva sigurnosti BiH iz 2020. godine.⁵⁷

55 Istraživanje je provela Globalna inicijativa protiv transnacionalnog kriminala. (dostupno na: <https://balkans.aljazeera.net teme/2022/2/7/vlade-u-bih-trose-milione-javnog-novca-na-finansiranje-sumnjivih-organizacija>).

56 Udruženje BH novinari, (decembar 2021). Žene u političkom životu BiH: Kvote se poštuju samo na papiru. (dostupno na: <https://bhnovinari.ba/bs/2021/12/14/zene-u-politickom-zivotu-bih-kvotese-postuju-samo-na-papiru/>).

57 Plevljak, Benjamin i Kržalić, Aida, (2021). Položaj žena u policijskim snagama u BiH. Sarajevo: Centar za sigurnosne studije. (dostupno na: <http://css.ba/wp-content/uploads/2021/08/Polozaj-zena-u-policijskim-agencijama-u-BiH-PUBLIKACIJA-FINALNA.pdf>).

Učešće žena u policiji, oružanim snagama i mirovnim misijama se u određenoj mjeri povećalo u odnosu na prethodne godine, ali nije postignuto njihovo jednako učešće. U BiH nijedna žena ne obavlja najvišu funkciju unutar nekog policijskog organa, što znači da u 16 bh. policijskih agencija nijedna žena ne obavlja dužnost direktorice, komesarke ili ministrice niti njihove zamjenice. U policijskoj strukturi BiH ima svega pet žena na poziciji glavne inspektorke, i to jedna u Graničnoj policiji BiH, što je 8,33%, i četiri u MUP-u Republike Srpske, što je 4,54%.

Broj žena koje učestvuju u međunarodnim mirovnim misijama u ime Bosne i Hercegovine značajno se povećao, što je posebno rezultat mjera pozitivne diskriminacije.

Žene su u sudskoj vlasti zastupljene više nego u bilo kojoj drugoj grani. Međutim, postoji neusklađenost između broja žena koje rade u sudstvu i broja žena na visokim funkcijama u pravosudnim organima ili u sudovima više nadležnosti. Pravosuđe je jedina grana vlasti u kojoj žene nisu podzastupljene i u kojoj postoji strategija za jednakost polova. Ali to ne znači da u pravosuđu nema rodnih predrasuda, čije je rješavanje takođe jedan od ciljeva strategije.

Kada je riječ o ženama sa invaliditetom, *MyRight* procjenjuje da je manje od 2% njih vidljivo i aktivno u organizacijama ili uopšte u lokalnim zajednicama, što je nedopustivo malen procenat s obzirom na podatak da u BiH živi 161.083 žena s invaliditetom.⁵⁸

3.9. DIPLOMATSKA SLUŽBA

Bosna i Hercegovina je jedina država u regionu koja nema zakon o vanjskim poslovima, iako ima sve institucije nadležne za obavljanje vanjskih poslova.⁵⁹ Ministarstvo vanjskih poslova BiH, koje raspolaže značajnim budžetskim sredstvima, poslove iz svog djelokruga obavlja bez gorepomenutog zakona.

58 Dostupno na: <https://www.myright.ba/ovdje-sam-vidljiva-i-ponosna>.

59 Ministarstvo i dalje djeluje u skladu s dokumentom „Opšti pravci i prioriteti za provođenje vanjske politike u BiH“, koji je 2003. godine usvojilo Predsjedništvo BiH.

BiH širom svijeta ima svoje ambasadore/ke, konzule/ke i predstavnike/ce, i to u 44 ambasade, šest konzulata i šest stalnih misija, pa je nevjerovatno da svi oni svoj angažman obavljaju bez jasnih i preciznih zakonskih okvira i unutrašnjih pravila. Na sjednici Predsjedništva BiH održanoj 20. 3. 2023. godine izabrani su novi diplomatski predstavnici i predstavnice BiH u svijetu.⁶⁰ Žene čine jednu četvrtinu od njihovog ukupnog broja, to jest 25%.⁶¹ Učešće žena u diplomatskim misijama 2020. iznosilo je 23%, u odnosu na 77% muškarca. Muškarci su vlasnici čak 2/3 službenih pasoša.

PREPORUKE

1. Uskladiti Zakon o Vijeću ministara sa Zakonom o ravnopravnosti polova tako da potvrđivanje sastava vlade nije moguće bez minimuma od 40% žena na ministarskim pozicijama.
2. Izmjenama Izbornog zakona BiH treba predvidjeti dodjeljivanje mandata manje zastupljenom polu (npr. dodjeljivanjem mandata s kompenzacionih lista) i tako osigurati sistem koji će, nezavisno od rasporeda glasova na listi, rezultovati izborom minimalno 40% žena u državnim i entitetskim parlamentima.
3. Shodno Zakonu o ravnopravnosti polova, institucionalizovati procentualno učešće žena iz političkih stranaka, zakonodavnih i izvršnih organa vlasti, kao i organizacija civilnog društva, u procesu svih reformi, uključujući i finansijske i druge razgovore, i to tako što će biti uključene u sva formalna tijela i mehanizme.
4. Propisati sankcije za političke partije koje ne poštuju odredbe o rodnoj ravnopravnosti, naročito prilikom predlaganja i imenovanja vlada, i to uskraćivanjem sredstava za finansiranje političkih partija iz javnih budžeta.
5. Ukloniti prepreke za učešće žena stalnom promocijom antidiskriminacijske kulture u političkim partijama, kompanijama, organizacijama i institucijama, kao i prikladnog učešća liderki u medijima.

60 Dostupno na: https://bs.wikipedia.org/wiki/Spisak_diplomatskih_predstavni%C5%A1tava_Bosne_i_Hercegovine.

61 Dostupno na: <https://europa.ba/wp-content/uploads/2022/01/Gender-Country-BH-web.pdf>.

6. Obezbijediti da rodni mehanizmi na svim nivoima djeluju sinhronizovano, usklađeno s međunarodnim standardima i preuzetim obavezama, uz odgovarajuće ljudske, tehničke i finansijske resurse i odgovarajuće stručne kapacitete, posebno na lokalnom nivou, tako da se pažnja posveti efektima njihovog djelovanja.
7. Podržati rodne mehanizme da osnaže svoje ljudske i druge resurse kako bi na adekvatan način odgovorili svojim zakonskim obavezama.
8. Državni organi treba da omoguće državnom i entitetskim rodnim mehanizmima nesmetan rad i postupanje bez bilo kakvih političkih pritisaka i uticaja. Naročito je važno da rodni mehanizmi kontinuirano prate usvajanje zakonâ i daju svoje primjedbe i sugestije, te da prepuste održavanje obuka nevladinim organizacijama kako ne bi nepotrebno koristili ljudske resurse za te aktivnosti.
9. Državni i entitetski rodni mehanizmi treba da obezbijede sredstva organizacijama civilnog društva koje će provoditi obuke i jačati kapacitete komisija za ravnopravnost polova na lokalnom nivou kako bi mogle provoditi aktivnosti iz svojih mandata.
10. Agencija i entitetski *gender* centri treba da kreiraju dokument koji će biti upućen opštinskim organima vlasti kako bi adresirali imenovanja spoljnih članova/ica komisija iz reda stručnih lica ili organizacija civilnog društva, te da utvrde kriterijume za članstvo u ovoj i drugim komisijama/odborima. Potrebno je izraditi i uputstvo za komisije o radu sa temama koje bi trebalo da budu obrađivane i upućivane skupštini opštine na razmatranje.
11. Promptno djelovati prema vlastima kako bi se izrazila zabrinutost zbog najavljenog zakona kojim se planira uspostavljanje kontrole rada i zabrana političkog djelovanja organizacijama civilnog društva koje primaju finansijska sredstva iz stranih izvora. Ovo će uticati na održivost nevladinog sektora, kontrolu rada i onemogućavanje provođenja zagovaračkih aktivnosti. Država je dužna da obezbijediti nesmetano funkcionisanje organizacijama civilnog društva, uključujući sistem komunikacije i saradnje koji poštuje njihovu nezavisnost i da u skladu s tim izdvaja finansijska sredstva za njihov rad.

4. Jednakost u obrazovanju

Pripremila:

Medina Mujić (Fondacija CURE)

Doprinos:

Amina Dizdar (Sarajevski otvoreni centar – SOC),

Larisa Kovačević (UŽR „Bolja budućnost“ Tuzla) i

Tanja Mandić Đokić (aktivistkinja za prava osoba sa invaliditetom)

4.1. PRISTUP OBRAZOVANJU

Preporuka CEDAW komiteta, član 10

„Države potpisnice će preduzeti sve moguće mjere da eliminišu diskriminaciju nad ženama kako bi im se osigurala jednaka prava kao muškarcima u oblasti obrazovanja.“

Okvirni zakon BiH kojim se uređuju principi predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja i vaspitanja, obrazovanja odraslih te osnivanja i funkcionisanja institucija za pružanje usluga u obrazovanju u Bosni i Hercegovini, kao i dopunske nastave za djecu državljana/ki BiH u inostranstvu⁶², nalaže obavezno osnovno obrazovanje za svu djecu. U članu 16 ovog zakona se navodi da:

„Obavezno obrazovanje počinje u kalendarskoj godini u kojoj dijete do 1. aprila navršava šest godina života i traje bez prekida tokom perioda koji ne može da bude kraći od osam godina. Nadležne obrazovne vlasti i škole u Bosni i Hercegovini obavezne su da, najkasnije do juna 2004. godine, stvore sve potrebne uslove za normalno ot-

počinjanje osnovne škole u trajanju od devet godina. Nadležne obrazovne vlasti, na inicijativu ili uz saglasnost roditelja i uz konsultacije sa drugim stručnim i nadležnim institucijama, mogu da dozvole jednu godinu ranijeg ili odgođenog početka obaveznog obrazovanja, ukoliko je to u najboljem interesu djeteta. Obavezno obrazovanje je besplatno. Besplatno osnovno obrazovanje obezbjeđuje se svoj djeci. Dijete je, u smislu ovog zakona, svako lice do navršene osamnaeste godine života.“

Predškolsko obrazovanje u skladu s navedenim zakonom definiše se kao dio ukupne brige društva i reguliše se zakonima entiteta, kantona i Brčko distrikta.

Srednjoškolsko obrazovanje u skladu s navedenim zakonom dostupno je svima i besplatno je u javnim ustanovama u skladu sa zakonom. Međutim, nemoguće je ne spomenuti problem koji je sve više prisutan, a nije toliko prepoznat u društvu, definisan kao pojam „ispadanja učenika/ca iz obrazovanja“. On se konkretno odnosi na odluku učenika/ce da napusti srednjoškolsko obrazovanje, ali postavlja se pitanje koliko je to izbor i odluka učenika/ce, a koliko posljedica utvrđenih kriterijuma sistema obrazovanja. Različiti su razlozi zbog kojih dolazi do ispadanja učenika/ca iz obrazovanja, ali posljedice po društvo su vrlo nepovoljne. Riječ je o učenicima/ama koji/e spadaju u ranjivu kategoriju društva jer su u opasnosti od socijalne isključenosti i ekonomske ugroženosti. Posljedice ispadanja iz obrazovanja su višestruke i odnose se na otežano i nesigurno zapošljavanje. Vrlo su nepovoljne u odnosu na psihološku dobrobit i socijalni angažman pojedinaca/ki i zbog toga vrlo često dovode do njihove socijalne isključenosti.

Prema podacima Zavoda za statistiku RS, srednju školu je tokom prethodne školske godine (2021/2022) napustilo 149 dječaka i 73 djevojčice, a obrazovanje su najčešće prekidali odmah u prvom razredu. Statističari/ke su izračunali/e da je loš uspjeh u školi primorao 76 njih da se ispišu iz škole, siromaštvo je bilo razlog u slučaju osam đaka, dok je zbog nedostatka podrške u porodici jedna djevojčica bila primorana da napusti srednju školu. U toku 2021/2022. godine, prema podacima Zavoda, u 61,7% slučajeva srednjoškolci/ke su obrazovanje napuštali zbog bolesti, trudnoće, braka i drugih ličnih razloga.⁶³

63 Dostupno na dan 25. 4. 2023. na linku: <https://vecernjenovosti.ba/166477/vijesti/sve-se-vise-napusta-srednja-skola-brak-i-sportska-karijera-precu-od-diplome/>.

Marginalizovana skupina djece najčešće podliježe različitim vrstama diskriminacije i stigmatizacije, pa su romska djeca, posebno djevojčice, najrjeđe upisane u osnovne i srednje škole. Romska djeca nerijetko ne pohađaju [predškolsko obrazovanje](#), a stopa pohađanja osnovnog obrazovanja u njihovom je slučaju približno jednaka za oba pola (70,9% dječaka i 67,8% djevojčica).⁶⁴

Stopa pohađanja [srednjoškolskog obrazovanja](#) iznosi 18% za djevojčice, a 26,6% za dječake. Samo 4,5% romskih djevojčica završava srednju školu.⁶⁵ Neka romska djeca nikada ne dobiju poziv za upis u školu jer nisu upisana u matične knjige rođenih.

Svemu navedenom doprinosi to što romska djeca imaju težak pristup obrazovanju zbog siromaštva, nedostatka sredstava za školovanje te izostanka interesa roditelja i zajednice. Romske djevojčice se suočavaju i sa [rodnim aspektom](#): roditelji češće odlučuju školovati muško dijete, dok se za djevojčice smatra da je važnije da ostanu kod kuće, pomažu u kućnim poslovima i brinu za manju djecu. Ostanak kod kuće smatra se korisnim za očuvanje njihovog morala i tradicionalnih vrijednosti, koje bi bile ugrožene druženjem s vršnjacima. Dječji brakovi za djevojčice znače prekid obrazovanja i brigu o mužu i djeci.

Djevojčice i žene s invaliditetom još uvijek nisu na zadovoljavajućem nivou uključene u redovno osnovno obrazovanje. Iako je tu posljednjih godina napravljen veliki pomak, njihova uključenost u obrazovni sistem je često fiktivna. Ovo se posebno odnosi na djevojčice s invaliditetom iz ruralnih područja.

Zakonom je djeci s invaliditetom omogućeno da pohađaju redovnu nastavu kada je to moguće. Škole su često isticale da nisu u stanju prihvatiti ovu kategoriju djece zbog nedostatka finansijskih sredstava i opreme. Djeca s poteškoćama u razvoju pohađaju nastavu prema redovnim nastavnim planovima i programima u redovnim školama ili idu u specijalne škole.⁶⁶

64 Platforma za unapređenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini, (2020). Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ Tuzla (dostupno na: <https://www.bolja-buducnost.org/index.php/en/o-nama/dokumenti/summary/2-dokumenti/36-platforma-za-unapredjenje-prava-i-polozaja-romkinja-u-bosni-i-hercegovini>).

65 Platforma za unapređenje prava i položaja Romkinja u Bosni i Hercegovini, (2020). Udruženje žena Romkinja „Bolja budućnost“ grada Tuzla (dostupno na: <https://www.bolja-buducnost.org/index.php/en/o-nama/dokumenti/summary/2-dokumenti/36-platforma-za-unapredjenje-prava-i-polozaja-romkinja-u-bosni-i-hercegovini>).

66 Dostupno na: https://ba.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/270/HRR_2019.pdf.

Situaciona analiza⁶⁷ o položaju djece u BiH iz marta 2020. navodi sljedeće podatke: „U školskoj 2017/2018. godini bilo je 283 specijalnih obrazovnih ustanova i škola sa specijalnim odjeljenjima za djecu sa poteškoćama koje je pohađalo 964 djece (33% djevojčica) u osnovnim i 380 djece (od toga 38% djevojčica) u srednjim školama. Dodatnih 3934 djece sa poteškoćama je pohađalo redovne osnovne škole (36% djevojčica), a 931 dijete je pohađalo redovne srednje škole (41% djevojčica). Kako je ukupan broj prijavljene djece sa poteškoćama u redovnom obrazovanju manji od 2% sve školske djece, smatra se da neka djeca sa poteškoćama pohađaju redovno obrazovanje bez da su njihove poteškoće identificirane, dok druga prekidaju ili ne pohađaju nikakav oblik obrazovanja.“

4.2. RODNE PREDRASUDE I STEREOTIPI

Fondacija CURE je izradila analizu⁶⁸ *Pogled iz drugog ugla: Udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo*, u kojoj je evidentiran značajan broj stereotipa i predrasuda. Za potrebe ovog istraživanja analizirano je sedam udžbenika, gdje su mapirani različiti oblici stereotipa, predrasuda, mizoginije, kao i drugi pokazatelji neravnopravnog statusa muškaraca i žena, ali su uočena i kršenja zakona, konvencija i amandmana koje je BiH potpisala i usvojila. Jedan od važnih zaključaka koji proizlaze iz ovog istraživanja, a tiče se rodnih stereotipa, glasi: „Žene i djevojčice su brojčano slabo zastupljene u udžbenicima, i to u svim predmetima, u svim razredima i u svim udžbenicima.“ Dakle, i u tekstovima, i na slikama i na ilustracijama rjeđe su (ako su ikako) predstavljene nego muškarci i dječaci. Muškarci se češće predstavljaju kao nosioci zanimanja nego žene. Time se stvara utisak da su žene rjeđe zaposlene. To, jasno, oponira realnosti. Muškarci i žene se predstavljaju u vezi s tradicionalnim zanimanjima, pri čemu je spektar zanimanja u kojima se prikazuju žene znatno sužen. Muškarci se u „ženskim zanimanjima“ (npr. njegovatelja) ne prikazuju, a žene su tek ponekad prikazane u dominantno muškim za-

67 Dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/media/4966/file/Situaciona%20analiza%20o%20polo%C5%BEaju%20djece%20u%20Bosni%20i%20Hercegovini.pdf>.

68 Mujić, Medina i Knežević, Saša, (2016). *Pogled iz drugog ugla: Udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo*. Fondacija CURE. (dostupno na: <https://fondacijacure.org/wp-content/uploads/2022/03/Pogled-iz-drugog-ugla.pdf>).

nimanjima. Realnost iz udžbenika je time iskrivljena, a na nove razvojne tokove ne obraća se pažnja. Ako se muškarci i žene predstavljaju zajedno u jednoj poslovnoj situaciji, muškarac uglavnom ima vodeću poziciju (npr. ljekar i medicinska sestra). Aktivnosti u domaćinstvu se, i na slikama i u tekstovima, prikazuju kao isključivo ženski poslovi, dok se muškarci još eventualno predstavljaju u kontekstu obavljanja poljskih radova ili odlaska u rat. Žene se najčešće mogu vidjeti kao majke koje se brinu o svojoj djeci i njeguju ih kada su bolesna. Očevi su skoro nevidljivi i prokazani su mahom u okolnostima koje nisu dio svakodnevice. Činjenica da mnoge žene moraju same odgajati djecu gotovo se potpuno ignoriše (savremeni tekstovi), a u udžbenicima dominira slika svete porodice „otac–majka–dijete“.

Istorijski prikazi imaju tendenciju da krivotvore i zanemaruju uloge žene. Kada se prikazuju kulture skupljača i lovaca, jezički se ignoriše da su isključivo žene skupljale sjemenke, plodove ili biljke, pribavljajući tako veliki dio potrebne hrane. Gotovo bez izuzetka, u udžbenicima se upotrebljava generički muški rod.⁶⁹ Na osnovu ove analize, a u kontekstu stereotipa, proizlazi mogući zaključak da su tri osnovna odgojno-obrazovna stuba pod uticajem već naučenih sistema protkanih različitim uticajima poput tradicije, stereotipa, patrijarhata, običaja, dominantne uloge bivših sistema življenja i slično. Da bi se ovaj problem adresirao, i u konačnici riješio, potrebne su sistemske aktivnosti, kao što su razne edukacije za roditelje, koji su već i sami prilično svjesni potrebe za jednakim tretmanom vlastite muške i ženske djece. Međutim, obrazovni sistem nema tu subjektivnu perspektivu i njegove prakse najčešće ostaju nepromijenjene. Ministarstva obrazovanja bi trebalo da detaljnije i jasnije definišu pravila izrade udžbenika i njihovog odobravanja.⁷⁰

U proteklom periodu Fondacija CURE je uz podršku Agencije za ravnopravnost polova BiH, a na osnovu publikacije *Pogled iz drugog ugla: Udžbenička politika i analiza zastupljenosti stereotipa u udžbenicima srednjih škola u Kantonu Sarajevo*, uputila dopis Federalnom ministarstvu obrazovanja, u kojem je navedeno da je nužno mijenjati trenutne udžbenike u Kantonu Sarajevo jer sadrže niz rodnih stereotipa, netačnih izjava, izjava koje pozivaju na mržnju i ističu neravnopravnost, nasilje, neistine, zastarjele i diskriminirajuće informacije,

69 Ibid., str. 87.

70 Ibid., str. 36.

te neravnopravno tretiraju polove i rodove, neravnopravno zastupaju žene, a ne sadrže ni rodno osjetljiv jezik. Stoga je neophodna izmjena udžbenika i korekcija njihovog sadržaja. Međutim, sadržaj još uvijek nije korigovan i učenici/ce uče iz prilično zastarjelih udžbenika.

Zakonom o zabrani diskriminacije BiH garantuju se jednaka prava svim osobama u svim oblastima života bez obzira na seksualnu orijentaciju i rodni identitet, dok ih Zakon o ravnopravnosti polova BiH štiti od diskriminacije na osnovu pola, roda i seksualne orijentacije. No, obrazovni sistem je i dalje pod uticajem stereotipa o rodu i polu, što se naročito vidi u udžbenicima koji se koriste u nastavnim planovima i programima. Posljedice s kojima se nose LGBTI osobe tokom školovanja utiču negativno na dalje mogućnosti koje im se nude, bilo da je riječ o osobama koje su se *autovale* ili onim koje su osjećale da moraju kriti seksualnu orijentaciju i/ili rodni identitet. Istraživanje je pokazalo da 35% LGBTI osoba nije imalo dovoljno opcija pri odabiru srednje škole, a da je 18% LGBTI osoba prekinulo fakultetsko obrazovanje. Pored toga, 38% LGBTI osoba koje su se *autovale* tokom obrazovanja primijetilo je kod kolega/ica i nastavnog osoblja promjenu odnosa nakon tog čina, 5% LGBTI osoba je prijavilo diskriminaciju u obrazovanju, a 81% LGBTI osoba smatra kako nastavno osoblje nije dovoljno senzibilisano. Nadalje, 20% opšte populacije smatra problemom ako su osobe za koje se zna da su LGBTI dio kadra/osoblja obrazovnih institucija.⁷¹

Takođe, postojeći programi inkluzije romske djece u obrazovanje pokazali su niz slabosti: nedovoljan projektni pristup osiguranju medijatora/ki (romski/e asistenti/ce u nastavi), lošu komunikaciju i provedbu zakonskih propisa u pogledu praćenja školovanja romske djece (uključujući različite nivoe vlasti i institucije te njihovu koordinaciju), kao i zloupotrebu afirmativnih akcija.

Anticiganizam, stereotipi i predrasude prema romskoj zajednici postoje i kod učenika/ca i kod školskog kadra, te nema provedbe principa obaveznog osnovnog obrazovanja. Diskriminacija se očituje u ocjenjivanju, smještanju u zadnje klupe, ograničavanju mogućnosti učestvovanja u vannastavnim aktivnostima, tretiranju izostanaka te kvalitetu posvećenosti djeci i komunikacije sa roditeljima.

71 Gačanica, Lejla, (2021). Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

4.3. HORIZONTALNA I VERTIKALNA SEGREGACIJA U OBLASTI OBRAZOVANJA

Prema podacima Agencije za statistiku BiH⁷², u školskoj 2021/2022. godini u 1752 osnovne škole upisano je 264.598 učenika/ca, što je u odnosu na prethodnu školsku godinu manje za 3461 ili 1,3% učenika/ce. Učešće učenica u ukupnom broju iznosi 48,5%. Na kraju školske 2020/2021. godine 29.435 učenika/ca završilo je srednju školu, što je u odnosu na kraj 2019/2020. godine manje za 1705 učenika/ca ili 5,5%. Od đaka koji su završili školu 51,2% je muških i 48,8% ženskih.

Kada je riječ o I i II ciklusu studija (magistarske, master i specijalističke), prema statističkim podacima Agencije za statistiku BiH, njih završava veći broj žena nego muškaraca. Ukoliko se posmatra III ciklus (doktorske studije), žene izostaju/nestaju, tačnije njihov procenat znatno opada u odnosu na I i II ciklus.

Situacija na tržištu rada znatno je drugačija jer nema dovoljno žena na odgovornim i visoko rangiranim pozicijama.

U istraživanju „Žene i muškarci u BiH“⁷³ navodi se da je među osobama koje su završile visoko obrazovanje u 2020. godini 60% žena, a 40% muškaraca. Više od polovine žena je diplomiralo, magistriralo i doktoriralo u oblastima zdravstva i socijalne zaštite, obrazovanja i društvenih nauka, a to su ujedno i područja obrazovanja u kojima su žene brojnije od muškaraca. Veći broj muškaraca je svoje visokoškolsko obrazovanje završilo u oblastima informacionih i komunikacionih tehnologija, inženjerstva, proizvodnje i građevinarstva te u oblasti usluga.

Može se zaključiti da je prisutna horizontalna segregacija, gdje je jasno vidljivo prisustvo jednog pola u određenim područjima obrazovanja ili zanimanjima, ali i vertikalna segregacija, jer dolazi do naglog opadanja broja žena koje završavaju III ciklus obrazovanja.

72 Agencija za statistiku BiH, Demografija i socijalne statistike – Osnovno obrazovanje u školskoj 2021/2022. godini. (dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopštenja/2022/EDU_03_2021_Y2_0_BS.pdf).

73 Agencija za statistiku BiH, (2022). Žene i muškarci u BiH. Sarajevo.

Kada je riječ o marginalizovanim skupinama, dokument na osnovu kojeg se država obavezala na potpunu društvenu inkluziju Roma i Romkinja jeste Akcioni plan za period 2021–2025⁷⁴, koji se ne bavi suštinom problema niti uključuje rodni aspekt problema i instrumente za njihovo rješavanje. Ovaj Akcioni plan nije sveobuhvatan kad je riječ o obrazovanju, već se fokusira samo na romski jezik u obrazovanju i eliminaciju stereotipa. Nadalje, sredstva koja se izdvajaju za poboljšanje pristupa romske djece obrazovnom sistemu i ostanak u njemu neophodno je odvojiti od sredstava za socijalno ugrožene kategorije. Ovo je posebno problematično zbog njihove neprilagođenosti i stvarne dostupnosti, koja bi trebalo da romskim djevojčicama i dječacima pomogne pri upisu u škole i tokom školovanja.

4.4. SEKSUALNO I RODNO ZASNOVANO NASILJE U OBRAZOVNIM INSTITUCIJAMA

Seksualno i rodno zasnovano nasilje prisutno je u obrazovnim institucijama, a posljednjih godina je i u porastu, naročito nakon povratka učenika/ca u školske klupe poslije pandemije COVID-19, tokom koje se nastava većinom odvijala putem interneta. Fondacija CURE dugi niz godina održava edukativne radionice u srednjim školama, dok se u ovoj školskoj godini, nakon pojave ozbiljnijeg oblika nasilja između učenika/ca, javila iznenadna potreba za radom i u jednoj osnovnoj školi.

Pojedini/e predstavnici/e školskog osoblja upozoravaju nevladin sektor na ozbiljno povećanje rodno zasnovanog nasilja i nasilja u vezama mladih. Samim tim im je potrebna stručna pomoć u organizaciji edukativnih radionica o prevenciji nasilja. Institucionalna podrška je izostala jer nastavno osoblje nije dovoljno edukovano kako reagovati u slučajevima nasilja, a nastavni planovi i programi su prezasićeni, pa tokom redovnih predmetnih časova i časova odjeljske zajednice nema dovoljno vremena za ozbiljan rad na prevenciji nasilja. Tokom 2022. godine Fondacija CURE je dobila obavijest od Ministarstva za odgoj i obrazovanje Kantona Sarajevo da su za školsku godinu 2022/2023. pripremljene teme o kojima će se pričati sa učenicima/ama osnovnih i srednjih škola. Teme su usmjerene na prevenciju različitih

74 Akcioni plan za društvenu inkluziju Roma i Romkinja za period 2021–2025, (decembar 2020). Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH.

oblika nasilja i zaštitu učenika/ca. Takođe su školama dostavili saglasnost za zapošljavanje psihologa/inja i socijalnih radnika/ca na neodređeno radno vrijeme, čime će se intenzivirati rad sa učenicima/ama.

Koliko se istinski radi na prevenciji rodno zasnovanog nasilja u obrazovnim institucijama ostaje da se vidi u narednom periodu, ali istraživanja pokazuju da u oblasti visokog obrazovanja ne postoji svijest o rodnoj ravnopravnosti. Polazeći od činjenice da niska svijest o rodnoj ravnopravnosti kod predavača/ica u obrazovnim institucijama doprinosi još većoj nejednakosti između muškaraca i žena, brojni međunarodni i evropski akti propisuju standarde za usklađivanje nastavnih sadržaja s vrijednostima rodne ravnopravnosti. S tim u vezi, podaci iz publikacije *Izazovi integriranja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*⁷⁵ pokazuju da se nastavni planovi i programi moraju uskladiti sa standardima Evropske unije iz oblasti rodne ravnopravnosti. Ukazuje se na veoma zabrinjavajuće aktuelno stanje u ovoj oblasti, budući da je riječ o temi koja apsolutno nije prioritet na univerzitetima. Naročito je poražavajući podatak iz ovog sveobuhvatnog istraživanja da čak preko 70% studenata/ica nikada nije pohađalo nastavu na kolegijumu ili predmetu iz ove oblasti, pa ni u okviru vannastavnih aktivnosti.

PREPORUKE

1. Jezik koji se koristi u obrazovnim institucijama je generički maskulin. Potrebna je teorijska i praktična upotreba rodno osjetljivog jezika u obrazovnim institucijama, što podrazumijeva upotrebu rodno osjetljivog jezika u školskim udžbenicima i dodatnoj literaturi koja se koristi u školama i visokoobrazovnim institucijama, kako bi žene i muškarci bili jednako vidljivi.
2. Neophodno je raditi na osavremenjivanju nastavnih sadržaja za osnovno, srednje i visoko obrazovanje u skladu sa evropskim standardima i praksama postizanja rodne ravnopravnosti u obrazovnim institucijama, što je jedan od kriterijuma koje države

75 Spahić Šiljak, Zilka, Kovačević, Jasna i Husanović, Jasmina. (2022). *Izazovi integriranja rodne ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici: Protiv rodno zasnovanog nasilja*. TPO Fondacija.

u procesu pristupanja Evropskoj uniji moraju zadovoljiti s ciljem postizanja rodne ravnopravnosti u društvu.

3. Potrebno je omogućiti jednak pristup obrazovanju svim manjinskim i marginalizovanim skupinama djece i mladih kako bi imali jednake mogućnosti u obrazovnom sistemu, bez diskriminacije i stigmatizacije po bilo kojem osnovu.
4. Problemu ispadanja učenika/ca iz obrazovanja treba pristupiti multidisciplinarno i holistički, kako bi se prepoznalo da je ovaj problem prisutan, te radi ranog identifikovanja rizika od ispadanja i pravovremenog reagovanja. Ključno je razvijanje preventivnih programa za rad s porodicama i učenicima/ama, kao i reintegracija učenika/ca koji/e su ispali iz sistema obrazovanja. Ulaganje u obrazovanje mladih te osiguranje mjera različitih socijalnih politika za prevenciju i smanjivanje rizika ispadanja iz sistema obrazovanja predstavlja ulaganje u perspektivniju budućnost naših mladih generacija i društva u cjelini.
5. Neophodan je jednak pristup rješavanju problema horizontalne i vertikalne segregacije u obrazovanju, kao i pronalasku i rješavanju uzroka postojanja ovih problema, jer bi se na taj način direktno uticalo na rješavanje problema rodne segregacije. Rodna segregacija utiče na niz problema s kojima se društvo suočava, kao što su nemogućnost obrazovanja i zapošljavanja, nejednake plate, rodni stereotipi i ograničen pristup određenim poslovima. Ovo sve doprinosi održavanju neravnopravnih odnosa moći među polovima u javnoj i privatnoj sferi djelovanja. Rodna segregacija doprinosi nejednakim pravima muškaraca i žena u društvu, ali i nejednakim mogućnostima koje im se nude na tržištu rada.
6. Potrebno je da nadležna ministarstva za obrazovanje i ostali relevantni organi koji se bave obrazovanjem saraduju s organizacijama civilnog društva koje u fokusu djelovanja imaju mlade, rodne stereotipe i vršnjačko nasilje.
7. Potrebno je izraditi sveobuhvatnu strategiju koja će se baviti inkluzijom djece romske narodnosti (naročito djevojčica) u obrazovne institucije. Potrebno je u javnim budžetima osigurati sredstva koja će se koristiti u ove svrhe odnosno u svrhu provođenja programa uključivanja navedene djece kao i djece slabijeg socioekonomskog statusa.
8. Potrebno je da se puno ozbiljnije pristupi problemu vršnjačkog nasilja, koje je u stalnom porastu. Potrebno je intenzivno pratiti šta nadležni organi preduzimaju u ovakvim slučajevima.

9. Neophodno je u školske kurikulume uključiti predmete koji će se baviti polnim odgojem, *cyber* nasiljem, stereotipima i sl. Nije dovoljno da se ove teme obrađuju ponekad na časovima odjeljske zajednice. Zbog toga je potrebna ogromna strukturna reforma obrazovnog sistema, koju nadležni organi u BiH nisu u stanju (niti žele) provesti.
10. U skladu sa svim gorenavedenim, potrebna reforma obrazovanja u segmentu jednakosti u obrazovanju trebalo bi da se bazira na Komunikaciji Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija o uspostavi evropskog prostora obrazovanja do 2025. (COM/2020/625 final).⁷⁶
11. Uključiti kriterijume o rodnoj ravnopravnosti u udžbeničku politiku te eliminisati stereotipe o seksualnoj orijentaciji, polnim karakteristikama i rodnom identitetu iz udžbenika na svim nivoima obrazovanja.
12. Osigurati edukaciju i senzibilizaciju nastavnog i drugog obrazovnog osoblja za rad sa LGBTI osobama i sprečavanje kršenja njihovih ljudskih prava u obrazovnim institucijama.
13. Izraditi smjernice/priručnik za nastavno osoblje za sprečavanje homofobije/transfobije i osiguranje adekvatne podrške za LGBTI učenike i učenice.
14. Izmijeniti polne i rodne oznake u prijavnim dokumentima i drugim formularima tako da uključuju i druge kategorije osim polnih muško/žensko.⁷⁷

⁷⁶ Dostupno na dan 3. 5. 2023: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A52020DC0625>.

⁷⁷ Gačanica, Lejla, (2021). Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

5. ZAPOSŁJAVANJE, EKONOMSKE I SOCIJALNE BENEFICIJE

Pripremila:

Maida Omerćehajić, Udruženje „Prava za sve“

Doprinos:

Amina Dizdar (Sarajevski otvoreni centar),

Larisa Kovačević (UŽR „Bolja budućnost“ Tuzla) i

Tanja Mandić Đokić (aktivistkinja za prava osoba sa invaliditetom)

5.1. NEJEDNAKOST I DISKRIMINACIJA U ZAPOSŁJAVANJU

Na tržištu rada u Bosni i Hercegovini postoji izrazita nejednakost između muškaraca i žena. U 2020. godini, stopa zaposlenosti je iznosila 29,9% za žene u odnosu na 50,9% za muškarce.⁷⁸ Prema podacima iz Ankete o radnoj snazi za treći kvartal 2022. godine, u ukupnom broju zaposlenih osoba u BiH samo je 36,1% žena u odnosu na 63,9% muškaraca.⁷⁹

Situacija na tržištu rada posebno je nepovoljna za žene sa invaliditetom. Istraživanje iz 2021. godine, temeljeno na razgovoru sa 103 žene s različitim vrstama invaliditeta, pokazalo je da

78 Agencija za statistiku BiH, (2022). Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini, TB 03. (dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_00_2021_TB_1_BS.pdf).

79 Agencija za statistiku BiH. Saopštenje, God III, Br. 3 od 9. 12. 2022. godine. (dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Saopstenja/2022/LAB_00_2022_Q3_1_BS.pdf).

su samo 22 ispitanice (21,35%) zaposlene, dok je njih 69 (66,99%) nezaposleno.⁸⁰ Riječ je o radno sposobnim ženama, uglavnom sa završenom srednjom stručnom spremom, čije zanimanje nije konkurentno na tržištu rada.

Primjetna je kontinuirana podzastupljenost žena i na pozicijama ekonomske moći i odlučivanja, posebno kada se radi o ženama imenovanim za direktorice i članice upravnih i nadzornih odbora javnih preduzeća u Bosni i Hercegovini. Prema dostupnim istraživanjima⁸¹, zastupljenost žena na rukovodećim pozicijama u ovim preduzećima na svim nivoima vlasti je daleko ispod zakonom propisanog minimuma od 40%. Na nivou Bosne i Hercegovine, nijedna žena nije imenovana za direktoricu javnog preduzeća, a učešće žena u odborima iznosi oko 26%. U Brčko distriktu, žena je direktorica samo jednog od četiri javna preduzeća, dok su u odborima zastupljene sa 10,5%. Situacija nije bolja ni na nivou entiteta. Žene čine 22,5% članica odbora u javnim preduzećima u vlasništvu Federacije BiH i 15% u javnim preduzećima u Republici Srpskoj, a zastupljenost žena na mjestima direktorica javnih preduzeća iznosi 4% u Republici Srpskoj i 16,6% u Federaciji BiH.

Diskriminacija u oblasti zapošljavanja zabranjena je odredbama Zakona o ravnopravnosti polova u BiH, Zakona o zabrani diskriminacije u BiH te svim zakonima o radu koji su na snazi na različitim nivoima vlasti u državi. Ipak, žene se kontinuirano susreću s diskriminacijom u zapošljavanju i radnim odnosima, počevši od oglašavanja i ponude radnog mjesta, pa do procesa zasnivanja radnog odnosa, njegovog toka i, konačno, otказа.

Istraživanja organizacija civilnog društva pokazuju da je relativno više žena nego muškaraca prijavilo diskriminaciju na osnovu pola pri zapošljavanju: 71% žena u odnosu na 65% muškaraca koji su imali više od jednog intervjua za posao navelo je da su dobili pitanja koja bi mogla

80 Isić, U., (2021). Istraživanje o socioekonomskom položaju žena s invaliditetom u BiH. (dostupno na: <https://tinyurl.com/2p9y2ndz>).

81 Šehić, D. i Ćatović, A., (2021). Zastupljenost žena na rukovodećim pozicijama javnih preduzeća u Bosni i Hercegovini: rodna analiza. Prava za sve. (dostupno na: <https://pravazasve.ba/bs/wp-content/uploads/sites/5/2022/03/Prava-za-sve-Rodna-analiza-N.pdf>).

implicirati diskriminaciju na osnovu pola.⁸² Pored toga, 49% žena u odnosu na 27% muškaraca prilikom intervjua za posao upitano je da li imaju djecu ili ih planiraju imati, a posebno je zabrinjavajući podatak da su u istraživanju zabilježeni slučajevi gdje su se od žena tražili medicinski dokazi koji pokazuju da nisu trudne.⁸³ Stereotipi i diskriminacija prilikom zasnivanja radnog odnosa posebno pogađaju LBT žene, koje u procesu zapošljavanja dobijaju otvorena homofobna pitanja ili komentare, a ista praksa se nastavlja i tokom radnog odnosa, gdje su češće nego opšta populacija izložene seksualnom uznemiravanju, verbalnom i fizičkom zlostavljanju, kao i ucjenama seksualne prirode i ucjenama da će ih se *autovati* u javnosti.⁸⁴

5.2. RODNO ZASNOVANO NASILJE I UZNEMIRAVANJE NA RADNOM MJESTU

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 36 (g):

Komitet preporučuje da država članica „razmotri ratifikaciju Konvencije o nasilju i uznemiravanju u svijetu rada, 2019. godine (br. 190) Međunarodne organizacije rada (ILO).“

Bez obzira na zabranu seksualnog uznemiravanja putem antidiskriminacijskog seta zakona na državnom nivou i važećeg radnog zakonodavstva, istraživanja pokazuju da su žene u velikoj mjeri žrtve seksualnog uznemiravanja na poslu. Nije bilo napretka u razmatranju ratifikacije Konvencije MOR-a o nasilju i uznemiravanju br. 190 iz 2019. godine.⁸⁵

Prema dostupnim podacima organizacija civilnog društva, 40% žena je u 2021. godini navelo da su bile žrtve barem jednog oblika seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu, a poseb-

82 Ramić-Marković, S., (2022). Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Helsinški parlament građana Banja Luka, str. 47. (dostupno na: https://hcabl.org/wp-content/uploads/2022/03/RodnoZasnovanaDiskriminacijaBiH_web.pdf).

83 Ibid.

84 Gačanica, Lejla, (2021). Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar.

85 Status ratifikacije dostupan na: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:0::NO:11300:P11300_INSTRUMENT_ID:3999810.

no je zabrinjavajuća činjenica da ove slučajeve nisu prijavile nadležnim institucijama usljed straha od stigmatizacije i gubitka posla, te zbog nepovjerenja u institucije i nepoznavanja prava ili načina prijave uznemiravanja.⁸⁶

U Republici Srpskoj je krajem 2021. godine usvojen i Zakon o zaštiti od uznemiravanja na radu.⁸⁷ Iako se prema definiciji navedenoj u odredbama ovog zakona pod uznemiravanjem na radu podrazumijeva „svako ponašanje prema radniku, grupi radnika ili poslodavcu, koje može nanijeti štetu fizičke, psihičke ili seksualne prirode“⁸⁸, zakonodavac je propustio da u ovaj dokument uključi posebne odredbe kojima bi se definisalo i sankcionisalo rodno zasnovano uznemiravanje ili nasilje na radnom mjestu.

5.3. STRATEGIJE ZAPOŠLJAVANJA

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 36 (d):

Komitet preporučuje da država članica „inkorporira rodnu perspektivu u strategije zapošljavanja uzimajući u obzir potrebe žena iz ugroženih grupa i uvede ciljane mjere za stvaranje dodatnih mogućnosti zapošljavanja za ove žene.“

Nakon isteka posljednje važeće strategije zapošljavanja u Federaciji BiH 2020. godine, nova strategija nije usvojena. Dostupni prijedlog Strategije zapošljavanja u Federaciji BiH za 2021–2027⁸⁹ referisao se na problem nezaposlenosti žena kao generalne kategorije, bez osvrta na problem višestruke diskriminacije i težak položaj izrazito ranjivih potkategorija, kao što su žene koje su preživjele nasilje u porodici, Romkinje, žene u ruralnim sredinama i sl.

86 Ramić-Marković, S., (2022). Rodno zasnovana diskriminacija u oblasti rada u Bosni i Hercegovini. Helsinški parlament građana Banja Luka, str. 40.

87 Zakon o zaštiti od uznemiravanja na radu Republike Srpske. Službeni glasnik Republike Srpske, broj 90/21.

88 Ibid., član 6.

89 Prijedlog Strategije zapošljavanja u Federaciji BiH (2021–2027). (dostupno na: https://parlamentfbih.gov.ba/v2/us-erfiles/file/Materijali%20u%20proceduri_2021/Prijedlog%20Strategije%20zapo%C5%A1ljavanja%20u%20Federaciji%20BiH%20-%20bosanski%20jezik.pdf).

U Republici Srpskoj je na snazi Strategija zapošljavanja Republike Srpske za period 2021–2027⁹⁰, koja na širi način definiše kategoriju ranjivih odnosno ugroženih lica, te pored žena kao generalne kategorije, kao posebne kategorije identifikuje žrtve nasilja i samohrane roditelje, a u oba slučaja u najvećoj mjeri se radi o ženama. Ipak, strategija u vrlo ograničenoj mjeri uključuje rodnu perspektivu kada je riječ o konkretnim prioritetima i mjerama. Primjera radi, u sklopu strateškog cilja koji se odnosi na unapređenje socijalne uključenosti i osiguranje jednakih mogućnosti, strategija se referiše na ugrožene kategorije nezaposlenog stanovništva u cjelini. Konačno, ova strategija propušta da uključi rodno osjetljive indikatore za svaki od definisanih strateških ciljeva, i identifikuje žene među ciljnim grupama kada se radi o specifičnim mjerama. U Republici Srpskoj na snazi je i Strategija razvoja preduzetništva žena za period 2019–2023⁹¹, no u njoj se uopšte ne pominju ranjive grupe žena, kao što su žene sa invaliditetom ili Romkinje.

5.4. PORODILJSKE NAKNADE

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 36 (e):

Komitet preporučuje da država članica „usklađi propise o porodiljskim naknadama i osigura jednake naknade za majke i naknade za vrijeme porodiljskog odsustva u svim dijelovima države članice.“

Diskriminacija prilikom isplate porodiljskih naknada na osnovu prebivališta majke i dalje je prisutna u BiH. Ovaj problem je posebno prisutan u kantonima u Federaciji BiH. Krajem 2022. godine usvojen je Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH⁹², prema čijim odredbama se porodiljama koje nisu u radnom odnosu u ovom entitetu isplaćuje iznos u visini od 55% najniže plate u Federaciji u trajanju od 12

90 Strategija zapošljavanja Republike Srpske (2021–2027). (dostupno na: <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/mpb/PAO/Pages/Стратегија-запошљавања-РС.aspx>).

91 Strategija razvoja preduzetništva žena za period 2019–2023. (dostupno na: <https://tinyurl.com/55tej3vw>).

92 Zakon o materijalnoj podršci porodicama s djecom u Federaciji BiH, Službene novine Federacije BiH broj 52/22

mjeseci, odnosno u iznosu od oko 298 KM. Iako ovaj zakon propisuje minimalan iznos naknade, kantoni mogu u skladu s finansijskim mogućnostima povećati ovaj iznos, što ponovo doprinosi nejednakom položaju nezaposlenih porodilja s prebivalištem u različitim kantonima. Takođe, već u ranoj fazi primjene ovog zakona javili su se problemi u isplatama, i to zbog kompleksnih podjela nadležnosti i preopterećenosti organa uprave koji provode federalni i relevantni kantonalni zakon.⁹³ Nadalje, na nivou Federacije BiH naknada za porodiljsko odsustvo za zaposlene majke nije uređena zakonom, te su zabilježeni brojni slučajevi u kojima se majkama ne isplaćuje naknada umjesto plate od poslodavca za vrijeme porodiljskog odsustva. S druge strane, u Republici Srpskoj naknade za sve porodilje isplaćuju se iz Javnog fonda za dječiju zaštitu, i to u iznosu pune plate zaposlene majke, koja se refundira poslodavcu, te iznosu od 405 KM za nezaposlene majke.

5.5. BRIGA O DJECI

Pristup široko dostupnim i cjenovno pristupačnim uslugama čuvanja djece smatra se jednim od ključnih faktora koji utiču na zaposlenost žena. Ipak, funkcionisanje ustanova za brigu o djeci nije na isti način regulisano i obezbijeđeno u svim dijelovima države. Iznos subvencija koje nadležne vlasti obezbjeđuju varira u različitim dijelovima države, kao i u ovisnosti od toga da li se radi o javnim ili privatnim predškolskim ustanovama/vrtićima. Primjera radi, u Banjoj Luci je tek 2022. godine uvedena subvencija za troškove usluge boravka djece u privatnim predškolskim ustanovama u iznosu od 60 KM iz gradskog budžeta⁹⁴, dok u Kantonu Sarajevo ova subvencija iznosi 200 KM⁹⁵.

93 N1 BiH. (15. 12. 2022). Pojašnjenje iz Vlade KS: Sve porodilje će dobijati naknadu od 996 KM. (dostupno na: <https://n1info.ba/vijesti/pojasnjenje-iz-vlade-ks-sve-porodilje-ce-dobijati-naknadu-od-996-km/>).

94 Pravilnik o sufinansiranju troškova usluge boravka djece u privatnoj predškolskoj ustanovi na teritoriji grada Banja Luka. (dostupno na: <https://www.banjaluka.rs.ba/wp-content/uploads/2022/04/PRAVILNIK-SUBVENCIIJE-VRTICI.pdf>).

95 Vlada Kantona Sarajevo, (19. 8. 2021). Vlada KS: Povećane subvencije za djecu u vrtićima Kantona Sarajevo na 200 KM. (dostupno na: <https://mo.ks.gov.ba/aktuelno/novosti-sa-vlade/vlada-ks-povecane-subvencije-za-djecu-u-vrticima-kantona-sarajevo-na-200>).

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 40 (a):

Komitet preporučuje državi članici da „preduzme korake za uklanjanje prepreka za jednak pristup žena zemljištu i drugoj imovini, uključujući kampanje za podizanje svijesti o jednakim pravima žena na imovinu i nasljeđe, u cilju unapređenja pristupa žena finansijskim kreditima i zajmovima.“

Iako su prema važećim odredbama bh. zakonodavstva žene i muškarci ravnopravni u pogledu vlasništva i nasljeđivanja, situacija u praksi je znatno drugačija.

Žene u Bosni i Hercegovini su vlasnice i suvlasnice nekretnina u znatno manjem procentu nego muškarci. U Republici Srpskoj žene čine tek 28,1% samostalnih vlasnika/ca nekretnina (zemljišta i objekata), te 35,8% suvlasnika/ca u omjeru 1/2 nekretnine.⁹⁶ Najnoviji podaci o učešću žena u kupovini različitih vrsta nekretnina u Federaciji BiH pokazuju da su zastupljene sa oko 32%, bez značajnog pomaka u odnosu na prethodne godine.⁹⁷

Istraživanja organizacija civilnog društva pokazuju da je procenat Romkinja koje su vlasnice nekretnine izuzetno nizak: svega 9% Romkinja su registrovane kao suvlasnice nekretnine, a samo 11% Romkinja ima nekretninu uknjiženu na svoje ime.⁹⁸ Vlasništvo nad nekretninama uglavnom ima muškarac (suprug ili partner), iako nije rijetkost da su pravo na stanovanje u nekretnini stekle upravo žene.

LBT žene su rjeđe u mogućnosti da imaju vlastitu nekretninu, češće su ekonomski zavisne, kreditno nesposobne i teže se osamostaljuju.⁹⁹

96 Republički zavod za statistiku Republike Srpske, (2021). Žene i muškarci u Republici Srpskoj. (dostupno na: https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/zene_i_muskarci/Zene_i_muskarci_2021_web.pdf).

97 Federalni zavod za statistiku Federacije BiH, (2022). Žene i muškarci u Federaciji Bosne i Hercegovine. (dostupno na: <http://fzs.ba/wp-content/uploads/2022/12/zene-i-muskarci.pdf>).

98 UŽR „Bolja budućnost“ grada Tuzla, (2021). Analiza rezultata istraživanja nivoa svijesti i potreba za informacijama Romkinja i Roma o registraciji imovine i mehanizmu rješavanja pritužbi u osam općina/gradova sa značajnom romskom populacijom u Bosni i Hercegovini. (Istraživanje je provedeno na uzorku od 650 Romkinja.)

99 Gačanica, L., (2021). Socio-ekonomski položaj lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih i interseksualnih osoba u Bosni i Hercegovini. Sarajevski otvoreni centar.

Istraživanje iz 2021. godine, bazirano na intervjuima sa 103 žene sa različitim vrstama invaliditeta, pokazalo je da su samo njih šest (7,05%) vlasnice nekretnine u kojoj žive.¹⁰⁰

Mnoge žene, posebno u ruralnim područjima, nisu uknjižene kao suvlasnice nekretnina koje su dio (van)bračne stečevine, odnosno zajedničke imovine koju su (van)bračni partneri stekli radom.¹⁰¹ Posebno je problematična njihova nezaštićena pozicija zbog djelovanja načela povjerenja u zemljišne knjige¹⁰², usljed kojeg često dolazi do raspolaganja imovinom bez traženja saglasnosti neuknjižene partnerice.

Žene koje odluče da se bave poljoprivredom i porodičnim gazdinstvom, na osnovu kojeg pokušavaju doprinijeti ekonomskom razvoju domaćinstva, moraju biti uknjižene kao (su)vlasnice zemljišta. Žene koje nemaju zemljište upisano na svoje ime moraju od muža/partnera tražiti saglasnost za korištenje zemljišta kako bi ostvarile pravo na podsticaj za pokretanje vlastitog biznisa.¹⁰³

U brojnim sredinama su još uvijek prisutni i patrijarhalni običaji, pa roditelji imovinu pripisuju isključivo muškoj djeci, a mnoge žene se u korist braće ili drugih muških članova porodice odriču očevog nasljedstva, na koje imaju pravo.¹⁰⁴ Konačno, žene se susreću i s problemom skupih i dugotrajnih sudskih postupaka u kojima je neophodno izvršiti izdvajanje bračne stečevine iz ostavinske mase.

100 Isić, U., (2021). Istraživanje o socioekonomskom položaju žena s invaliditetom u BiH. (dostupno na: <https://tinyurl.com/2p9y2ndz>).

101 U Federaciji BiH, Porodičnim zakonom izričito je propisano da, ukoliko je kao vlasnik/ca stečevine upisan jedan bračni partner, drugi bračni partner može zahtijevati ispravku upisa, u skladu sa Zakonom o zemljišnim knjigama Federacije Bosne i Hercegovine.

102 Vidjeti: Povlakić, M. i Mezetović Međić, S., (2018). Uređenje imovinskih odnosa bračnih i vanbračnih partnera na nekretninama i rodna ravnopravnost. Zbornik radova sa Šestog međunarodnog skupa „Dani porodičnog prava“. (Godina VI, broj 6). str. 44–67.

103 Friedrich-Ebert-Stiftung, Ured u Bosni i Hercegovini, (2021). Vlasništvo nad nekretninama kroz prizmu rodne ravnopravnosti. (dostupno na: https://bosnia-and-herzegovina.fes.de/fileadmin/user_upload/documents/17_06_2021_infografika_-_vlasnistvo_nekretnina.pdf).

104 Manojlović, M., (2019). Hercegovke sve češće prihvataju očevu nasljedstvo. Diskriminacija.ba / Mediacentar Sarajevo. (dostupno na: <https://www.diskriminacija.ba teme/hercegovke-sve-%C4%8De%C5%A1%C4%87e-prihvataju-o%C4%8Devo-nasljedstvo>).

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 36 (c):

Komitet preporučuje da država članica „pojača svoje napore na ratifikaciji Konvencije o domaćim radnicima iz 2011. (br. 189) Međunarodne organizacije rada (ILO).“

Posljednja javno dostupna Anкета o radnoj snazi, objavljena u formi tematskog biltena na godišnjem nivou u BiH za 2019. godinu, ukazuje da je učešće žena u neplaćenom radu u domaćinstvu, uključujući i rad u poljoprivredi, iznosilo 70,9%.¹⁰⁵ Ovi podaci razvrstani po polu nisu sadržani u saopštenjima o podacima dobijenim putem Ankete o radnoj snazi koji se objavljuju po kvartalima od 2020. godine.

Prema istraživanju Agencije za ravnopravnost polova BiH iz 2020. godine¹⁰⁶, obavljanje rutinskih kućanskih poslova je izuzetno neravnopravno podijeljeno između žena i njihovih partnera, te u čak 93,8% veza sve ili većinu poslova brige o domaćinstvu obavljaju žene, uključujući poslove pospremanja, čišćenja, kuhanja, pripreme hrane itd. U 84% veza žene su te koje obavljaju sav ili većinu mentalnog rada kada su u pitanju rutinski kućanski poslovi, uključujući planiranje, organizaciju i upravljanje svakodnevnim aktivnostima.

Posebno zabrinjava nevidljiva kategorija žena, koje su neformalno zaposlene na obavljanju kućanskih poslova u privatnim domaćinstvima, gdje su nerijetko diskriminisane i izložene uznemiravanju, zlostavljanju i eksploataciji. Konvencija MOR-a o radnicima/ama u domaćinstvu br. 189 iz 2011. godine, prema kojoj bi država preuzela obavezu garantovanja istih osnovnih radnih prava koja su dostupna i drugim radnicima/ama, još uvijek nije ratifikovana u BiH.¹⁰⁷

105 Agencija za statistiku BiH, (2019). Anкета o radnoj snazi 2019. TB 10. (dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2019/LAB_00_2019_TB_0_BS.pdf).

106 Hasanagić, S. i Papović, M., (2020). Uticaj rodne podjele porodičnih i kućanskih poslova na profesionalni život zaposlenih žena u Bosni i Hercegovini. Agencija za ravnopravnost polova BiH. (dostupno na: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/09/Uticao-rodne-podjele-porodi%C4%8Dnih-i-ku%C4%87anskih-poslova-na-profesionalni-%C5%BEivot-zaposlenih-%C5%BEena-u-BiH.pdf>).

107 Status ratifikacije dostupan na: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=1000:11300:6940750363060:::P11300_INSTRUMENT_SORT:3.

5.8. PRIKUPLJANJE I ANALIZA STATISTIČKIH PODATAKA

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 47:

Komitet preporučuje državi članici da uspostavi konsolidovani sistem za prikupljanje, analizu i dijeljenje podataka, razvrstanih po polu, dobi, invaliditetu, etničkoj pripadnosti, mjestu i društveno-ekonomskom statusu na svim nivoima.

Zabilježen je djelimičan napredak u prikupljanju i objavljivanju podataka razvrstanih po polu kada se radi o ekonomskom i socijalnom položaju žena u Bosni i Hercegovini. U redovni tematski bilten „Žene i muškarci u BiH“ iz 2022. godine uključeni su podaci o prosječnim platama razvrstanim po djelatnostima i polu, te struktura zaposlenih po djelatnostima (Statistička klasifikacija ekonomskih djelatnosti – NACE Rev 2), koji, očekivano, ukazuju na manje prosječne plate za žene u velikoj većini obuhvaćenih područja djelatnosti.

Statistički podaci razvrstani po polu koji se odnose na ekonomske efekte pandemije COVID-19 nisu dostupni, uključujući podatke o zapošljavanju, otkazima i radu od kuće. Potrebno je unaprijediti i prikupljanje i objavljivanje podataka razvrstanih po polu o socioekonomskom položaju pripadnica nacionalnih manjina, budući da bilten sadrži samo podatke o nezaposlenim pripadnicima/ama nacionalnih manjina prijavljenih na evidencijama službi za zapošljavanje u BiH. Dostupni podaci se ne prikupljaju na isti način na teritoriji cijele države, s obzirom na to da Zavod za zapošljavanje Brčko distrikta do sada nije obrađivao podatke o nezaposlenim osobama u odnosu na njihovu pripadnost nacionalnim manjinama, ali su dostupni podaci o nezaposlenim pripadnicima/ama romske nacionalne manjine.

Još uvijek nedostaju različite i raznolike kategorije statističkih podataka u oblasti ekonomije i zapošljavanja, poput podataka razvrstanih po polu o promjenama radne aktivnosti (npr. od nezaposlenosti do zaposlenja, od neaktivnosti do zaposlenja, o nedavno započetom poslu, prosječnom vremenu između napuštanja formalnog obrazovanja i započinjanja prvog posla itd.), kao i podataka o učešću žena u tzv. sivoj ekonomiji.

PREPORUKE

1. Osigurati punu implementaciju odredaba Zakona o zabrani diskriminacije u BiH, Zakona o ravnopravnosti polova u BiH i radnog zakonodavstva koje se odnose na jednakost i zabranu diskriminacije u zapošljavanju i radu, uključujući imenovanja na rukovodeće pozicije u javnim preduzećima.
2. Osigurati redovno usvajanje strategija zapošljavanja u cijeloj državi, sa integrisanom rodnom perspektivom i rodno osjetljivim mjerama, posebno vodeći računa o potrebama pripadnica marginalizovanih grupa.
3. Uskladiti odredbe o porodijskim naknadama i osigurati jednake beneficije na teritoriji cijele države za nezaposlene porodilje te porodilje zaposlene u javnom i privatnom sektoru.
4. Obezbijediti jednako funkcionisanje ustanova za brigu o djeci u cijeloj državi, uključujući i dostupnost i iznose subvencija.
5. Preduzeti mjere za otklanjanje prepreka jednakom pristupu žena vlasništvu nad nekretninama, zajmovima, ekonomskim poticajima i nasljeđivanju.
6. Uspostaviti sveobuhvatan sistem prikupljanja, analize i redovnog objavljivanja statističkih podataka razvrstanih po polu u oblasti ekonomije i zapošljavanja, uključujući podatke o ekonomskim posljedicama pandemije COVID-19, te vodeći računa o ujednačenom prikupljanju podataka o ženama pripadnicama marginalizovanih grupa.
7. Proširiti članove zakona o radu Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta, kako bi se, uz zabranu pitanja o trudnoći prilikom zapošljavanja, uvela i zabrana postavljanja pitanja o seksualnoj orijentaciji, polnim oznakama i rodnom identitetu. Proširiti odredbe Zakona o radu RS o diskriminaciji, s eksplicitnim navođenjem seksualne orijentacije, polnih oznaka i rodnog identiteta kao zaštićenih osnova.

6. Zdravstvena zaštita i planiranje

Pripremila:
Amra Kadrić

Doprinos:
Tanja Mandić Đokić (aktivistkinja za prava osoba sa invaliditetom)

6.1. RAZLIKE U ZAKONSKIM ODREDBAMA O ZDRAVLJU

Pravo na zdravstvenu zaštitu i zdravstveno osiguranje u BiH, zbog njegovog specifičnog ustroja, uspostavljeno je na entitetskom¹⁰⁸ i nivou Brčko distrikta BiH¹⁰⁹. Zakonodavni okvir, koji je manje-više ujednačen, garantuje jednak pristup zdravstvenoj zaštiti svima, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Međutim, i pored učinjenih napora na usklađivanju zakona i strategija u oblasti zdravlja s međunarodnim standardima za ravnopravnost polova, evidentne su razlike u pristupu zdravstvenim uslugama. S posebnim poteškoćama u pristupu zdravstvenim uslugama i dalje se naročito suočavaju žene s invaliditetom¹¹⁰, žene žrtve nasi-

108 Zakon o zdravstvenom osiguranju Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, broj: 30/97, 7/02, 70/08, 48/11, 36/18, 61/22), Zakon o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH (Službene novine Federacije BiH, broj: 46/10, 75/13), Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 93/22), Zakon o zdravstvenoj zaštiti Republike Srpske (Službeni glasnik Republike Srpske, broj: 57/22).

109 Zakon o zdravstvenom osiguranju Brčko distrikta (Službeni glasnik Brčko distrikt, broj: 1/03, 7/02, 19/07, 2/08, 34/08, 34/19, 19/20), Zakon o zdravstvenoj zaštiti Brčko distrikta (Službeni glasnik, Brčko distrikt broj: 38/11).

110 Ženama s invaliditetom nije obezbijeđena adekvatna oprema (mamografi za pregled dojki, stolovi za porode i ginekološke preglede). Tamo gdje postoji oprema (npr. ginekološki stolovi), medicinsko osoblje nije adekvatno obučeno za njihovo korištenje. Žene s invaliditetom koriste zdravstvene usluge samo u slučaju značajnih tegoba i gotovo nikada ne obavljaju preventivne preglede.

lja, žene nastanjene u ruralnim i udaljenim područjima i žene Romkinje.

Pravo na seksualno i reproduktivno zdravlje žena je parcijalno uređeno različitim propisima u oblasti zdravstva, socijalne zaštite, porodičnog prava te krivičnog i prekršajnog zakonodavstva. U FBiH je, po isteku važenja Strategije za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava, izrađen Strateški okvir za seksualno i reproduktivno zdravlje u periodu 2020–2026. godine, međutim, on još uvijek nije usvojen.¹¹¹ U RS je donesena Strategija za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja (2019–2029), fokusirana na jednako dostupno planiranje porodice, smanjenje stope oboljenja reproduktivnih organa te informisanje u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem. Ne postoje sistemski mjerenja uspješnosti politika seksualnog i reproduktivnog zdravlja, ali ni ostalih zdravstvenih politika.¹¹²

Mogućnosti za vantjelesnu oplodnju se razlikuju u entitetima zbog neusklađenosti propisa, pa je u FBiH omogućena isključivo homologna vantjelesna oplodnja, za razliku od RS, gdje se predviđa i mogućnost heterologne oplodnje. U FBiH je postupak oplodnje rezervisan samo za bračne ili vanbračne partnere, dok RS mogućnost ulaska u postupak predviđa i samostalnim ženama koje se liječe od neplodnosti.¹¹³ Istopolni parovi nemaju mogućnost liječenja neplodnosti.

Nejednakosti u pristupu pravima su prisutne zbog različitih finansijskih i institucionalnih rješenja, zbog čega je neophodno uskladiti sistem zdravstvene zaštite sa ciljem jednakog pristupa zdravstvenim uslugama i zdravstvenom osiguranju.¹¹⁴

111 UN Women, (2022). Rodni profil zemlje BiH, 2021. godine. (dostupno na: <https://europa.ba/wp-content/uploads/2022/01/Gender-Country-BH-web.pdf>).

112 Ibid.

113 Zakon o liječenju neplodnosti biomedicinski potpomognutom oplodnjom Federacije BiH (Službene novine FBiH, broj: 59/18, 44/22), Zakon o liječenju neplodnosti postupcima biomedicinski potpomognute oplodnje Republike Srpske (Službeni glasnik RS, broj: 68/20).

114 Izvještaj o napretku u primjeni Pekinške deklaracije i Platforme za djelovanje u BiH u okviru procesa Peking +25, 2019. (dostupno na: https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2019/05/Izvjestaj-o-napretku-Peking25_Bosna-i-Hercegovina.pdf).

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 38 (a):

„Komitet preporučuje da država članica promiče zadržavanje osoblja u ruralnim centrima zdravstvene zaštite kroz inicijative poput većih naknada.“

Žene u ruralnim i manjim sredinama često nemaju adekvatan pristup specijalističkim pregledima u domenu seksualnog i reproduktivnog zdravlja, budući da je dostupnost zdravstvene zaštite posebno problematična u dijelovima BiH gdje nisu uspostavljeni veći zdravstveni centri. U nekim sredinama je hitna medicinska pomoć udaljena i 60 km. Pitanje preventivne zdravstvene zaštite nije sistemski riješeno, što posebno predstavlja problem u izolovanim seoskim zajednicama.

Dodatna otežavajuća okolnost za otvaranje ambulanti ili provođenje terenskih specijalističkih ginekoloških pregleda jesu neophodne kvote, tačnije broj žena koje žive na određenom području. Često se dešava da pacijenticama nije priznato pravo na odabir ljekara/ke, niti su im sveobuhvatno i ciljano pružene informacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju te planiranju porodice.¹¹⁵ Žene s invaliditetom koje žive u ruralnim područjima suočavaju se s dodatnim poteškoćama u ostvarivanju medicinskih usluga. Odgovarajući transport često nije dostupan, a domovi zdravlja su u gradovima. Zbog nedostatka infrastrukture, zdravstvene usluge su nerijetko skupe i nedostupne, a ljekari/ke često nerado odlaze u mjesne ambulante.¹¹⁶

Dodatno su pogođene žene u sredinama u kojima je primjetan trend iseljavanja. Država nije preduzela sistematične mjere sprečavanja odliva mozgova, koji je i dalje vrlo aktuelan, naročito u sektoru zdravstva.¹¹⁷ Odlazak medicinskog osoblja reflektuje se generalno na kvalitet i

115 Ibid.

116 UN Women, (2022). Profil rodne ravnopravnosti BiH (2021). (dostupno na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/7/UNW%20Profil%20rodne%20ravnopravnosti%20BiH.pdf>).

117 Evropska komisija, (2022). BiH izvještaj. (dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2022_en).

dostupnost zdravstvenih usluga, naročito na lokacijama gdje žene nisu imale jednak tretman u pristupu pravu na zdravlje ni prije fenomena masovnih odlazaka medicinskih radnika/ca.

6.3. PRISTUP VISOKOKVALITETNOJ ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 38 (b):

„Komitet preporučuje državi članici da osigura pristup pristupačnoj, dostupnoj i visokokvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti, posebno za žene iz ugroženih grupa, osiguranjem univerzalnog zdravstvenog osiguranja i podizanjem svijesti žena o dostupnim zdravstvenim uslugama.“

Država nije preduzela odgovarajuće mjere kako bi žene, naročito ugrožene kategorije žena (žrtve rodno zasnovanog nasilja, žrtve trgovine ljudima i prisilnog braka, iregularne migrantkinje, tražiteljke azila, lezbijke, transrodne žene, žene koje rade u neformalnom sektoru, Romkinje, žene s invaliditetom), imale pristup zdravstvenom osiguranju i uslugama pod jednakim uslovima.

Pristup zdravstvenim uslugama je posebno problematičan za žene s invaliditetom. Evidentan je nedostatak neophodne opreme za ljekarske preglede (npr. posebnih ginekoloških stolova), ali i nedovoljna obučenost medicinskog osoblja za rad sa ženama s invaliditetom. Prema istraživanju koje je proveo Helsinški parlament građana Banja Luka, čak 41% zdravstvenih ustanova je navelo da je njihovo osoblje nedovoljno ili samo parcijalno obučeno za rad sa ženama s invaliditetom, 56% ispitanika/ca navelo je da ne posjeduje poseban ginekološki sto, dok je čak oko 70% zdravstvenih ustanova istaklo da ne posjeduje nikakav mehanizam podrške za žene sa invaliditetom, kao što je npr. savjetovalište.¹¹⁸

118 Helsinški parlament građana Banjaluka, (februar 2020). Pristup žena sa invaliditetom u BiH seksualnom i reproduktivnom zdravlju i planiranju roditeljstva – Analiza stanja. (dostupno na: <http://hcabl.org/wp-content/uploads/2020/03/Pristup-%C5%BEena-sa-invaliditetom-u-BiH-seksualnom-i-reproduktivnom-zdravlju-i-planiranju-roditeljstva.pdf>).

Preduzeti su napori da se sprečavanje rodno zasnovanog nasilja, zaštita žrtava i odgovor na nasilje integrišu u zdravstveni sistem BiH. Međutim, osobe koje su preživjele nasilje u porodici nerijetko vlastitim sredstvima plaćaju različite zdravstvene usluge, što je rezultat počinjenog nasilja, budući da podrška nije jednako dostupna u svim dijelovima zemlje.¹¹⁹

Žene Romkinje se takođe suočavaju s nizom problema u kombinaciji s diskriminacijom i stigmom. Naročito su prisutne poteškoće u pristupu zdravstvenim uslugama i informacijama, uključujući i reproduktivno zdravlje. Mnoge Romkinje nisu evidentirane u sistemu zdravstvenog osiguranja – zbog siromaštva, društvene marginalizacije, ali i lokalnih zakonskih rješenja.¹²⁰

Interno raseljene žene i povratnice nailaze na probleme u pristupu zdravstvenim uslugama ukoliko žive izvan entiteta u kojem su prijavljene, jer mogu izgubiti prava koja ostvaruju u mjestima u koja su raseljene.¹²¹

U praksi su poznati primjeri lezbijki koje su prilikom tretmana imale negativna iskustva sa stručnim osobama iz oblasti mentalnog zdravlja u javnim ustanovama. Zabilježeni su neprofesionalan i stigmatizujući tretman, kao i postupci koji se mogu smatrati oblicima konverzivne terapije. Transrodne i interpolne osobe i dalje ostaju marginalizovane kad je riječ o njihovim medicinskim potrebama koje nisu prepoznate u sistemu javne zdravstvene zaštite.¹²²

Žene tražiteljke azila ostvaruju pravo na primarnu zdravstvenu zaštitu¹²³, što podrazumijeva vrlo uzak spektar hitnih ili osnovnih zdravstvenih usluga. Iako je primarnom zaštitom obu-

119 UN Women, (2021). Profil rodne ravnopravnosti BiH. (dostupno na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/7/UNW%20Profil%20rodne%20ravnopravnosti%20BiH.pdf>).

120 US Department of State, (2020). Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina. (dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/bosnia-and-herzegovina/>).

121 UN Women, (2021). Profil rodne ravnopravnosti BiH. (dostupno na: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/7/UNW%20Profil%20rodne%20ravnopravnosti%20BiH.pdf>).

122 Sarajevski otvoreni centar, (2022). Rozi izvještaj 2022, Godišnji izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTI osoba u Bosni i Hercegovini. (dostupno na: https://soc.ba/site/wp-content/uploads/2022/05/Rozi-izvjestaj-2022_za-web.pdf).

123 Zakon o azilu BiH (Službeni glasnik BiH, broj: 11/16, 16/16).

hvaćena zaštita reproduktivnog zdravlja, u praksi žene tražiteljke ovo pravo ostvaruju parcijalno i isključivo angažmanom domaćih ili međunarodnih nevladinih organizacija. Primarna zdravstvena zaštita ne obuhvata asistenciju prilikom poroda niti hospitalizaciju.¹²⁴ Zakonodavni okvir žene iregularne migrantkinje ne prepoznaje kao korisnice zdravstvenih usluga.

Podaci o prekidu trudnoće nisu poznati jer nije uspostavljena sistematična evidencija. Iako prema važećim entitetskim propisima svaka žena ima pravo na prekid trudnoće tokom prvih deset sedmica, pristup ovom pravu nije jednak u svim dijelovima BiH. Osim toga, prekid trudnoće se u pojedinim slučajevima vrši bez anestezije ili uz neadekvatnu anesteziju, dok se u određenim dijelovima BiH opšta anestezija posebno naplaćuje.¹²⁵ Zbog trudnoće su žene nerijetko žrtve institucionalnog nasilja unutar zdravstvenog sistema. Istraživanja ukazuju na to da trudnoća predstavlja rizik za dalji razvoj karijere, kao i za zasnivanje radnog odnosa. Decentralizovanost zdravstvenog sistema naročito dolazi do izražaja u slučaju trudnica čiji porod neplanirano krene u lokalnoj zajednici koja nije njihovo mjesto prebivališta.¹²⁶

Vrijeme čekanja na zdravstvene preglede u zdravstvenim institucijama javnog sektora je dugo, uz neodgovarajući kvalitet usluga ili loš tretman zdravstvenog osoblja prema pacijenticama, zbog čega se veći broji žena odlučuje za privatne ustanove. Kontraceptivna sredstva nisu podjednako uvrštena na esencijalne liste, tako da su u najvećem broju slučajeva dostupna isključivo uz naplatu. Proces uvrštavanja je mahom neefikasan i traje dugo. Ne postoji sistematska edukacija o metodama kontracepcije, dok se informacije o njima najviše dobijaju preko sredstava javnog informisanja.¹²⁷

124 UNHCR, Submission by the United Nations High Commissioner for Refugees for the Office of the High Commissioner for Human Rights' Compilation Report Universal Periodic Review: 3rd Cycle, 34th Session Bosnia and Herzegovina. (dostupno na: [Universal Periodic Review Third Cycle - Bosnia and Herzegovina - Reference Documents | OHCHR](#))

125 Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, UNFPA, (januar 2012). Ljudska prava u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja. (dostupno na: https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ljudska_prava_u_oblasti_seksualnog_i_reproduktivnog_zdravlja_u_bih.pdf).

126 Hrnčić, Zlatan, (januar 2021). Nasilje nad trudnicama u BiH, porodica, zdravstveni sistem, radni odnosi. (dostupno na: www.tpo.ba/dokument/Nasilje_nad_trudnicama.pdf).

127 Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, UNFPA, (januar 2021). Ljudska prava u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja. (dostupno na: https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ljudska_prava_u_oblasti_seksualnog_i_reproduktivnog_zdravlja_u_bih.pdf).

U BiH nije dostupan program HPV vakcinacije niti je uspostavljen sveobuhvatni pristup planiranju porodice.¹²⁸ Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo je jedino u BiH koje je obezbijedilo sredstva i započelo s vakcinacijom. Sredstva su, međutim, ograničena i ne predviđaju dovoljan broj vakcina.¹²⁹

Entitetski zakoni u oblasti zdravlja, socijalne zaštite i obrazovanja ne sadrže odredbe kojim se predviđa obavezno obrazovanje o seksualnosti.¹³⁰

6.4. NASILJE U USTANOVAMA ZDRAVSTVENE ZAŠTITE

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 38 (c):

„Komitet preporučuje državi članici da odmah istraži sve navodne slučajeve nasilja nad ženama od strane osoblja u porodilištima.“

Istraživanjem organizacija civilnog društva o nasilju i korupciji u porodilištima¹³¹ i iskustvu žena na porodu zaključeno je da je 50% porodilja ili članova njihovih porodica dalo novčana sredstva ili poklon u porodilištu, prije ili poslije poroda, dok je davanje novca učinjeno javno ili tajno. Novac je davan samoinicijativno, ali i na traženje medicinskog osoblja. Utvrđeno je da su osnovni razlozi davanja novca loš tretman i uslovi u bolnicama, pa se ovim činom porodilje nadaju boljoj usluzi. Dodatno je ustanovljeno da se davanjem mita stvara nejednakost u tretmanu, te da su osobe koje nisu pristale na korupciju dovedene u još podređeniji položaj. Rezultati istraživanja su, između ostalog, pokazali da je 46% žena imalo osjećaj da

128 Ibid.

129 Ministarstvo zdravstva Kantona Sarajevo. (dostupno na: <https://vlada.ks.gov.ba/aktuelnosti/novosti/ministar-vranic-potroseno-511-doza-hpv-vakcina-u>).

130 Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, UNFPA, (januar 2021). Ljudska prava u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja. (dostupno na: https://ba.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/ljudska_prava_u_oblasti_seksualnog_i_reproduktivnog_zdravlja_u_bih.pdf).

131 Transparency International, Centri civilnih inicijativa, Udruženje „Baby steps“, (2021). Borba protiv korupcije u porodilištima. (dostupno na: <http://www.babysteps.ba/wp-content/uploads/2021/03/PUBLIKACIJA-FINAL.pdf>).

im je uskraćeno neko pravo tokom boravka u porodilištu, 22,0% se našlo u situaciji da ih je osoblje prisililo da nešto učine, 32,1% žena se osjetilo prisiljeno na način poroda, 28,3% žena smatra da se s njima lošije postupalo jer nisu dale mito, 44,7% nije dobilo podršku prilikom hranjenja djeteta, dok je 32,1% žena potvrdilo da je kupatilo u porodilištu bilo prljavo.

Evropska komisija je u svom izvještaju za 2022. godinu upozorila BiH da mora poboljšati uslove u bolnicama i porodilištima te zabraniti akušersko nasilje, sve u skladu sa svojim obavezama koje proizlaze iz Istanbulske konvencije.¹³²

6.5. EDUKACIJA ZDRAVSTVENIH RADNIKA

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 38 (d):

„Komitet preporučuje državi članici da omogući obuke za sve zaposlene u zdravstvenim službama o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima žena, posebno trudnica, žena i djevojaka koje boluju od HIV-a odnosno AIDS-a.“

Država nije preduzela neophodne korake kako bi se omogućila kontinuirana edukacija zdravstvenih radnika/ca o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima žena. Preduzimani su naponi da se sprečavanje rodno zasnovanog nasilja integriše u zdravstveni sistem, međutim obuke stručnih osoba iz zdravstvenog sektora, socijalne zaštite, policije i pravosuđa nisu obigatorne niti su kontinuirane.¹³³ U državi ne postoji sveobuhvatan program edukacije o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.¹³⁴

Na preventivnu njegu – u koju su uključeni programi informisanja, edukacije i savjetovanja, programi imunizacije i ranog otkrivanja bolesti, praćenja zdravstvenog stanja stanovništva,

132 Evropska komisija, (2022). BiH izvještaj. (dostupno na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/bosnia-and-herzegovina-report-2022_en).

133 UN Women, (2021). Rodni profil zemlje BiH. (dostupno na: <https://europa.ba/wp-content/uploads/2022/01/Gender-Country-BH-web.pdf>).

134 US Department of State, (2020). Country Reports on Human Rights Practices: Bosnia and Herzegovina. (dostupno na: <https://www.state.gov/reports/2020-country-reports-on-human-rights-practices/bosnia-and-herzegovina/>).

epidemiološko praćenje i kontrola rizika od bolesti te programi pripreme za odgovor na katastrofe – u 2020. godini utrošeno je samo 2% ukupnih sredstava za zdravstvo.¹³⁵

PREPORUKE

1. Preduzeti neophodne korake radi usklađivanja sistema zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja kako bi sve žene, naročito marginalizovane kategorije žena, imale pravo na jednak pristup zdravstvenim uslugama.
2. Preduzimati kontinuiranu procjenu implementacije i efekata strategija i politika u oblasti zdravlja uz osiguranje njihovog redovnog usvajanja.
3. Unaprijediti dostupnost informacija i usluga u oblasti seksualnog i reproduktivnog zdravlja, uz paralelno uključivanje sveobuhvatne edukacije o seksualnosti u obrazovni sistem.
4. Provesti adekvatnu istragu o nasilju počinjenom nad porođiljama u bolnicama uz uspostavu mjera sistematske zaštite i prevencije.
5. Uspostaviti transparentan sistem kontinuiranih obuka zdravstvenih radnika/ca o seksualnom i reproduktivnom zdravlju.

7. Brak i porodični odnosi

Pripremila:

Amina Dizdar (Sarajevski otvoreni centar)

Doprinos:

Larisa Kovačević (UŽR „Bolja budućnost“ Tuzla),

Aleksandra Petrić (Fondacija „Udružene žene“) i

Tanja Mandić Đokić (aktivistkinja za prava osoba sa invaliditetom)

7.1. JEDNAKO UŽIVANJE PRAVA NA BRAK I PORODIČNI ŽIVOT

Porodični zakoni FBiH i RS regulišu pravo na brak i porodični život. Ovim zakonima regulišu se odnosi u braku, odnosi između roditelja i djece, starateljstvo, usvojiteljstvo, prava i dužnosti članova porodice, pravni učinci vanbračne zajednice te nadležnosti organa u vezi s ovim odnosima.

Porodica se definiše kao zajednica života između roditelja i djece i drugih krvnih srodnika/ca i srodnika/ca po tazbini, usvojlaca/teljki i usvojenika/ca te osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu. Iz navedene definicije je vidljivo da se porodicom ne smatra zajednica života dvije osobe istog pola, niti u BiH postoji zakon o istopolnom partnerstvu koji bi kao *lex specialis* regulisao odnose unutar ovih zajednica.

Time se vrši diskriminacija osoba drugačije seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta i krše članovi 8 i 14 Evropske konvencije o ljudskim pravima, što sa sobom povlači niz drugih problema, te se ograničava uživanje ostalih prava, poput prava na zaštitu od nasilja u porodici koje vrši partner/ica ili prava na nasljeđivanje imovine iza umrlog/e partnera/ice.

Zakonodavstvo ne prepoznaje žene sa invaliditetom kao specifično ugroženu grupu kada je u pitanju rodno zasnovano nasilje, iako analize pokazuju da je količina nasilja koje trpe OSI, a žene značajno više od muškaraca, ogromna.¹³⁶

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 46 (a) i (b):

Odbor preporučuje da država članica (a) ukine svaki zahtjev za obaveznim posredovanjem u postupku razvoda braka prema Porodičnom zakonu Federacije Bosne i Hercegovine i uvrsti definiciju samohrane majke u sve porodične zakone u skladu sa Istanbulskom konvencijom; (b) osigura da očevi pravovremeno plaćaju alimentaciju, uključujući uvođenje kazne za nepoštovanje alimentacijskih obaveza.

Porodični zakoni još uvijek sadrže odredbe o posredovanju odnosno mirenju bračnih partnera. Prije podnošenja zahtjeva za sporazumni razvod braka, bračni partneri koji imaju djecu dužni su podnijeti zahtjev za posredovanje odnosno mirenje, što naročito predstavlja problem ukoliko je osoba pretrpjela nasilje, jer se na taj način ona dodatno traumatizuje i njena sigurnost se dovodi u pitanje. Postojanje ove odredbe je i u suprotnosti s preporukom koju je Komitet za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena naveo u Zaključnim napomenama o Šestom periodičnom izvještaju Bosne i Hercegovine.

Porodični zakon Federacije BiH ne prepoznaje termin samostalnog roditelja odnosno roditeljke, ali navodi da se o djetetu stara samo jedan roditelj ukoliko je drugi umro, proglašen umrlim, nepoznatog boravišta, ako je spriječen da se stara, ako mu je oduzeta ili ograničena poslovna sposobnost. Porodični zakon Republike Srpske definiše samostalnog roditelja odnosno roditeljku kao osobu koja samostalno vrši roditeljsko pravo nad djetetom čiji je drugi roditelj umro ili nije poznat.¹³⁷ Međutim, u praksi se dešava da se jedan roditelj ne stara o djetetu, iako za to ne postoje prepreke predviđene zakonom, te tako *de facto* drugi roditelja postaje samohrani. Stoga je neophodno unaprijediti definiciju samohranog rodi-

136 Analiza stanja rodno zasnovanog nasilja prema osobama sa invaliditetom u BiH iz 2019.

137 Staranje jednog roditelja o djetetu definisano je i važećim zakonima o socijalnoj zaštiti na nivou entitetâ, Brčko distrikta BiH i kantonâ.

telja/roditeljke i pružiti dodatnu zaštitu, naročito osiguravanjem efikasne naplate alimentacije.

U Republici Srpskoj postoji Nacrt zakona o privremenom izdržavanju djece RS. On predviđa osnivanje Alimentacionog fonda, koji bi isplaćivao naknade samohranim roditeljima za potrebe izdržavanja djeteta, nakon čega bi Fond preuzimao ulogu povjerioca obveznika izdržavanja. Ukoliko obveznik izdržavanja ne namiri svoje obaveze, biće mu oduzete putne isprave odnosno odbiće se njihovo izdavanje. Zakon je još uvijek u proceduri, a u Federaciji BiH i Brčko distriktu nema naznaka da će se ovakav zakon uskoro naći na dnevnom redu. Vlada FBiH je 2014. godine zadužila Federalno ministarstvo pravde da razmotri mogućnost formiranja Fonda u saradnji sa Federalnim ministarstvom rada i socijalne politike. Uprkos brojnim inicijativama i poslaničkim pitanjima, ova problematika još uvijek nije riješena.

7.2. PRAVO NA SLOBODAN IZBOR BRAČNOG/E PARTNERA/ICE

Porodičnim zakonima se garantuje sloboda izbora bračnog/e partnera/ice, a brak koji je sklopljen u strahu izazvanom ozbiljnom prijetnjom ili u zabludi neće biti valjan. Za valjanost braka neophodno je da osobe koje stupaju u brak budu punoljetne, a porodični zakoni predviđaju mogućnost sklapanja braka i sa navršениh 16 godina ukoliko su osobe dosegnule dovoljnu psihičku zrelost da shvate ozbiljnost i posljedice bračnog odnosa.

Na ovaj način Bosna i Hercegovina krši međunarodne standarde i ne pruža zaštitu maloljetnicima/ama, naročito osobama iz romskih zajednica. Sistem propušta sankcionisanje ugovorenih brakova pripisujući ih tradiciji romske zajednice.

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka (c):

Odbor preporučuje da država članica (c) nastavi aktivnosti na podizanju svijesti u romskim zajednicama o štetnim uticajima dječjeg i/ili prisilnog braka na obrazovanje, zdravlje i razvoj djevojaka/ica.

Bosna i Hercegovina nije preduzela nikakve aktivnosti kako bi se u romskim zajednicama podigla svijest o štetnim uticajima dječjeg i/ili prisilnog braka u skladu sa CEDAW preporukom. Komitet Ujedinjenih nacija o pravima djeteta, koji prati provedbu Konvencije o pravima djeteta, a čija potpisnica je i Bosna i Hercegovina, 2019. godine preporučio je BiH ukidanje svih izuzetaka u porodičnim zakonima koji omogućavaju sklapanje maloljetničkih brakova.¹³⁸

Republika Srpska je početkom 2023. usvojila novi Porodični zakon sa zadržanom odredbom koja omogućuje sklapanje braka maloljetnicima/ama starijim od 16 godina. Krivičnim zakonima je predviđena sankcija za lica koja omoguće sklapanje braka koji je po zakonu zabranjen. Krivičnim zakonikom RS zabranjeno je prinudno zaključenje braka, te se može tretirati i kao krivično djelo trgovine ljudima, dok krivični zakoni Federacije BiH i Brčko distrikta ne sadrže odredbe koje kriminalizuju prinudno zaključenje braka. Sva tri krivična zakona predviđaju sankcije za punoljetne osobe koje žive u vanbračnoj zajednici sa osobom koja nema navršenih 16 godina života, ali ako dođe do sklapanja braka, neće doći do krivičnog gonjenja, odnosno obustaviće se ukoliko je preduzeto.

7.3. JEDNAKA PRAVA I ODGOVORNOSTI RODITELJA U BRIZI O DJETETU

Očevi u Bosni i Hercegovini imaju pravo na korištenje porodiljskog odsustva nakon što majka djeteta iskoristi porodiljsko odsustvo od 42 odnosno 60 dana (zakoni o radu Federacije BiH i Brčko distrikta; Zakon o radu RS i Zakon o radu u institucijama BiH). Termin koji se još uvijek koristi u svim zakonima jeste porodiljsko odsustvo, iako bi neutralan termin bio roditeljsko odsustvo, jer se ipak radi o pravu koje mogu ostvarivati oba roditelja. Prema istraživanju Sarajevskog otvorenog centra, 13 od 500 anketiranih očeva koristilo je porodiljsko odsustvo. Anketiranje muškaraca koji su postali roditelji pokazalo je da je najveći razlog za to nepoznavanje prava. Čak 49,7% očeva koji nisu koristili porodiljsko odsustvo navelo je da nisu znali za tu mogućnost. Drugi razlog je

138 Preporuka br. 17, UN Komitet o pravima djeteta, (2019). Zaključna zapažanja o kombinovanom petom i šestom periodičnom izvještaju BiH. CRC/C/BIH/CO/5-6.

taj što je otac zaposlen, a žena nije, što je tvrdilo 44,8% očeva. Mali broj očeva, ali ne i zanemariv – njih 11,2%, odgovorio je da su žene te koje koriste porodijsko odsustvo.¹³⁹ Navedeni podaci nam mogu pomoći u formiranju slike o razlozima manje zastupljenosti žena na tržištu rada, unatoč tome što je veći procenat žena stekao formalno obrazovanje u odnosu na muškarce.¹⁴⁰

PREPORUKE

1. Usvojiti zakon o istopolnim partnerstvima na nivou entiteta i Brčko distrikta BiH, kojim će se regulisati prava i obaveze osoba koje žive u istopolnoj zajednici.
2. Ukinuti obavezu posredovanja u postupku razvoda te uvrstiti i definisati pojam samostalnog/e roditelja/ke.
3. Osigurati da očevi pravovremeno plaćaju alimentaciju osnivanjem alimentacionog fonda i uvođenjem kazne za nepoštovanje alimentacijskih obaveza.
4. Ukinuti odredbu kojom se omogućava sklapanje braka osobama koje nemaju navršelih 18 godina i kriminalizovati prinudno zaključenje braka u skladu sa Istanbulsom konvencijom.
5. Ukinuti odredbu kojom se, ukoliko dođe do sklapanja braka, legalizuje vanbračna zajednica osobe koja živi sa osobom koja nema navršениh 16 godina života.
6. Sprovoditi aktivnosti kojima se podiže svijest o štetnosti maloljetničkih brakova, naročito u romskim zajednicama.
7. Izmijeniti postojeće zakone o radu na način da se uvedu pojmovi očinskog, roditeljskog i majčinskog odsustva te omogućiti korištenje naknada za vrijeme trajanja odsustva u skladu sa Direktivom (EU) 2019/1158 Evropskog parlamenta i Savjeta od 20. juna 2019. godine o ravnoteži između poslovnog i privatnog života roditelja/ki i njegovatelja/ki.

139 Sarajevski otvoreni centar, (2022). Otac na porodijskom odsustvu: Istraživanje o legislativnim i administrativnim preprekama za korištenje porodijskog odsustva očeva u Bosni i Hercegovini. Sarajevo.

140 Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, (2022). Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini. Sarajevo.

8. Sprovoditi aktivnosti u cilju podizanja svijesti o važnosti korištenja roditeljskog odsustva od strane očeva i njegovog uticaja na zastupljenost žena na tržištu rada.

8. Rodno zasnovano nasilje prema ženama

Pripremila:

Aleksandra Petrić, Fondacija „Udružene žene“

Doprinos:

Larisa Kovačević (UŽR „Bolja budućnost“ Tuzla),

Amina Dizdar (Sarajevski otvoreni centar) i

Tanja Mandić Đokić (aktivistkinja za prava osoba sa invaliditetom)

8.1. NEUSKLAĐENOST ZAKONA I JAVNIH POLITIKA

BiH je propustila osigurati harmonizovanje zakona i javnih politika u oblasti rodno zasnovanog nasilja, kao i osigurati njihovu usklađenost s međunarodnim standardima. Zakoni u BiH su gotovo potpuno rodno neutralni. Ne prepoznaju, na primjer, da su žene i djeca najčešće žrtve nasilja u porodici, niti prepoznaju strukturalnu prirodu nasilja prema ženama kao rodno zasnovano nasilje. Definicija nasilja na osnovu pola postoji u Zakonu o ravnopravnosti polova BiH, ali je rodno neutralna.¹⁴¹ Trenutno stanje pokazuje da zaštita od različitih oblika rodno zasnovanog nasilja nije pravno garantovana na teritoriji cijele zemlje, čime se žene izložene nasilju stavljaju u neravnopravan položaj i nemaju jednak zakonom osiguran pristup zaštiti. Krivični zakoni ne prepoznaju pojam „žrtve“, već samo „oštećene“ krivičnog djela, niti definišu rodno zasnovana ubistva žena (femicid). Primjena entitetskih zakona o zaštiti od nasilja u porodici samo djelimično omogućava zaštitu ženama i djeci koji su izloženi nasilju. Brčko distrikt

141 Član 6 stav 2 Zakona o ravnopravnosti polova BiH definiše nasilje po osnovu pola kao „svako djelovanje kojim se nanosi ili može biti nanijeta fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnja takvim djelovanjem koje sputavaju osobu ili grupu osoba da uživa u svojim ljudskim pravima i slobodama u javnoj i privatnoj sferi života.“

BiH još uvijek ima dvostruko normiranje nasilja u porodici, te za neke njegove oblike predviđa prekršajno kažnjavanje, što u praksi dovodi do blažeg kažnjavanja počinitelja/teljki.

Krivični zakoni Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta poznaju institut krivičnog djela počinjenog iz mržnje, ali je poticanje na nasilje i mržnju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta zabranjeno samo Krivičnim zakonikom Republike Srpske. Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, članom porodice smatraju se i lica koja su bila ili su još uvijek u međusobnoj emotivnoj i intimnoj vezi, bez obzira na to da li žive ili su živjeli u istom domaćinstvu. Ovakva odredba ne postoji u zakonima o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH i Brčko distrikta, što znači da se nasilje počinjeno u istopolnoj zajednici ne tretira kao nasilje u porodici.

BiH nema državnu politiku usmjerenu na sprečavanje i suzbijanje svih oblika rodno zasnovanog nasilja. Entitetske strategije su usmjerene samo na sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici¹⁴² te prepoznaju odgovorne institucije i okvirne rokove. Ove strategije ne predviđaju posebne mjere usmjerene na sprečavanje i suzbijanje nasilja prema Romkinjama i LGBTIQ+ osobama. Žene sa invaliditetom nisu zakonima prepoznate kao ugrožena kategorija u kontekstu rodno zasnovanog nasilja, iako analize¹⁴³ ukazuju na to da osobe sa invaliditetom u BiH, a žene značajno više od muškaraca, trpe ogromnu količinu nasilja.

8.2. ZVANIČNE STATISTIKE O RODNO ZASNOVANOM NASILJU

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 26 (e):

Odbor preporučuje da država članica „ustpostavi jedinstven sistem prikupljanja podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja u državi članici, raščlanjenih po dobi,

142 Strategija za sprečavanje nasilja u porodici Republike Srpske 2020–2024 i Strategija za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici Federacije BiH 2022–2027.

143 Đokić Mandić, Tanja, et al., (2019). Analiza stanja rodno zasnovanog nasilja prema osobama sa invaliditetom u BiH. Koalicija „Neformalna grupa organizacija osoba sa invaliditetom“ regije Doboje.

etničkoj pripadnosti, invalidnosti, vrsti nasilja i odnosu počinitelja i žrtve.“

BiH nema jedinstvenu bazu podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja. Različite javne institucije koriste različite metodologije i obrasce za prikupljanje podataka o slučajevima nasilja, a proces se sprovodi nepotpuno i nekonzistentno. Primarno se prikupljaju podaci o djelima nasilja u porodici i seksualnog nasilja te obuhvataju pol, dob te odnos žrtve i počinioca/teljke. Podaci o etničkoj pripadnosti i invaliditetu žrtve i počinioca/teljke prikupljaju se sporadično. Ovo ukazuje na činjenicu da institucije BiH nemaju šire razumijevanje prirode i oblika rodno zasnovanog nasilja.

Ograničeni zvanični podaci¹⁴⁴ govore o broju muškaraca i žena koji su prijavljeni, optuženi i osuđeni za nasilje u porodici i krivičnim djelima protiv polne slobode i morala odnosno polnog integriteta. Ovi podaci su razvrstani prema polu i starosnim grupama počinitelja/teljke i žrtava. Zvanični podaci također identifikuju 55 slučajeva ubistava žena u periodu 2016–2020¹⁴⁵, međutim nisu prikazani podaci o rodno zasnovanim ubistvima žena. Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske periodično prikuplja i javno objavljuje¹⁴⁶ podatke javnih institucija koje su prepoznate kao subjekti zaštite od nasilja u porodici. Podaci se prikupljaju, obrađuju i objavljuju prema pravilniku koji reguliše sadržaj evidencije i izvještaja o nasilju u porodici.¹⁴⁷ Ovaj pravilnik ne reguliše obavezu svih institucija da podatke razvrstavaju prema polu, dobi, etničkoj pripadnosti, invaliditetu, kao i odnosu žrtve i počinioca/teljke.

MUP Republike Srpske javno objavljuje¹⁴⁸ podatke o registrovanim krivičnim djelima nasilja u porodici te krivičnim djelima protiv polnog integriteta i seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djeteta. Međutim, ovi podaci nisu razvrstani prema parametrima koje preporučuje CEDAW komitet. MUPRS je u periodu 2019–2021.¹⁴⁹ evidentirao 3236 krivičnih djela nasilja

144 Agencija za statistiku BiH, (2022). Tematski bilten Žene i muškarci u BiH. Sarajevo, str. 90–97.

145 Prema podacima ministarstava unutrašnjih poslova Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko distrikta BiH.

146 Na internet stranici Ministarstva.

147 Pravilnik o sadržaju evidencije i izvještaja o nasilju u porodici, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 58/2021.

148 Na internet stranici Ministarstva.

149 Fondacija „Udružene žene“ je tokom 2022. godine provela praćenje rada javnih institucija. Predstavljeni podaci dobijeni na upit.

u porodici. Podaci se razvrstavaju prema dobi, polu i odnosu počinioca/teljke i žrtve, invaliditetu žrtve, ali ne i po etničkoj pripadnosti. U istom periodu evidentirano je 14 krivičnih djela silovanja, 11 djela polne ucjene i 42 djela polnog uznemiravanja, a podaci se vode prema polu i dobi žrtve i počinioca/teljke. Za krivično djelo ubistvo MUPRS vodi evidenciju po polu, dobi, etničkoj pripadnosti i odnosu žrtve i počinioca/teljke, te je evidentirano 12 ubistava žena.

Podaci koje prikuplja FMUP¹⁵⁰ evidentiraju se primarno prema polu i dobi počinioca/teljke. Za period 2019–2021. FMUP je evidentirao 2735 djela nasilja u porodici, 118 djela bludne radnje i 46 djela silovanja. Za krivično djelo ubistvo FMUP vodi evidenciju po polu i dobi žrtve i počinioca/teljke, te je u istom periodu evidentirano devet ubistava žena. Policija Brčko distrikta BiH je u periodu 2019–2021.¹⁵¹ evidentirala 42 djela nasilja u porodici¹⁵² i tri djela silovanja. Podaci se vode prema polu i dobi počinioca/teljke i žrtve.

SOS telefoni (1264 za Republiku Srpsku, 1265 za Federaciju BiH) koje vode organizacije civilnog društva zabilježili su povećan broj prijava nasilja i poziva za pomoć tokom pandemije COVID-19. Tokom 2019. godine primljena su 4202 poziva, dok je tokom 2020. primljeno 5011 poziva (800 poziva više nego prethodne godine). Da su osobe koje su preživjele nasilje u većem broju tražile pomoć vidljivo je i iz evidencije sigurnih kuća u BiH, koje takođe vode organizacije civilnog društva. U prvih sedam mjeseci 2019. godine u sigurnim kućama je boravilo 347 žena i djece, dok su u istom periodu 2020. godine sigurne kuće pružile podršku za 519 žena i djece.¹⁵³

Prema dostupnim istraživanjima koje su provele ženske romske organizacije, 45,1% Romkinja je bilo izloženo višestrukim oblicima nasilja, 47% Romkinja smatra da treba ostati u braku s nasilnim mužem, 34% romske djece je svjedočilo fizičkom nasilju oca ili majčinog partnera nad majkom, 50% Romkinja ima ograničeno kretanje uslovljeno dozvolom par-

150 Ibid.

151 Ibid.

152 Mali broj evidentiranih krivičnih djela nasilja u porodici u Brčko distriktu ukazuje na činjenicu da se većina ovih oblika nasilja procesuiru u prekršajnom postupku.

153 Agencija za statistiku BiH, (2022). Tematski bilten Žene i muškarci u BiH. Sarajevo, str. 98–99.

tnera/muža.¹⁵⁴ Nije moguće utvrditi tačan broj Romkinja izloženih nasilju budući da se o tome ne vodi statistika u institucijama i sigurnim kućama koje pružaju podršku ženama žrtvama nasilja.¹⁵⁵ Organizacije civilnog društva ukazuju na povećan broj femicida i neadekvatnu reakciju vladinih institucija kako bi se on spriječio primjenom dostupnih zakonskih mjera.¹⁵⁶

8.3. OBUKE PROFESIONALACA/KI

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 26 (c):

Komitet poziva državu članicu da „procijeni uticaj jačanja kapaciteta na pravosuđe, policiju i druge službenike za provođenje zakona, kao i relevantne pružatelje usluga na strogu primjenu zakona koji kriminaliziraju sve oblike rodno zasnovanog nasilja nad ženama i na rodno osjetljive metode istrage i ispitivanja.“

Javne institucije u BiH nemaju ujednačen institucionalni pristup obukama profesionalaca/ki u oblasti sprečavanja i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja. Ne postoje propisi koji čine ove obuke obaveznim za sve službenike/ce koji provode zakone (pravosuđe, policija), kao ni za one koji pružaju opšte usluge podrške. Podaci¹⁵⁷ pokazuju da se jačanje kapaciteta u velikoj mjeri oslanja na saradnju javnih institucija i međunarodnih organizacija, kao i nevladinih organizacija koje pružaju specijalizovane usluge podrške žrtvama. Procjena uticaja provedenih obuka ne radi se sistemski i institucionalno. Nisu dostupni jasni podaci koliko obuke utiču na unapređenje pristupa u radu sa preživjelima i procesuiranje nasilja prema ženama putem istraga u slučajevima nasilja. Nije uočeno da se u obukama primjenjuje senzibilisan pristup u radu sa marginalizovanim grupama žena, uključujući Romkinje, LGBTIQ+ osobe, starije žene, žene sa invaliditetom.

154 UŽR „Bolja budućnost“, (2017). Istraživanje o rodno zasnovanom nasilju nad Romkinjama. Tuzla.

155 Neformalna ženska romska mreža „Uspjeh“, (2022). Policy brief – Kada zakoni ne vrijede jednako: rodno zasnovano nasilje prema Romkinjama.

156 Podaci prikupljeni praćenjem izvještavanja medija ukazuju na 16 slučajeva femicida u BiH u periodu 2020–2021.

157 Podaci koje je Fondacija „Udružene žene“ prikupila tokom 2022. na osnovu praćenja rada javnih institucija.

Ministarstvo zdravstva FBiH u saradnji sa UNFPA provodi godišnje obuke za oko 300 profesionalaca/ki na osnovu paketa „Jačanje odgovora sistema zdravstva u Federaciji BiH na rodno zasnovano nasilje“. Do sredine 2022. godine ovu obuku je prošlo 1700 zdravstvenih profesionalaca/ki. Uprava za policijsku obuku Ministarstva unutrašnjih poslova RS je tokom 2021. godine provela program specijalističkih obuka policajaca/ki za rad na predmetima nasilja u porodici i za to sertifikovalo njih 97 iz svih policijskih uprava u RS. Obuke su provedene na osnovu Pravilnika o postupku i načinu sprovođenja procjene rizika¹⁵⁸, koji predviđa da policijski/a službenik/ca koji/a vrši obaveznu procjenu rizika u slučajevima nasilja u porodici mora imati završenu specijalističku obuku za rad na predmetima nasilja u porodici i posjedovati sertifikat o završenoj obuci. Uočen je nedostatak strukturisane procjene uticaja obuka nadležnih ministarstava na rad profesionalaca/ki sa ženama žrtvama nasilja, s jasnim indikatorima napretka.

8.4. PRISTUP OPŠTIM I SPECIJALIZOVANIM SERVISIMA PODRŠKE

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 26 (a):

Komitet poziva državu članicu da „omogući ženama žrtvama odnosno ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje, uključujući one koje pripadaju ugroženim grupama, odgovarajuću podršku i pomoć, uključujući besplatnu pravnu pomoć, pristup dostupnim skloništima, medicinsko liječenje i psihosocijalno savjetovanje, te pružanje finansijske podrške organizacijama civilnog društva koje pružaju pomoć ženama žrtvama i ženama koje su preživjele rodno zasnovano nasilje.“

BiH nije obezbijedila primjenu zakonskih obaveza svih službenika/ca koji/e sprovode zakone i profesionalaca/ka koji/e pružaju opšte usluge podrške da žene koje su preživjele različite oblike rodno zasnovanog nasilja informišu, na njima razumljiv način, o pravima i dostupnim uslugama u okviru subjekata zaštite. Izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u

158 Pravilnik o postupku i načinu sprovođenja procjene rizika, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 126/20. Ovo je trenutno i jedini propis koji reguliše obaveznu obuku profesionalaca/ki u oblasti rodno zasnovanog nasilja u BiH.

porodici Republike Srpske¹⁵⁹ propisana je obaveza za sve institucije¹⁶⁰ da pri prvom kontaktu obavijeste žrtvu nasilja u porodici, na njoj razumljiv način, o svim pravima koja ima u skladu sa ovim i drugim propisima te o ustanovama, organima, pravnim licima i organizacijama koje pružaju pomoć, podršku i zaštitu. Izmjenama je takođe propisano da žrtve nasilja u porodici imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć. Drugi propisi u BiH ne sadrže slične odredbe, niti su žrtve drugih oblika rodno zasnovanog nasilja obuhvaćene ovom obavezom informisanja.

Rezultati istraživanja pokazuju da žene žrtve nasilja u porodici imaju ograničen pristup informacijama o mjerama koje centri za socijalni rad mogu preduzeti radi zaštite njihovih prava, kao i mjerama u vezi s rehabilitacijom i integracijom žrtava nasilja (podrška pri zapošljavanju, finansijska pomoć, pristup socijalnom stanovanju i dr.).¹⁶¹

Uočene su regije u BiH gdje žrtve rodno zasnovanog nasilja nemaju pristup besplatnoj pravnoj pomoći od strane zavoda za besplatnu pravnu pomoć (Tuzlanski kanton, Zenički kanton, Federacija BiH), koji navode da nastupaju kao branioci po službenoj dužnosti za počinioceljeljke nasilja. Neke institucije navode da nisu pružale besplatnu pravnu pomoć žrtvama (Kantonalni zavod Goražde). Kantonalni zavod Odžak je u periodu 2019–2021. pružio pravnu pomoć za 18 žrtava nasilja u porodici u postupcima razvoda braka. Centar za besplatnu pravnu pomoć Vlade Republike Srpske je u istom periodu pružio pravnu pomoć za 177 žrtava, od kojih su dvije bile žrtve seksualnog nasilja.¹⁶²

Nasuprot tome, u periodu 2019–2021. organizacije civilnog društva u BiH su 4263 puta pružile usluge besplatne pravne pomoći za žene koje su bile izložene različitim oblicima nasilja – najviše u 2020. godini, tokom najvećeg udara pandemije COVID-19. U BiH trenutno djeluje osam sigurnih kuća koje vode organizacije civilnog društva, a ujedno pružaju i besplatnu psihološku podršku putem psihoterapijskog rada i SOS savjetovanja, opštu savjetodavnu po-

159 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 84/19. Zakon je stupio na snagu 1. maja 2020.

160 Policije, sudova, tužilaštava, centara za socijalni rad, zdravstvenih i obrazovnih ustanova.

161 Fondacija „Udružene žene“, (2020). Iskustva žena žrtava nasilja korisnica servisa u dobijanju podrške od centara za socijalni rad. Osnovni izvještaj BiH.

162 Podatke prikupila Fondacija „Udružene žene“ praćenjem rada institucija tokom 2022.

držku, medicinsku podršku, finansijsku podršku te pomoć pri zapošljavanju i ekonomskom osnaživanju u procesu izlaska iz nasilja.¹⁶³ Dva SOS telefona (1264 za RS, 1265 za FBiH) u potpunosti podržavaju obučene savjetnice iz sektora NVO, koje uglavnom nisu plaćene za ovu vrstu podrške žrtvama. SOS telefoni nisu dostupni svim žrtvama na jednakoj osnovi jer su povezani s teleoperaterima kojima država plaća dozvolu odnosno kratki broj. To je ujedno i jedini trošak koji država snosi za rad SOS telefona.

Institucije u BiH primjenjuju različite modele finansiranja zbrinjavanja žrtava nasilja u porodici u sigurne kuće¹⁶⁴, dok se specijalizovane usluge žrtvama nasilja koje ne borave u sigurnim kućama pružaju zahvaljujući podršci međunarodnih donatora, uključujući i podršku ženama žrtvama drugih oblika nasilja.

Ministarstvo porodice, omladine i sporta Republike Srpske izdvaja budžetska sredstva od 300.000 KM na godišnjem nivou za privremeno zbrinjavanje i smještaj žrtava nasilja u porodici, što je 70% od zakonom regulisanih obaveza. Preostalih 30% je obaveza lokalnih zajednica, koje sporadično izdvajaju sredstva za to. Zabrinjava činjenica da lokalni centri za socijalni rad često izbjegavaju obavezu da smjeste žene i djecu žrtve nasilja u sigurne kuće samo kako bi izbjegli plaćanje troškova, čime se ugrožava sigurnost preživjelih i ograničava im se dostupnost usluga podrške.

U Federaciji BiH sredstva za finansiranje sigurnih kuća planiraju se kao grant za provođenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici. Ministarstvo rada i socijalne politike Federacije BiH izdvaja oko 250.000 KM godišnje kao prelazno rješenje do usvajanja Pravilnika kojim se reguliše smještaj žrtava nasilja u porodici u sigurnu kuću. Ta sredstva su nedovoljna za finansiranje rada pet sigurnih kuća u ovom entitetu¹⁶⁵, koje ni kantonalne institucije ne finansiraju adekvatno, izuzev sigurnih kuća u Sarajevu i Zenici, pa one ovise o podršci međunarodnih donatora.

163 Fondacija lokalne demokratije Sarajevo i UG „Budućnost“ Modriča u ime Sigurne mreže BiH, (mart 2020). Analiza uticaja COVID-19 na specijalizirane usluge podrške žrtvama nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini.

164 Na primjer, u 2020. godini Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH je po prvi put izdvojilo budžetska sredstva za operativne troškove sigurnih kuća u BiH u iznosu od 100.000 KM (12.500 KM po sigurnoj kući).

165 Fondacija lokalne demokratije Sarajevo i UG „Budućnost“ Modriča u ime Sigurne mreže BiH, (mart 2020). Analiza uticaja COVID-19 na specijalizirane usluge podrške žrtvama nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini.

Održive izlazne strategije i podrška ženama koje su preživjele nasilje putem ekonomskog osnaživanja, finansijske podrške, podrške pri zapošljavanju i socijalnom stanovanju zavise od programa koje provode organizacije civilnog društva, uz veoma ograničenu podršku iz javnih budžeta.

Sigurne kuće nisu pristupačne ženama sa invaliditetom, a iz budžetiranja akcija za sprečavanje nasilja izostaje podrška za njih. Pored toga, Romkinje koje se obraćaju institucijama i skloništim s poteškoćama dobijaju podršku i/ili usluge koje su obično dostupne žrtvama nasilja u porodici. Romkinje žrtve rodno zasnovanog nasilja suočavaju se s nizom izazova: nemaju kuda otići, a sigurne kuće su vrlo kratkoročna i neefikasna rješenja. Muška djeca od 15. godine starosti ne mogu biti smještena s majkom u sigurnu kuću, a žrtve ne žele ostaviti djecu s nasilnikom. Promjena mjesta boravka utiče na ostvarivanje socijalnih davanja, što Romkinje ostavlja bez ikakvih primanja i na kraju ih usmjeri ka vraćanju nasilniku, gdje ponekad trpe još veće nasilje zbog odlaska ili prijave. Ovo kreira situacije zavisnosti od sistema koji ne funkcioniše. Time se ciklus nasilja nastavlja jer žrtve su uslovljene odabirom između djece odnosno preživljavanja i povratka nasilniku, bez sigurnog smještaja i adekvatne podrške da žive samostalno.¹⁶⁶

8.5. PROCESUIRANJE RODNO ZASNOVANOG NASILJA I PRISTUP PRAVDI ZA PREŽIVJELE

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 26 (d):

Komitet poziva državu članicu da „osigura da se svi oblici rodno zasnovanog nasilja nad ženama, uključujući nasilje u porodici, uredno istraže i procesuiraju, da počini telji budu adekvatno kažnjeni i da žrtve imaju pristup odgovarajućoj pravnoj zaštiti, uključujući odštetu.“

Kontinuirano praćenje sudskih postupaka pokazuje da nema značajnijih promjena u kontekstu pooštavanja kaznene politike, zaštite prava žena koje su preživjele nasilje i koje kao

166 Neformalna ženska romska mreža „Uspjeh“, (2022). Policy brief – Kada zakoni ne vrijede jednako: rodno zasnovano nasilje prema Romkinjama.

svjedokinje učestvuju u postupcima protiv počinitelja nasilja, kao ni ostvarivanja naknade štete u krivičnim postupcima. U 65% krivičnih postupaka za nasilje u porodici u Republici Srpskoj i Brčko distriktu i preko 70% istih postupaka u Federaciji BiH izrečena je uslovna osuda kao upozoravajuća sankcija. U 18% postupaka u Republici Srpskoj i Brčko distriktu i 29% postupaka u Federaciji BiH izrečena je kazna zatvora, najčešće ispod zakonskog minimuma, primjenom olakšavajućih okolnosti pri odmjeravanju kazne. Zabrinjavajuće je to što su počiniocima nasilja koji su višestruki povratnici u vršenju krivičnih djela, specijalni povratnici u vršenju nasilja u porodici, kao i počiniocima koji su, pored nasilja u porodici, izvršili u sticaju i druga krivična djela takođe izricane blaže kazne.

Punoljetne žene koje su preživjele neki oblik rodno zasnovanog nasilja u pravilu se ne prepoznaju kao oštećene koje ostvaruju pravo na posebne vidove zaštite i podrške prilikom svjedočenja. Pasivnost oštećene u krivičnom postupku se najčešće tumači protiv njenih interesa, ali i interesa funkcije krivičnog gonjenja. Sudovi se i dalje pozivaju na izjavu žrtve da odustaje od krivičnog gonjenja i da ne postavlja imovinskopravni zahtjev kao olakšavajuće okolnosti ili razlog da se odustane od krivičnog gonjenja. Zabrinjava činjenica da je u samo 6% krivičnih postupaka protiv počinitelja nasilja oštećena postavila imovinskopravni zahtjev, a zabilježen je samo jedan postupak u kojem je žrtvama nasilja¹⁶⁷ isti i dodijeljen u okviru postupka. Nastavlja se praksa sudova u BiH da presudama protiv počinitelja nasilja žene koje su preživjele nasilje upućuju na parnični postupak radi naknade štete, koji one u pravilu ne pokreću zbog nedostatka adekvatne pravne pomoći i finansijskih sredstava za pokrivanje troškova.

PREPORUKE

1. Zakonom o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine prepoznati rodno zasnovano nasilje kao oblik diskriminacije žena i definisati ga u kontekstu društveno konstruisanih uloga, ponašanja, aktivnosti i atributa koje društvo smatra prikladnim za žene i muškarce.

167 Postupak pred Osnovnim sudom u Bijeljini za krivično djelo iskorištavanje djece za pornografiju, u kojem je sud dosudio imovinskopravni zahtjev i obavezu optuženog da maloljetnim oštećenima isplati iznos od po 4000 KM na ime naknade materijalne i nematerijalne štete u roku od jedne godine od pravosnažnosti presude.

2. Definirati pojam žrtve krivičnog djela u krivičnim zakonima Republike Srpske, Federacije BiH i Brčko distrikta BiH i osigurati prepoznavanje prava žrtve na podršku i zaštitu u krivičnom postupku.
3. Ukloniti odredbe o prekršajnom kažnjavanju za nasilje u porodici iz Krivičnog zakona Brčko distrikta BiH.
4. Uvesti odredbe koje prepoznaju kažnjivost poticanja na nasilje i mržnju na osnovu seksualne orijentacije i rodnog identiteta u krivične zakone Federacije BiH i Brčko distrikta BiH.
5. Proširiti definicije porodice u zakonima o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH i Brčko distrikta BiH prepoznavanjem lica koja su bila ili su još uvijek u međusobnoj emotivnoj i intimnoj vezi, bez obzira na to da li žive ili su živjeli u istom domaćinstvu.
6. Usvojiti državnu i entitetske javne politike koje će obuhvatiti sve oblike rodno zasnovanog nasilja, s jasnim mjerama, uključujući i mjere usmjerene na sprečavanje, suzbijanje nasilja i podršku višestruko marginalizovanim grupama žena. Osigurati da politike imaju jasne vremenske okvire realizacije i indikatore napretka. Osigurati mehanizme koordinacije na primjeni mjera politike sa odgovornim institucijama na svim nivoima vlasti, te mehanizme kontinuiranog praćenja primjene po indikatorima napretka i transparentno izvještavanje.
7. Uspostaviti okvirnu metodologiju na nivou Bosne i Hercegovine u cilju sistemskog prikupljanja i razvrstavanja uporedivih zvaničnih podataka o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja, uključujući i nasilje u porodici i rodno zasnovana ubistva žena (femicid), vodeći računa o osnovnim parametrima koje preporučuje CEDAW komitet (dob, etnička pripadnost, invalidnost, vrsta nasilja i odnos počinioca/teljke i žrtve). Činiti prikupljene podatke javno dostupnim na redovnoj osnovi.
8. Regulirati obavezu pohađanja redovne obuke o svim oblicima rodno zasnovanog nasilja i rodno osjetljivom pristupu u radu s preživjelima za sve profesionalce/ke u sistemu zaštite koji/e prilikom pružanja opštih usluga podrške i intervencija u slučajevima rodno zasnovanog nasilja dolaze u dodir sa žrtvama i počiniocima/teljicama. Redovno planirati finansijska sredstva za provođenje ovih obuka u javnim budžetima odgovornih institucija koje vrše nadzor to jest upravljaju radom subjekata zaštite od rodno zasnovanog nasilja. Obuke provoditi u saradnji sa ženskim nevladinim orga-

nizacijama koje posjeduju dugogodišnje iskustvo u pružanju specijalizovane podrške i pomoći žrtvama rodno zasnovanog nasilja. Provoditi na redovnoj osnovi procjenu uticaja obuka profesionalaca/ki na osnovu jasno mjerljivih indikatora napretka.

9. Ustanoviti obavezu svih službenika/ca koji/e primjenjuju zakone i profesionalaca/ki koji/e pružaju opšte usluge podrške da žene koje su preživjele različite oblike rodno zasnovanog nasilja informišu, na njima razumljiv način, o pravima i dostupnim uslugama u okviru subjekata zaštite.
10. Omogućiti ženama koje su preživjele neki od oblika rodno zasnovanog nasilja pristup opštim uslugama podrške, uključujući besplatnu pravnu pomoć i zaštitu prava iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, primjenjujući pristup koji je zasnovan na zaštiti ljudskih prava i potreba žrtve nasilja.
11. Osigurati održivo i adekvatno finansiranje ženskih organizacija koje pružaju specijalizovane usluge podrške i pomoći preživjelima svih oblika rodno zasnovanog nasilja iz javnih budžeta, putem transparentnih i odgovornih javnih procedura na svim nivoima (državnom, entitetskim, kantonalnim, opštinskim) za sve specijalizovane usluge, uključujući sigurne kuće, SOS telefone, besplatnu pravnu i psihosocijalnu podršku i ekonomsko osnaživanje žena održivim strategijama izlaska iz nasilja.
12. Pooštriti kaznenu politiku za krivična djela rodno zasnovanog nasilja i osigurati pristup efikasnim i senzibilisanim mjerama podrške i pomoći za preživjele koje svjedoče u postupcima protiv počinitelaca nasilja.

9. Žene, mir i sigurnost

Pripremila:

Adrijana Hanušić Bećirović (TRIAL International)

9.1. PROCESUIRANJE RATNIH ZLOČINA

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 16 (d):

Komitet poziva državu članicu da „bez odlaganja usvoji revidiranu Nacionalnu strategiju za procesuiranje ratnih zločina do 2023. godine, u cilju ubrzavanja procesuiranja zločina seksualnog nasilja tokom sukoba.“

Prva Strategija za rad na predmetima ratnih zločina usvojena je krajem 2008, kada je određeno da najsloženiji predmeti budu završeni u roku od sedam godina na državnom nivou, a preostali u roku od 15 godina. Nakon što navedeni rok o procesuiranju najsloženijih predmeta nije ispoštovan, sačinjena je Revidirana strategija za rad na predmetima ratnih zločina, koja je na kraju usvojena u septembru 2020. godine. Njom je predviđeno da svi predmeti ratnih zločina budu završeni u roku od pet godina, odnosno do 2023. godine.

Iako je, prema Revidiranoj strategiji, Nadzorno tijelo za praćenje Revidirane državne strategije za rad na predmetima ratnih zločina trebalo da bude formirano u roku od 30 dana od njenog usvajanja, to se desilo tek u martu 2023. godine. U međuvremenu, Visoko sudsko

i tužilačko vijeće BiH je bilo dužno da, u skladu sa svojim nadležnostima i mogućnostima, nadgleda rad tužilaštava i sudova. Međutim, pojedine strateške oblasti i pojedinačne mjere izlazile su van opsega zakonske nadležnosti ovog tijela. U međuvremenu je postalo jasno da predmeti ratnih zločina neće biti okončani do kraja 2023. godine, kako je predviđeno Revidiranom strategijom.¹⁶⁸ Zbog toga će biti potrebno da se ili odredi novi, duži rok, ili izradi još jedan dokument ove vrste.

Veliki izazov predstavlja činjenica da je proteklo mnogo vremena od počinjenja zločina i da svjedoci i osumnjičeni umiru. Pored toga, poseban izazov jeste nedovoljna saradnja susjednih zemalja Hrvatske i Srbije u procesuiranju ratnih zločina. Bez jačanja regionalne saradnje, do kraja 2023. godine neriješene predmete ratnih zločina će prvenstveno činiti oni u kojima su osumnjičeni nedostupni pravosuđu Bosne i Hercegovine.¹⁶⁹ Tužilaštvo BiH treba da pojača napore na procesuiranju najsloženijih predmeta i da unapređuje kvalitet istraga i optužnica.¹⁷⁰

Iako je u prethodnim godinama došlo do napretka u procesuiranju zločina seksualnog nasilja u ratu, brojke su i dalje preniske u poređenju s procjenom rasprostranjenosti pojave seksualnog nasilja u ratu u BiH, čime se održava kontinuitet stanja nekažnjivosti za ove zločine. Dodatni problem predstavlja činjenica da, i u slučajevima kada osobe koje su počinile silovanje ili drugi oblik seksualnog nasilja u ratu budu osuđene, posebno kada je riječ o suđenjima na entitetskom nivou, postoji praksa izricanja minimalne kazne zatvora (u prosjeku je riječ o kazni od tri do pet godina).¹⁷¹ Takva praksa je neusklađena s međunarodnim standardima, nije proporcionalna težini počinjenog zločina i podriva odvraćajući efekat kažnjavanja.

168 Rok za rješavanje predmeta ratnih zločina ponovo neće biti ispoštovan. BIRN analiza, 28. oktobar 2022. (dostupno na: <https://detektor.ba/2022/10/28/rok-za-rjesavanje-predmeta-ratnih-zlocina-ponovo-neze-biti-ispostovan/>).

169 Procjenjuje se da je 174 predmeta protiv 393 lica (35,5% od ukupnog broja neriješenih predmeta) na čekanju zbog nedostupnosti osumnjičenih.

170 SDW, (2022). European Commission, Bosnia and Herzegovina Report 2022, 336 final, str. 22–23.

171 Više o tome: TRIAL International, (2018). Kažnjavanje ratnog seksualnog nasilja – Smjernice za suzbijanje nedosljednosti u odmjerenju kazni. Sarajevo.

9.2. REPARACIJE ZA ŽENE ŽRTVE RATNIH ZLOČINA

Preporuka CEDAW komiteta na Šesti periodični izvještaj BiH (2019), tačka 16 (e):

Komitet poziva državu članicu da „uspostavi fond za osiguravanje naknade štete i drugih oblika reparacija za žene žrtve ratnih zločina.“

Iako je BiH posljednjih godina uspostavila određene mehanizme reparacija za civilne žrtve rata, prvenstveno pokušajem adresiranja potreba žrtava posredstvom usvajanja određenih zakonskih rješenja – i dalje se ne može zaključiti da ona pruža adekvatnu i potpunu podršku preživjelima u skladu s međunarodnim standardima. Opšti problemi složenog društveno-političkog sistema te manjkavog i neharmonizovanog pravnog sistema, s kojima se BiH suočava, negativno se odražavaju i na nivo zaštite prava preživjelih kada je u pitanju njihov pristup naknadi štete i drugim mjerama reparacija.

U BiH još uvijek nedostaje fond koji bi osigurao naknadu štete i druge oblike reparacije za žrtve ratnih zločina. Nikada nije uspostavljen administrativni kolektivni program reparacija kojim bi svim preživjelima u BiH bio omogućen jednostavan pristup kompenzacijama i drugim neophodnim mjerama reparacija, pod istim uslovima i uz isti stepen zaštite prava.

Nekoliko pokušaja da se usvoje značajni strateški dokumenti, kojim bi se na ujednačen i s međunarodnim standardima usaglašen način unaprijedio status civilnih žrtava rata, propalo je. Među njima su najznačajniji bili Nacrt državne strategije za tranzicijsku pravdu, Program za žrtve seksualnog nasilja počinjenog u ratu, kao i Nacrt zakona o zaštiti žrtava torture u BiH. U sva tri slučaja organi vlasti Republike Srpske uputili su rezervu na tekst, pozivajući se na ugrožavanje ustavnih nadležnosti ovog entiteta i nedostatak sredstava potrebnih za njihovu implementaciju.

Zbog toga se žrtve moraju snalaziti u postojećem složenom sistemu socijalne pomoći, koji je nedosljedan usljed razlika u zakonodavstvu. U BiH je, naime, priznavanje statusa žrtve ratne torture ili civilne žrtve rata regulisano na tri različita načina u Federaciji BiH, Republici Srpskoj i u Brčko distriktu, i to u zakonima koji se prvenstveno tiču socijalne zaštite žrtava kao

jedne od ranjivih grupa stanovništva. Praktična posljedica ovakve zakonske regulacije prava žrtava jeste nejednako postupanje prema žrtvama u pogledu uslova za ostvarivanje prava, standarda za dokazivanje statusa žrtve, obima zagwarantovanih prava te nejednakih iznosa mjesečnih naknada, koji su u rasponu od 137 KM do 680 KM, zavisno od mjesta njihovog prebivališta.

Kao rezultat raznih prepreka u procesu dokazivanja, ali i stigmatizacije i drugih razloga, samo mali broj preživjelih dobija neki oblik reparacija kad je riječ o ratnom seksualnom nasilju, tačnije oko 1000 od procijenjenih 20.000 žrtava u BiH.

Pored neujednačenih standarda, postojeće zakonske odredbe u sva tri zakona imaju i druge jasne nedostatke. Na primjer, u Republici Srpskoj postoje prepreke za dokazivanje statusa žrtve, uključujući nedostatak garancije zaštite identiteta, prema ovom zakonu, za žrtve kojima su prethodno određene mjere zaštite identiteta u krivičnom postupku. Posebno je alarmantna činjenica da je rok za podnošenje prijave za priznavanje statusa žrtve torture u ovom entitetu pet godina od dana kada je zakon stupio na snagu (i ističe u oktobru 2023. godine), zbog čega će mnoge žrtve torture koje se odluče na postupak ostvarivanja statusa biti uskraćene za ovu mogućnost i pravo. Iz tog razloga je koalicija organizacija civilnog društva u februaru 2023. godine uputila nadležnom ministarstvu u Vladi Republike Srpske inicijativu da se ukine ili makar produži ovaj rok, na šta je dobijen negativan odgovor, uz obrazloženje da oni ne vide potrebu za daljim produženjem ovog roka.

Takođe, u Federaciji BiH i Brčko distriktu preživjelim, na primjer, nije osiguran prioritet pri korištenju zdravstvenih usluga i besplatan pristup banjскоj rehabilitaciji, što su značajne mjere rehabilitacije i kao takve ih prepoznaju kako žrtve tako i eksperti/kinje medicinske i psihijatrijske struke. U Republici Srpskoj je, s druge strane, 2018. prepoznato pravo na banjско rehabilitaciju, čija implementacija do danas nije osigurana, iako se ova mogućnost po raspisanom konkursu redovno pruža drugim kategorijama žrtava rata kao što su ratni vojni invalidi i porodice poginulih boraca/kinja.

U Federaciji BiH je 2022. godine utvrđen Nacrt zakona o zaštiti civilnih žrtava rata, kojim bi se u ovom entitetu prvi put jednim zakonom zasebno tretirala prava civilnih žrtava rata. Iako ima neke prednosti, ovaj nacrt ne predviđa pravo na prioritet prilikom korištenja zdrav-

stvenih usluga te pomoć u troškovima banjskog liječenja i medicinske rehabilitacije, ili pak prioritet prilikom korištenja istog.

O djeci rođenoj zbog rata se godinama skoro nikako nije govorilo, čemu svjedoči i činjenica da ni danas ne postoje zvanični podaci o tačnom broju ove djece u BiH. Priznavanje statusa djeci rođenoj zbog rata ima višestruk značaj, kako za samu djecu tako i za njihove majke, preživjele ratnog seksualnog nasilja, budući da se oni često suočavaju s problemima u vezi s njihovim identitetom, stigmatizacijom, marginalizacijom i izolacijom. Majke su ih često odgajale u teškim društveno-ekonomskim uslovima, bez bilo kakve podrške. Djeca rođena kao posljedica silovanja u ratu, osim u Brčko distriktu, nisu zakonom priznata kategorija žrtava rata. Iako je pohvalno što je u Brčko distriktu za njih uvedena mogućnost podnošenja zahtjeva za ostvarivanje statusa civilne žrtve rata, preduslov za to je prethodno ostvaren isti status majke. Međutim, to ne bi trebalo da bude uslov budući da neka djeca nemaju kontakt sa svojim majkama ili one zbog drugih razloga nisu ostvarile ovaj status. Pored toga, djeci rođenoj zbog rata, osim mogućnosti priznanja statusa, nisu zakonski priznata dodatna pripadajuća prava, kao što je prioritet pri obrazovanju i stipendiranju. Prethodno pomenuti Nacrt zakona o zaštiti civilnih žrtava rata FBiH predviđa mogućnost ostvarivanja statusa, ali bez s tim povezanih priznanja određenih prava koja će odgovoriti na njihove osnovne potrebe, kao što su olakšan pristup školovanju i njegovo finansiranje ili beneficije prilikom zapošljavanja.

U nedostatku uspostavljenog programa reparacija koji bi osigurao pristup naknadi štete, žrtve su primorane osloniti se na pojedinačne postupke u krivičnim i parničnim postupcima. Brojne žrtve ratnih zločina su u takvoj situaciji tužile entitete, a ponekad i državu, koje smatraju odgovornim za svoja stradanja. Međutim, njihovi tužbeni zahtjevi su odbijeni primjenom zastarnih rokova, što je Komitet protiv mučenja Ujedinjenih nacija u svojoj odluci iz 2019. godine utvrdio protivno relevantnim međunarodnim standardima jer onemogućava žrtve da ostvare svoje pravo na djelotvoran pravni lijek.¹⁷²

Žrtve koje su podnijele tužbe za naknadu štete su, povrh toga, primjenom pravila da bi stranka koja izgubi spor trebalo da plati nastale troškove postupka, obavezane od pojedinih sudova da

plate tuženim entitetima visoke troškove postupka, koji mogu dosezati i nekoliko hiljada konvertibilnih maraka. Kao posljedica toga, protiv ovih građana, koji se u najvećem broju slučajeva svakako već nalaze u veoma teškoj društveno-ekonomskoj situaciji, često na granici siromaštva, pokreću se izvršni postupci, te se plijeni njihova imovina, oduzima im se dio primanja (ako ih uopšte imaju) ili su prinuđeni dizati kredite. Sve to kako bi žrtve isplatile novac onom entitetu koji su prvobitno tužili zahtijevajući isplatu novca njima na ime naknade ogromne štete koja im je nanesena u ratu. Nakon usvajanja odluke Ustavnog suda BiH 2018. godine u kojoj je u ovakvoj situaciji utvrđena povreda prava žrtve silovanja u ratu, pravobranilaštva koja zastupaju BiH i Federaciju BiH odustala su od potraživanja ovih troškova, dok Republika Srpska, uprkos preporukama međunarodnih tijela¹⁷³, uporno nastavlja s ovom praksom.

Počevši od 2015. godine, nakon dugog perioda potpunog zanemarivanja segmenta ostvarivanja imovinskopravnog zahtjeva u krivičnom postupku i automatskog upućivanja oštećenih lica s njihovim zahtjevima na parnične postupke, tužilaštva i sudovi u BiH počeli su konačno provoditi svoje zakonske obaveze preduzimajući potrebne korake i dosuđujući u okviru krivičnog postupka naknadu štete žrtvama seksualnog nasilja počinjenog u ratu. U periodu od juna 2015. do trenutka pisanja, u BiH je u ukupno 17 predmeta pravosnažno te u dva predmeta prvostepeno bila usvojena presuda kojom su počinioci, osim što im je utvrđena krivična odgovornost i izrečene odgovarajuće sankcije, obavezani i na isplatu naknade štete, koja se kretala između 15.000 do 40.000 KM po žrtvi.

Ovim presudama su ukupno 23 počinioca obavezana da nadoknade štetu za 20 žrtava seksualnog nasilja. Ovakva praksa posebno se etablirala pred Sudom BiH, uz još tri pozitivna primjera s nižih instanci. Međutim, osnovni izazov predstavlja osiguranje isplate dosuđenog iznosa naknade štete žrtvama. Relevantni evropski i međunarodni standardi zahtijevaju da se uspostavi mehanizam za isplatu naknade štete žrtvama od strane države ili entiteta u slu-

173 Evropska komisija entitete, tj. konkretno Republiku Srpsku, u svoja dva posljednja izvještaja poziva da razmotri ukidanje troškova postupka za žrtve ratne torture, na koje su se u prošlosti primjenjivali rokovi zastare. European Commission (2022), str. 29. Specijalni izvjestitelj Ujedinjenih nacija za promociju istine, pravde, reparacija i garancija neponavljanja je u svom izvještaju o posjeti Bosni i Hercegovini ovu praksu ocijenio koliko neetičnom toliko i neprihvatljivom, te u suprotnosti sa međunarodnim standardima zaštite žrtava teških kršenja ljudskih prava i humanitarnim pravom. Izvještaj (2022) A/HRC/51/34/Add.2, tačka 56.

čaju da počinioci nisu u mogućnosti da isplate taj iznos ili prikriju sredstva iz kojih bi se to moglo učiniti kroz postupak prinudne naplate. Uspostavljanje fonda ili predviđanje posebne budžetske linije za tu svrhu pružilo bi adekvatan odgovor na taj izazov. Međutim, uprkos tome što je u prethodno pomenutoj odluci Komiteta protiv torture 2019. godine utvrđena povreda prava žrtve seksualnog nasilja s dosuđenom naknadom štete, koju ona nije uspjela naplatiti kroz izvršni postupak, BiH još uvijek nije implementirala navedenu odluku u smislu isplate iznosa žrtvi i uspostavljanje mehanizma za isplatu štete svim žrtvama koje se nađu u takvoj situaciji. Uprkos ogromnim naporima koje je nevladina organizacija TRIAL International uložila u posljednje četiri godine i uprkos podršci ovom procesu od strane drugih međunarodnih organizacija, očito je da ne postoji volja svih aktera/ki da se ovaj problem riješi za života žrtava koje čekaju na isplatu. Primjera radi, iako je ministar za ljudska prava i izbjeglice BiH, nakon dugih napora, usvojio odluku kojom se omogućava za početak bar implementacija individualne mjere isplate kompenzacije za podnositeljku predstavke gospođu A. u iznosu od 30.000 KM, ovu odluku u martu 2023. godine nisu podržali pojedini ministri iz Vijeća ministara BiH. U takvim okolnostima, teško je očekivati bilo kakve pomake u pogledu uvođenja sistemskih rješenja za druge žrtve koje se nalaze u ovakvoj situaciji.

PREPORUKE

1. Ažurirati Revidiranu strategiju za rad na predmetima ratnih zločina određivanjem novog roka za procesuiranje, ili izraditi novu Revidiranu strategiju.
2. Unaprijediti regionalnu saradnju u krivičnom gonjenju ratnih zločina i pooštriti kaznenu politiku za seksualno nasilje počinjeno u ratu.
3. Uspostaviti efikasan i sveobuhvatan okvir reparacija koji će osigurati jednak nivo zaštite prava, jednake beneficije i jednake kriterijume za pristup pravima svim žrtvama seksualnog nasilja u ratu na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine.
4. Usvojiti Strategiju tranzicijske pravde i Program za zaštitu žrtava seksualnog nasilja počinjenog u ratu.
5. Usvojiti Okvirni zakon o zaštiti žrtava ratne torture na državnom nivou kako bi se osigurao ujednačen pravni okvir. Alternativno tome, usredotočiti se na poboljšanje i harmonizaciju postojećeg zakonskog okvira u svim administrativnim jedinicama.

6. U Republici Srpskoj ukinuti ili produžiti rok za podnošenje zahtjeva za sticanje statusa žrtve torture, koji ističe u oktobru 2023. godine. Evaluirati dosadašnju implementaciju Zakona o zaštiti žrtava ratne torture RS, izmijeniti uočene manjkavosti, uključujući otklanjanje pretjeranih prepreka za dokazivanje statusa žrtve ratne torture, i osigurati žrtvama efektivan pristup banjskoj rehabilitaciji.
7. U Federaciji BiH osigurati uvažavanje primjedaba i sugestija stručne i zainteresovane javnosti na tekst Nacrta Zakona o civilnim žrtvama rata, a žrtvama seksualnog nasilja u ratu osigurati prioritet prilikom korištenja zdravstvenih usluga i pristup banjskoj rehabilitaciji.
8. U svim administrativnim jedinicama osigurati da djeca rođena kao posljedica ratnog silovanja budu zakonom priznata kategorija civilnih žrtava rata, koja ostvaruje neophodna prava i beneficije, naročito putem olakšanog pristupa i finansiranja njihovog školovanja te pružanja beneficija i mjera podrške prilikom zapošljavanja i stambenog zbrinjavanja.
9. Preispitati stav Ustavnog suda BiH o primjeni zastarnih rokova na tužbene zahtjeve žrtava za naknadu štete od entiteta i države po osnovu objektivne odgovornosti u svjetlu relevantnih međunarodnih standarda, a posebno uzimajući u obzir Odluku UNCAT u predmetu „Gospođa A. protiv BiH“ iz 2019. godine.
10. U Republici Srpskoj odustati od potraživanja troškova parničnog postupka od žrtava ratnih zločina čiji su tužbeni zahtjevi za naknadu štete odbijeni primjenom zastarnih rokova. U međuvremenu, potrebno je obustaviti izvršne postupke protiv žrtava. Takođe je potrebno razmotriti mogućnosti povrata iznosa koji su već naplaćeni od preživjelih.
11. Osigurati nastavak prakse dosuđivanja imovinskopravnih zahtjeva u krivičnim postupcima i osigurati ujednačenu praksu pred svim pravosudnim institucijama u BiH.
12. Bez odlaganja osigurati punu implementaciju Odluke UNCAT u predmetu „Gospođa A. protiv Bosne i Hercegovine“, za početak kroz isplatu odštete gospođi A. i pružanje adekvatnog izvinjenja.
13. Osigurati da žrtve efektivno dobiju naknadu štete dosuđene u krivičnom postupku. To znači da vlasti treba da žrtvi osiguraju isplatu čak i u slučajevima u kojima se kompenzacija ne uspije naplatiti od počinioca. Ovo bi moglo biti postignuto formiranjem

posebnog državnog fonda ili posebnih budžetskih linija kao supsidijaran izvor naknade za pričinjenu štetu.

≡ KVINNA
≡ KVINNA

PRAVA
ZA SV≡